

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

BEĞAVÎ'NİN MEÂLİMÜ'T-TENZÎL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN
TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ
(ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ 121-200. AYETLER)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem YÜCEL

HAZIRLAYAN
Yakup KILIÇ

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

BEĞAVÎ'NİN MEÂLİMÜ'T-TENZİL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN
TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ
(ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ 121-200. AYETLER)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem YÜCEL

HAZIRLAYAN
Yakup KILIÇ

Jurimiz, 19/07/2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/~~oy çokluğu~~ ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Dr. Öğr. Üyesi Musa ERKAYA
2. Dr. Öğr. Üyesi Ekrem YÜCEL
3. Dr. Öğr. Üyesi Emine ERDOĞAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Beğavî'nin Meâlimü't-Tenzîl İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahriç Ve
Değerlendirilmesi****(Âl-i İmrân Sûresi 121-200. Ayetler)****Yakup KILIÇ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Hadis Bilim Dalı****Elazığ–2018; Sayfa: XII+120**

Müfessir, muhaddis ve aynı zamanda büyük bir fakîh olan Beğavî'nin, Meâlimü't-Tenzîl isimli eseri, tefsir alanında otorite kabul edilen bir kaynaktır. Beğavî bu eserini rivâyet metoduna göre yazmış ve iyi bir hadisçi olması hasebiyle ayetlerin tefsirinde sıkça hadis kullanmıştır.

Çalışmamızda Beğavî hakkında bilgi verdikten sonra Beğavî'nin tefsir alanında kaleme almış olduğu Meâlimü't Tenzîl isimli eserinde Âl-i İmrân sûresinin (121-200. Ayetler) tefsirinde yer alan 77 Hadisin tahricini yaptık. Tahricini yaptığımız hadislerin sıhhati hakkında muhaddis münekkidlerin görüşlerini de dikkate alarak sıhhat değerlendirmesinde bulunduk.

Beğavî'nin ayetlerin tefsiri bağlamında kullanmış olduğu hadisler hakkında şunları söyleyebiliriz: Hadislerin 55'i *sahîh*, 9'u *hasen*, 8'i *zayıf*, 1'i ise *mevzû*'dur. Hadislerin 4'ünün sıhhati hakkında ise hüküm verilememiştir. Beğavî'nin kullanmış olduğu hadislerin çoğunluğu (% 83.11) *sahîh* rivâyetlerden oluşmaktadır. Zayıf hadislerin tüm hadislere oranı ise ancak % 10.38'dir. Hasen hadislerin tüm hadislere

III

oranı, % 11.68; mevzû hadislerin oranı da % 1.29'dur. Hakkında hüküm verilemeyenlerin oranı ise % 5.19'dur.

Bu hadislerin 58 tanesi Kütüb-i Tis'ada, 8'i diğer hadis kaynaklarında, 10 tanesi ise hadis kaynakları dışındaki eserlerde geçmektedir.

Anahtar Kelimeler: Beğavî, Meâlimü't-Tenzîl, Hadis, Kütüb-i Tis'a, Kütüb-i Sitte, Tahrîc, Âl-i İmrân.

ABSTRACT**Master's Thesis****The Extraction And Evaluation Of Hadiths In The Commentary Of Al-Baghawi
Titled Maalim At-Tanzil****(between 121th and 200th Verses Of Surah Al-i Imran)****Yakup KILIÇ****Firat University****The Institute of Social Sciences****The Department of Basic Islamic Sciences – Science of Hadith****Elazig–2018; Page: XII+120**

Maâlim at-Tanzil, the most famous work of al-Baghawi, who is a scholar of tafsir, hadith and fiqh is a source regarded as an authority in the scope of tafsir. Al-Baghawi used riwaya (narrative reports) method while writing this work and proved his mastership in the field of hadith. While explaining Qur'anic verses, Baghawi used hadiths as he was also a scholar of hadith.

This study aims, after giving information about Baghawi, to verify seventy-seven of hadiths from the tafsir of surah Al 'Imran (the verses between 121 and 200) in Maâlim at-Tanzil, the tafsir of al-Baghawi. With this respect, we have evaluated the authenticity of the hadiths we have extracted by considering the views of critics who are scholar of hadith.

We can assert the following about the hadiths which Baghawi used in order to explain the Qur'anic verses: Out of seventy-seven hadiths we have studied, fifty-five of them are sound (*sahîh*), nine of them are good (*hasan*), eight of them are weak (*da'if*), and one of them are fabricated (mawdu'). Four of the hadiths are not adjudicated. Most of the hadiths which are used by Baghawi consist of sound (*sahîh*) narrations 83.11%. The proportion of weak (*da'if*) hadiths to all hadiths the author used is only 10.38%. The proportion of the good hadiths is 11.68%, and the fabricated hadiths is 1.29%. The proportion of all hadiths which can not be adjudicated is 5.19%.

Out of these seventy-seven hadiths used by the author, fifty-eight of them are quoted from al-Kutub at-Tis'ah, eight of them are found in the other hadith sources,

and ten of them are found in the sources other than hadith. Only one of the hadiths are from the narrations that we could not find their sources.

Key Words: al-Baghawi, Ma'alim at-Tanzil, Hadith, al-Kutub at-Tis'ah, Extraction, surah Al'Imran, al-Kutub at Sittah.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖN SÖZ	XI
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu.....	1
II. Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
III. Araştırmanın Metodu.....	2
IV. Araştırmanın Kaynakları	3
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. BEĞAVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	5
1.1. Hayatı.....	5
1.2. Hocaları.....	7
1.3. Öğrencileri	8
1.4. Hadisçiliği.....	8
1.5. Eserleri	9
1.5.1. Hadis İlmine Dair Eserleri	9
1.5.2. Fıkıh İlmine Dair Eseri.....	10
1.5.3. Tefsir İlmine Dair Eseri	10
1.5.4. Meâlimü't-Tenzîl Adlı Eserinin Tanıtımı	10

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEÂLİMÜ'T-TENZÎL'DEKİ HADİSLERİN TAHRÎC VE

DEĞERLENDİRİLMESİ (ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ 121-200. AYETLER)..... 12

2.1. Âl-i İmrân Sûresi (سورة آل عمران)	12
2.2. Tahrîc	13
2.2.1. Tahrîcin Tarifi	13
2.2.2. Araştırmada Takip Edilecek Tahrîc Usûlü	14
2.3. Hadislerin Tahrîci	15
2.3.1. Hadis	15
2.3.2. Hadis	19
2.3.3. Hadis	20
2.3.4. Hadis	21
2.3.5. Hadis	22
2.3.6. Hadis	23
2.3.7. Hadis	24
2.3.8. Hadis	25
2.3.9. Hadis	25
2.3.10. Hadis	26
2.3.11. Hadis	27
2.3.12. Hadis	28
2.3.13. Hadis	29
2.3.14. Hadis	30
2.3.15. Hadis	31
2.3.16. Hadis	31
2.3.17. Hadis	32

VIII

2.3.18. Hadis	33
2.3.19. Hadis	34
2.3.20. Hadis	35
2.3.21. Hadis	36
2.3.22. Hadis	37
2.3.23. Hadis	39
2.3.24. Hadis	40
2.3.25. Hadis	43
2.3.26. Hadis	44
2.3.27. Hadis	45
2.3.28. Hadis	46
2.3.29. Hadis	48
2.3.30. Hadis	49
2.3.31. Hadis	50
2.3.32. Hadis	51
2.3.33. Hadis	51
2.3.34. Hadis	52
2.3.35. Hadis	53
2.3.36. Hadis	54
2.3.37. Hadis	55
2.3.38. Hadis	56
2.3.39. Hadis	57
2.3.40. Hadis	58
2.3.41. Hadis	59
2.3.42. Hadis	60
2.3.43. Hadis	61

2.3.44. Hadis	63
2.3.45. Hadis	64
2.3.46. Hadis	65
2.3.47. Hadis	66
2.3.48. Hadis	66
2.3.49. Hadis	69
2.3.50. Hadis	71
2.3.51. Hadis	72
2.3.52. Hadis	72
2.3.53. Hadis	73
2.3.54. Hadis	76
2.3.55. Hadis	78
2.3.56. Hadis	79
2.3.57. Hadis	80
2.3.58. Hadis	81
2.3.59. Hadis	82
2.3.60. Hadis	83
2.3.61. Hadis	85
2.3.62. Hadis	86
2.3.63. Hadis	87
2.3.64. Hadis	88
2.3.65. Hadis	92
2.3.66. Hadis	92
2.3.67. Hadis	93
2.3.68. Hadis	94
2.3.69. Hadis	95

2.3.70. Hadis	96
2.3.71. Hadis	97
2.3.72. Hadis	98
2.3.73. Hadis	100
2.3.74. Hadis	101
2.3.75. Hadis	102
2.3.76. Hadis	103
2.3.77. Hadis	103
2.4. Hadislerin Kaynak ve Sıhhat Bakımından Sınıflandırılması ve Tablolar Halinde Gösterilmesi	104
2.4.1. Hadislerin Genel Dağılımı	106
2.4.2. Kütüb-i Tis'a'da Yer Alan Hadislerin Dağılımı	107
2.4.3. Rivâyetlerin Beğavî'nin Hadise Dair Eserlerindeki Dağılımı	107
2.4.4. Tabloların Değerlendirilmesi	107
SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	111
EKLER	119
ÖZGEÇMİŞ	120

ÖN SÖZ

İslam tevhid dinidir. Allah'ın birliği esasına dayanır. Tevhid dininin ise iki temel kaynağı vardır; birincisi Kur'an-ı Kerim, ikincisi ise Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünnetidir. Kur'an ve Sünnet birbirinden bağımsız düşünülemez. Kur'an-ı Kerim'in açıklayıcısı ve tefsiri olan hadisler, vahyin anlaşılmasında ümmete yol göstermiş ve hayata tatbik edilmesinde yardımcı olmuştur.

İnananlar Kur'an-ı Kerim'e ve Sünnet'e sarılmak suretiyle yekvücut olmuşlar ve İslâmî kimliklerini korumuşlardır. Dolayısıyla ümmetin bütünlüğü, hadislerin verdiği mesajları doğru anlamak ve yaşamakla mümkün olacaktır. Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini içeren sünnetini öğrenmek ve öğretmek Müslümanlar için önemli bir görev olmuştur. Bu sebeple ilk dönemlerden itibaren birçok âlim hadis ilmiyle meşgul olmuş, bu alanda binlerce kitap te'lif etmişlerdir.

Hadisler İslâm dininin temel ikinci kaynağı olduğundan bütün dinî ilimler hadisle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılıdır. Tefsir ilmi de hadisle doğrudan bağlantılı ilimlerden biridir. Özellikle rivâyet metoduyla tefsir yazan müfessirler ayetlerin tefsirinde sık sık hadislere müracaat etmişlerdir. Bu metotla tefsir yazan müfessirlerden biri de Beğavî (516/1122) diye meşhur olmuş Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferra'dır. Beğavî, "*Meâlimü't-Tenzîl*" adlı eserini rivâyet metoduyla yazdığından ayetlerin tefsirinde hadislerden bolca istifade etmiştir. Biz bu çalışmamızda Beğavî'nin "*Meâlimü't-Tenzîl*" adlı eserinde Âl-i İmrân sûresi 121-200. ayetlerin tefsirinde kullanmış olduğu hadislerin tahrîc ve değerlendirmesini yapacağız.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Beğavî'nin hayatı, hocaları, öğrencileri ve eserleri hakkında kısaca bilgi vereceğiz. İkinci bölümde ise Beğavî'nin "*Meâlimü't-Tenzîl*" adlı eserinde Âl-i İmrân sûresi 121-200. ayetlerin tefsirinde kullandığı 77 adet hadisin tahrîc ve değerlendirmesini yapacağız. Sonuç bölümünde ise çalışmada elde ettiğimiz verileri analiz edeceğiz.

Çalışmamda bana yol gösteren ve desteklerini esirgemeyen, ihtiyaç duyduğumda her an vaktini ayıran danışmanım, kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ekrem YÜCEL'e, hemen hemen her konuda yol gösteren değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Musa ERKAYA'ya ve büyük bir fedakârlık göstererek her an yanımda olan eşim Rabia KILIÇ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yakup KILIÇ

ELAZIĞ-2018

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhi's-selâm
b.	: İbn, bin, oğul, Oğlu
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâlühu
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicri
h. no:	: Hadis no
Hz.	: Hazreti
Nr.	: Numara
ö.	: Ölümü
r. a.	: Radıyallahu anh
r. anha	: Radıyallahu anha
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi Vesellem
TDV. yay.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
v.dğr.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Yer Yok
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın konusu; Beğavî'nin *Meâlimü't-Tenzil* isimli tefsirindeki hadislerin tahrîc ve değerlendirilmesidir. Bu bağlamda müellifin, Âl-i İmrân Sûresi 121-200. ayetlerin tefsiri sadedinde naklettiği hadisler ele alınacaktır.

II. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Allah'ın insanlığa göndermiş olduğu en son din İslam'dır. Tevhid dini olan İslam'ın ise en önemli iki temel kaynağı vardır. Birincisi Kur'an-ı Kerim, ikincisi ise Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Sünnet'idir. Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılmasında, yorumlanmasında ve hayata tatbik edilmesinde Sünnet'in rolü büyüktür. Çünkü Kur'an-ı Kerim'i en iyi anlayan, hayatına tatbik eden ve yaşantısıyla Kur'an'ı ilk tefsir eden Allah Rasûlü (s.a.v.)'dür. Hadisler, bütün dîni ilimlere doğrudan ya da dolaylı olarak konu olmuştur. Özellikle tefsir ilmi hadislerle doğrudan bağlantı kurmuştur. Çünkü rivâyet metoduyla tefsir yazan müfessirler ayetlerin tefsirinde sık sık hadislere müracaat etmişlerdir.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra ve çeşitli ihtilaflar ortaya çıkmış ve bazı insanlar çıkarları doğrultusunda hadis uydurma faaliyetlerine teşebbüs etmişlerdir. Dolayısıyla bir rivâyetin Hız. Peygamber'e ait olup olmadığının belirlenmesi için hadislerin tenkid süzgecinden geçirilmesi gerekir. Rivâyetin uydurma olduğu tespit edilmişse o rivâyet dikkate alınmaz. Ancak nakledilen bir rivâyet uydurma değilse o rivâyetin aslî kaynaklarda yerini tespit etmek gerekir. Bu tür rivâyetleri tespit etmek için öncelikle Kütüb-i Tis'a ve diğer muteber hadis kaynaklarına başvurulması gerekir. Biz de çalışmamızda Beğavî'nin zikretmiş olduğu mezkûr rivâyetlerin aslî kaynağına ulaşmaya çalışacağız. Daha sonra bu rivâyetlerin ne kadarının sahîholup olmadığını sened ve metin yönünden araştırarak tespit etmeye çalışacağız. Dolayısıyla bir rivâyetin Hız. Peygamber'e aidiyetini tespit etmek ve sıhhat değerlendirmesi yapabilmek için bu çalışmanın gerekliliğine inanmaktayız.

Çalışmamızın genel amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:

Beğavî'nin, tefsirinde zikretmiş olduğu hadislerin aslî kaynaklarını tespit etmek. Dolayısıyla Beğavî'nin tefsirinde kullandığı hadislerin aslî kaynaklardaki yerlerini tespit etmiş olacak ve hadislerin menşeyini bulmaya çalışacağız.

Zikredilen hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetini tespit etmek. Çünkü bir hadisin herhangi bir tefsir kitabında geçmesi, o hadisin kesin olarak Hz. Peygamber'e aidiyetini göstermez. Tam aksine zikredilen hadis zayıf hatta uydurma bir rivâyet de olabilir.

İsnadda zikredilen râvîlerin güvenilirliklerini araştırmak. Hadisin isnadında bulunan ravilerden herhangi birisinin tenkit veya cerh edilmesi, ravinin ağır ithamlarla zikredilmesi rivâyet edilen hadis için büyük bir kusurdur.

Beğavî'nin isnadsız zikretmiş olduğu hadislerin isnadlarını tespit etmek. Bu işlemi öncelikle Beğavî'nin kendi eseri olan *Şerhu's-Sünne*'sinde uyguladık. Çünkü Beğavî tefsirinde isnadsız olarak zikrettiği bazı hadisleri, bu eserde isnadıyla birlikte rivâyet etmiştir. Öncelikle bu tür isnadsız nakledilen rivâyetlerin isnadlarını hem Beğavî'nin eserinde hem de diğer hadis kaynaklarında tespit etmeyi amaçlamaktayız.

Meâlimü't-Tenzil'de nakledilen Hadislerin Hadis tekniği bakımından sıhhat durumunu ortaya koymak. Bu işlem adı geçen tefsirde nakledilen hadislerin ne kadarının makbul olup olmadığını tespit bakımından önem arz etmektedir.

III. Araştırmanın Metodu

Çalışmamızda öncelikle müellif Beğavî'nin hayatı ve eserlerine kısaca temas edecek, daha sonra Âl-i İmrân sûresi hakkında genel bilgiler verip hadislerin tahricine geçeceğiz. Abdurrezzâk el-Mehdi nüshası yardımıyla Hadisleri tespit edecek, daha sonra tespit edilen Hadislerin tahricinde el-Mektebetu's-Şâmile programından yararlanacağız. Hadisleri öncelikle Kütüb-ü Tis'a'da ve Beğavî'nin *Şerhu's-Sünne* ile *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerinde tarayacağız. Daha sonra diğer muteber hadis kaynaklarına ve tefsir külliyyatına başvurarak hadislerin hangi kaynaklarda zikredildiğini bulmaya çalışacağız.

Kaynak tespitini yaptıktan sonra râvîlerin güvenilirliklerini Cevâmiu'l-Kelîm adlı programdan araştıracağız. Cerh edilen ravîler varsa haklarında yapılan değerlendirmeler için Cerh ve Ta'dil kitaplarına başvuracağız. Rivâyetlerin uydurma olup olmadıklarını tespit etmek için mevzuat kitaplarından yararlanacağız. Sıhhat bakımından hadisleri "makbûl", "merdûd" ve "hakkında hüküm verilemeyenler" olmak üzere üç grupta

toplayacak; *makbûl* hadisleri *sahîh* ve *hasen*, *merdûd* hadisleri de *zayıf* ve *mevzû* olarak iki kısımda inceleyeceğiz.

Hadis hakkında sıhhat değerlendirmesi yaparken şu kriterleri dikkate alacağız:

1. Rivâyet *Buhârî* ve *Müslim*'in *Sahihleri* veya *Kütüb-i Tis*'da yer alan diğer eserlerde rivâyet edilmiş, râvîleri de cerh edilmemişse hadis *sahîh* olarak değerlendirilecektir.

2. Herhangi bir kitapta mevcut olup senedi hakkında bir değerlendirme tespit edilemeyen rivayetler hakkında *tevakkuf* edilecektir.

3. Mevzûat kitapları dâhil hiçbir kaynakta senedi bulunamayan rivâyetler *kaynağı bulunamayanlar* kategorisinde değerlendirilecektir.

4. Rivâyetin sıhhati hakkında Tirmizî, Hâkim, Zehebî, Şuayb el-Arnaûd, Elbânî, Abdurrezzâk el-Mehdî, Hüseyin Selim Esed vb. musannıf ve muhakkiklerin kanaatleri varsa öncelikle onların görüşlerine müracaat edilecek ve yaptıkları değerlendirmeler dikkate alınacaktır. Muhaddis ve muhakkiklerin rivayet hakkındaki sıhhat hükmü farklı ise muhaddisin verdiği hüküm esas alınacaktır.

5. Her bir bir rivâyetin sıhhat hükmü sonuç kısmında değerlendirilecektir. Bir hadis hakkında tariklerinin farklılığından dolayı birden fazla sıhhat hükmü verilmişse sıhhat derecesi yüksek olan tercih edilecektir.

IV. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamız süresince *Meâlimü't-Tenzil'in* Muhammed Abdullah en-Nemr - Osman Cum'a Damîriyye ve Süleyman Müslim el-Haraş tarafından tahkik edilen Daru't-Tayyibe, Riyad, 1409/1989 baskısını kullandık. Ayetlerin meallerini verirken de Komisyonun hazırladığı TDV Yay., (Ankara, 2006) baskılı mealden istifade ettik.

Müfessirin hayatı hakkında bilgi sahibi olmak için ricâl ve tabakât kitaplarıyla Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) ve yayınlanmamış iki doktora tezinden (Ali Eroğlu, *Müfessir Beğavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Saffet Sancaklı, *Beğavî ve Şerhu's-Sünne'deki Şerh Metodu* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi) faydalandık.

Hadislerin tahririnde Kütüb-i Tis'a başta olmak üzere Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770)'in *Câmi'i*, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819)'nin *Müsned'i*, Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826) ve İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849)'nin, *Musannef'leri*; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (ö. 307/919)'nin *Müsned'i*; İbn Huzeyme (ö. 311/923) ve İbn Hibbân (ö. 354/965)'in *Sahihleri*; Taberânî (ö. 360/971)'nin *Mu'cemleri*, Hâkim en-Neysâbüri (ö. 405/1014)'nin *el-Müstedrek'i* vb. eserleri kullandık. Tahrirde ayrıca Beğavî'nin *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı hadis kitaplarına da başvurduk.

Taberî (ö. 310/923)'nin *Câmiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'ân'ı*, Vâhidî (ö. 468/1075)'nin *Esbâbu'n-Nüzûl'u*, Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209)'nin *Mefâtihu'l-Ğayb'ı*, Kurtubî (671)'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân'ı*, İbn Kesîr (ö. 774/1373)'in *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm'i*, Suyûtî (ö. 911/1505)'nin *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr'u* vb. tefsir külliyatı, hadis kitaplarında yer almayan hadislerin tahriri için başvurduğumuz önemli tefsir kitaplarıdır.

Râvîlerin güvenilirliğini tespit etmek için İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938)'in *Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dil'i*, İbn Hibbân (ö. 354/965)'in *es-Sikât'ı*, Mizzî (ö. 742/1341)'nin *Tehzibu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl'i*, Zehebî (ö. 748/1347)'nin *Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl'i* başvurduğumuz cerh ve tadil kitaplarıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BEĞAVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Çalışmamız müteselsil bir çalışma olduğundan, önceki çalışmaların devamı niteliğindedir. Beğâvî'nin hayatı kısmına söz konusu çalışmalarda detaylı olarak yer verildiği için, biz burada kısaca değinmeye çalışacağız.¹

Beğâvî'nin 433/1041 yılında Horasan'ın Merverrûz ile Herat arasında bulunan Bağ ya da Bağşur denilen küçük bir kasabada doğduğu ifade edilmektedir. Buraya nisbeten kendisine Beğâvî denilmiştir.² Burası Afganistan ile Pakistan arasında bir bölgenin ismidir. Çocukluk ve gençlik yıllarına dair kaynaklarda bilgi yoktur.³ Beğâvî'nin siyasî ve dinî birçok olayın meydana geldiği hicri 433 ile 516 yılları arasında yaşadığı belirtilmektedir. Beğâvî'nin yaşadığı bu dönemde dünya tarihi açısından önemli olan Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştur.⁴ Kaynaklar Beğâvî'nin 80 seneyi aşkın bir hayat sürdürdüğünü kaydetmektedir.⁵

Künyesi “Ebû Muhammed” olan Beğâvî'nin tam adı Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Beğâvî el-Ferrâ' eş-Şâfîi'dir.⁶ Babasının kürk alım satım işleriyle meşgul olması nedeniyle kendisine “İbnü'l ferrâ” “kürkçünün oğlu” denilmiştir.⁷

Beğâvî, Şâfîi mezhebine mensup bir âlim olduğundan eş-Şâfîi nisbesiyle anılmaktadır. Babasının ismi *Mes'ûd*, dedesinin ismi ise *Muhammed*'dir. Ayrıca Beğâvî

¹ Daha ayrıntılı bilgi için bk. Hüseyin Bağatarhan, *Beğâvî'nin Meâlimü't-Tenzil İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahrîç ve Değerlendirilmesi (Fatiha ve Bakara Sûreleri)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2015; Habib Kılıç, *Beğâvî'nin Meâlimü't-Tenzil İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahrîç ve Değerlendirilmesi (Nisa ve Maide Sûreleri)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2015.

² Kazvîni (ö. 682/1283), Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd, *Asâru'l-Bilâd ve Âhbâru'l-İbâd*, Beyrût, ts., s. 329-330.

³ Mevlüt Güngör, “Beğâvî”, *DİA*, (XXXXIV), V/ 340.

⁴ Ali Eroğlu, *Müfessir Beğâvî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1987, s. 28.

⁵ Sübkî (ö. 771/1370), Takiyüddîn Tâcuddîn Abdulvehhâb, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Abdulfettâh Muhammed el-Huluv, I-X, Hücr li't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1383/1964, VII / 77.

⁶ Suyûtî (ö. 911/1505), Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn, *Tabakâtu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1403/1983, (el-Mektebetü's-Şâmile Programı), I/457.

⁷ İbn Hallikân (ö. 681/1282), Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebîbekr, *Vefeyâtu'l-Â'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, thk. İhsân Abbâs, I-VIII, Beyrut, 1414/1994, II/137.

çok yönlü bir âlim olduğu için birçok lakapla anılmıştır. Onun en çok kullanılan lakabı *Muhyi's-Sünne*'dir. Beğavî'ye bu lakabın verilmesinin nedeni *Şerhu's-Sünne* adlı eserini kaleme aldıktan sonra rüyasında Hz. Peygamberi görmesidir. Gördüğü rüyaya göre Hz. Peygamber'in ona: "*Sünnetimi ihya ettin Allah da seni ihya etsin*" buyurmuştur. Bundan böyle Beğavî bu lakabıyla meşhur olmuştur.⁸ Bunun dışında şu lakaplarla da anılmaktadır: *Muhyi'd-Din*, *Şeyhu'l-İslam*, *Rüknü'd-Din*.

Kaynaklarda Beğavî'nin babasının kırkçü olduğu ve Beğavî'yi çok güzel bir şekilde terbiye ettiği zikredilmektedir. Ayrıca fıkıh ilmini okuttuğu Hasan b. Mes'ûd el-Beğavî adında âlim ve müftü bir kardeşi olduğu da belirtilmektedir.⁹ Bununla beraber ailesi hakkında çok az bilgi vardır.

Beğavî, ilme olan aşkından dolayı devrinin büyük âlimi Kâdı Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî'nin ders halkasına katılmak üzere Merverrûz'a gitmiş hocasından fıkıh dersi almıştır. İyi bir eğitim alan ve kendisini çok iyi yetiştiren Beğavî, sekseni aşkın hocadan hadis rivâyet etmiştir.¹⁰ Fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimlerde derinleştikten sonra birçok talebesine ders okutmuştur.¹¹

Beğavî, selefin ilmi anlayışını benimsemiş ve Şâfiî mezhebine tabii olan bir bölgede yetiştiği için, Şâfiî fikhına dair *et-Tehzib* isimli bir eser yazdığı nakledilmiştir. Ku'an ve Sünnet kültürünün yaygınlaşması ve müslümanların bu iki asıl kaynağa sarılması için çok gayret etmiş, bu sebeple de kendisine *Muhyi's-Sünne* ve *Rüknü'd-Din* lakapları verilmiştir. Beğavî ilim adına yaptığı bütün çalışmaları Peygamber'in sünnetine yoğunlaşarak gerçekleştirmiş ve hadis metinlerinin üzerinde daha fazla yoğunlaşılmasını göstermek için de senedsiz hadis rivâyet etme geleneğini başlatmıştır.¹²

Beğavî seksen yaşlarında ikinci vatanı sayılan Merverrûz'da vefat etmiş ve Tâlekân kabristanına talebelik yıllarında kendisinden ders aldığı ve derin bir muhabbet

⁸ Aliyyu'l-Kârî (1014/1605), Ebu'l-Hasan Nüreddîn el-Herevî, *Mirkâtu'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, I-IX, Beyrut, 1422/2002, I/12.

⁹ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, VII/68.

¹⁰ Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, VII/75.

¹¹ Saffet Sancaklı, *Beğavî ve Şerhu's-Sünne'deki Şerh Metodu*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1996, s. 17.

¹² Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, I/457.

beslediği hocası Kadı Hüseyin b. Muhammed el-Merverrûzî'nin yanına defnedilmiştir.¹³ Kaynaklarda vefat yılı (516/1122)¹⁴ veya (510/1116)¹⁵ olarakta geçmektedir.

1.2. Hocaları

Beğavî'nin çok sayıda hocası vardır. *Şerhu's Sünnne*'de belirtildiğine göre Beğavî'nin 80 civarında hocası olduğu rivâyet edilmektedir. Ancak Beğavî bu hocalarından aynı sayıda hadis nakletmemiştir. Kimisinden az, kimisinden çok hadis rivâyet etmiştir. Kendisinin Şafî mezhebine tabi olması, onu herhangi bir konuda taassuba yöneltmemiştir. Çünkü hocalarının arasında Şafî mezhebine tabi olmayanlar da vardır. Dolayısıyla hocalarının hepsini burada tanıtmak ve hayat hikâyelerine yer vermek mümkün değildir. Biz burada sadece Beğavî'yi anlatan kaynaklarda ismi geçen meşhur hocalarının isimlerini vermekle yetineceğiz.

Hadis ve Fıkıh alanında ders aldığı en meşhur hocalarının isimleri şunlardır:

1. Ebû Ali Kâdî Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî (462/1071).
2. Ebû Ömer Abdulvâhid b. Ahmed b. Muhammed el-Herevî el-Melîhî (463/1071).
3. Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Cüveynî (463/1071).
4. Ebû Ali Hasan b. Saîd b. Hasan b. Muhammed el-Menîî (463/1071).
5. Ebû Bekir Muhammed b. Abdussamed et-Turâbî el-Mervezî (463/1071).
6. Ebu'l-Kâsım Abdulkerîm b. Hevâzîn (465/1073).
7. Ebû Bekir Ya'kûb b. Ahmed es-Sayrafî en-Neysâbûrî Şeyhu'r-Reîs (466/1074).
8. Ebu'l-Hasan Abdurrahman b. Muzaffer b. Muhammed b. Dâvud el-Bûşencî (467 / 1075).
9. Ebû Sâlih Ahmed b. Abdulmelik b. Ali b. Ahmed b. Abdussamed b. Bekir en-Neysâbûrî es-Sûfî el-Me'zîn (470/1078).

¹³ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-Â'yân*, II/136.

¹⁴ Kehhâle (ö. 1408/1987), Ömer b. Rızâ b. Muhammed b. Abdulğânî ed-Dimeşkî, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I-XIII, Beyrut, ts., IV/61.

¹⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-Â'yân*, II/136.

10. Ebû Turâb Abdalbâkî b. Yusuf b. Ali b. Sâlih b. Abdulmelik b. Hârûn el-Merâğî en-Nerîzî (492/1100).

11. Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Mervezî el-Kurkâncî (484/1091).¹⁶

1.3. Öğrencileri

İlim talebiyle Horasan'ın birçok şehrini dolaşan Beğavî, asrının seçkin hocalarından çeşitli ilimleri tahsil etmekle kalmamış, kendisi de birçok öğrenci yetiştirmiştir. Kendisinden ders alan en meşhur öğrencileri ise şunlardır:

1. Ebû Alî Hasan b. el- Ferrâ el-Beğavî (ö. 529/1135).

2. Ebu'l-Feth Mes'ud b. Ahmed (ö. 540/1145).

3. Ebû Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Huseyn en-Nîhî (ö.548/1153).

4. Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed (ö. 555/1160).

5. Ebû Abdullah b. Muhammed eş-Şâşî (ö. 556/1161).

6. Ebû Mansûr M. b. Esâd b. Huseyn el-Attârî el-Tûsî el- Hafede (ö.571/1175).¹⁷

1.4. Hadisçiliği

Beğavî, tefsirde büyük bir müfessir olduğu gibi fıkıh, kıraat ve hadis ilimlerinde de büyük bir otoritedir. *Şerhu's-Sünne* adlı eseriyle kendisine *Muhyi's-Sünne* lakabı verilmiştir.

Beğavî hadis ilmine vakıf gerçek bir muhaddistir. Hadislerin râvilerini ve senetlerini çok iyi bilmektedir. Rivâyet ettiği hadislerin senet tenkidini yaparak bu konuda kendisini kanıtlamış ve hadis ilminde otorite olduğunu göstermiştir.¹⁸

Hadis alanındaki vukûfiyetini görmek için bu alanda yazdığı *Şerhu's-Sünne* ile *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerini tedkik etmek gereklidir. *Şerhu's-Sünne*'sinde hadisleri

¹⁶ Beğavî (ö. 516/1122), Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Meâlimu't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a ed-Damîriyye, Süleyman Müslim el-Haraş, I-VIII, Dâru't-Tayyibe, Riyad, 1409/1989, (Muhakkik Mukaddimesi), I/16-17.

¹⁷ Sancaklı, *Beğavî ve Şerhu's-Sünne'deki Şerh Metodu*, s. 41-43.

¹⁸ Aliyyu'l-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ*, I/12.

nakletmekle kalmamış, belli usullere göre şerh etmiştir. Şerhlerin yeni yazıldığı dönem itibarıyla bu eser, şerh açısından da önemlidir.¹⁹ *Şerhu's-Sünne*'yi kaleme alırken seksenden fazla şeyhten hadis alan Beğavî, bu şeyhlerden binlerce hadis rivâyet etmiştir. Hocalarından, *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere birçok hadis kaynağını okuyarak kendisini yetiştirmiş ve daha sonraki nesillere büyük bir ilmi miras bırakmıştır. Beğavî, hadislerdeki *müşkil*, *garîb*, *mübhem* ve *mecâzî*, *nasih* ve *mensûhu* iyi bilen ve hadis ilmine dair bütün problemleri izah edebilecek bir muhaddis ve şârihtir.²⁰

Mesâbîhu's-Sünne adlı eserini isnatlarını hazfederek telif etmiştir. Her babta hadisleri *sahîh-hısan* şeklinde ikiye ayırmış; Buhârî ve Müslim'in ittifak ettikleri hadisleri sahîh kısmı altında; sünen sahiplerinin rivâyetlerini, zayıf, garip; münker ve mevzû olanlarını da hısan bölümü altında zikretmiştir.²¹

1.5. Eserleri

Beğavî, sadece bir ilim dalıyla uğraşmamış, islâmî ilimler sahasında tefsir, hadis, fıkıh, kiraât gibi çeşitli ilim dallarıyla da meşgul olmuştur. Dolayısıyla kendisinden sonraki ilim erbabına kaynaklık edecek çok kıymetli eserler te'lif etmiştir. Eserlerinin hepsini burada zikretmek çalışmamızı gereksiz yere uzatacağından, biz sadece meşhur eserlerini zikretmekle yetineceğiz.

1.5.1. Hadis İlmine Dair Eserleri

1. *Şerhu's-Sünne*
2. *Mesâbîhu's-Sünne*
3. *el-Cem' Beyne's-Sahîhayn*
4. *el-Envâr li Şemâili'n-Nebiyi'l-Muhtâr*.²²

¹⁹ Sancaklı, *a.g.t.*, s. 32.

²⁰ Bağatarhan, *a.g.t.*, s. 9.

²¹ Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a ed-Damîriyye, Süleyman Müslim el-Haraş, (Muhakkik Mukaddimesi), I/21.

²² Eroğlu, *Müfessir Beğavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*, s. 57-75.

1.5.2. Fıkıh İlmine Dair Eseri

1. et-Tehzîb.²³

1.5.3. Tefsir İlmine Dair Eseri

1. Meâlimü't-Tenzîl

1.5.4 Meâlimü't-Tenzîl Adlı Eserinin Tanıtımı

Çalışmamızın ana kaynağı *Meâlimü't-Tenzîl* adlı eser olduğu için bu eserin tanıtımını yapma ihtiyacı duyduk. Beğavî'yi meşhur kılan, tefsir alanında yazılmış en önemli eseridir. Rivâyet metoduyla yazılan bu eser kendisinden sonra yazılan birçok esere kaynaklık etmiştir.

Eser, *Tefsîru'l-Ferrâ* ve *Tefsîru'l-Beğavî* diye de bilinmektedir.²⁴ Beğavî bu eserinde âyetleri hadislerle yorumlamış, sahâbeden, tâbînden olan müfessirlerin ve daha sonraki âlimlerin görüşleriyle açıklamıştır. İyi bir hadis âlimi olması hasebiyle daha önce yazılan tefsirlerde zikredilen, zayıf ve mevzû hadisleri eleştirmiştir. Müellif mukaddimede eserin telif sebebini açıklamış ve hacmi büyük olmayan bir tefsir yazmayı hedeflediğini zikretmiştir. Ayrıca müellif mukaddimede siyer, tefsir, haber ve kıraatle ilgili hadislerin hangi ravilerden, hangi isnadlarla alındığını zikretmiş, Kur'an okumanın ve öğretmenin faziletleri, tefsir, te'vil ve yedi harf gibi konular hakkında bilgi vermiştir.²⁵

Beğavî'nin hadis alanındaki otoritesi âyetlerin tefsirinde açıkça görülmektedir. Hadislere sıkça başvurulması, *Mesâbihu's-Sünne*'nin aksine hadislerin çoğunun senediyle birlikte rivâyet edilmesi ve senedlerin neredeyse tamamının bizzat müellife dayanması eserin en önemli özelliğidir. *Meâlimü't-Tenzîl*'de İsrâiliyat türü rivâyetlere yer verilmiş ancak müellif bu rivâyetleri eleştirmiş bazılarını kabul etmemiştir.²⁶

Başta İstanbul olmak üzere, birçok kütüphanede yazma nüshası bulunan Meâlimü't-Tenzîl'in ilk neşri dört cilt halinde taşbaskı olarak gerçekleştirilmiş (Bombay

²³ Eroğlu, *a.g.t.*, s. 57-75.

²⁴ Eroğlu, *a.g.t.*, s. 68.

²⁵ Saffet Bakırcı, "Meâlimü't-Tenzîl", *DİA*, XXVIII/203.

²⁶ Bakırcı, "Meâlimü't-Tenzîl", XXVIII/203.

1269), daha sonra tekrarlanan bu baskının (Bombay 1309) ardından eser, Hâzin'in ve İbn Kesîr'in tefsiriyle birlikte basılmıştır (Kahire 1405, 1406, 1407). Kitap, çalışmamızın da esası olan Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a Damîriyye ve Süleyman Müslim el-Haraş'ın tahkikiyle de sekiz cilt halinde neşredilmiştir (Riyad 1409/1989, 1414/1993).²⁷

²⁷ Bakırcı, "Meâlimü't-Tenzîl", XXVIII/204.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEÂLİMÜ'T-TENZİL'DEKİ HADİSLERİN TAHRÎC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ 121-200. AYETLER)

Bu bölümde; Beğavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* isimli tefsirinde Âl-i İmrân sûresi 121 ila 200. ayetlerde yer alan hadislerin tahrîc ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu ameliyeden önce sûre hakkında kısa bilgi verilmesi daha faydalı olacaktır. Ayrıca “*Tahrîc*”in ne anlam ifade ettiği üzerinde durularak çalışmada uygulanacak yöntem belirlenmiş olacaktır. Bütün bunlardan sonra ise hadislerin tahrîc ve değerlendirilmesine geçilecektir.

2.1. Âl-i İmrân Sûresi (سورة آل عمران)

Kur'an'ın üçüncü sûresi olup 200 ayettir. İnzâl oluş sırasına göre ise 89. sûredir. Ahzâb sûresinden önce, Enfâl Sûresinden sonra Medine'de inmiştir. Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre, sûrenin önemli bir bölümünün iniş sebebi, Necran Hristiyanları adına Medine'ye gelen heyetle Hz. Peygamber arasında geçen Allah inancı konusundaki tartışmalardır. Bu sebeple nâzil olan âyetlerin sayısı ve sûrenin iniş zamanı hakkında farklı görüşler vardır.²⁸

Bu sûrenin nüzülü ile ilgili tefsir kitaplarında değişik rivâyetler bulunmaktadır. Dolayısıyla sûrenin tamamını herhangi bir olayla ilişkilendirmek mümkün değildir. Bu durumu tespit etmek için sûrenin başından sonuna kadar okumak yeterlidir.

Sûre incelendiğinde bazı âyetlerin nüzul sebebi; peygamberlik konusuna açıklık getirmek, peygamberlerin birbirlerine, diğer insanlara ve Allah'a karşı görev ve sorumluluklarını belirlemek, bu konular hakkındaki yanlış görüş ve inanışları düzeltmektir.

Sûrede Peygamberlik meselesi bütün yönleriyle ele alınmıştır. Ayrıca sabrın öneminden, kin ve öfkeye yenik düşmenin tehlikesinden, cesareten söz eden âyetler de bulunmaktadır. Bütün bu ayetler ve içerdiği konular dikkate alındığında sûre,

²⁸ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin, Gümüş, “*Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*”, I-V, DİB. Yayınları, Ankara, 2006, I/457.

aslında İslâm toplumuna huzur ve güven içinde yaşamının şartlarını öğretmeye yönelik uyarılarda bulunmaktadır. Sûre, âdetâ kendisini baştan sona özetleyen şu ayetle son bulur: ²⁹ **“Ey iman edenler! Sabredin, kararlılıkta yarışın, düşmana karşı hazırlıklı olun (birbirinize dayanıp bağlanın), Allah’a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilesiniz.”**³⁰

Gerek üslup gerekse konu bakımından Bakara sûresini hatırlatmakta ve Bakara sûresinin devamı niteliğinde görünmektedir. 1-120. Ayetler farklı konulardan bahsederken, 121. Ayetten sonraki ayetlerin neredeyse tamamına yakını Uhud savaşından bahsetmektedir. Bu tespiti bazı müfessirler de dile getirmiştir.³¹ Ayrıca Tövbe, Enfâl, Hac ve Meryem sûreleriyle de yakından alakalı bazı bölümler ihtiva etmesi dikkat çekicidir. Bakara ve Enfâl sûrelerinin ardından hicretin 3. yılında Uhud Savaşı’ndan sonra nâzil olmaya başlayan sûrenin tamamlanması muhtemelen hicretin 9. yılına kadar sürmüştür.³² Bakara sûresi ile Âl-i İmrân sûresine birlikte “çifte güller” anlamına gelen “Zehrâvân” veya “Zehrâveyn” isimleri verilmiştir.

2.2. Tahrîc

Tahrîc hakkında farklı tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir:

2.2.1. Tahrîcin Tarifi

Tahrîc (التخريج), sözlükte “çıkarmak” anlamındaki hurûc kökünden türeyen tahrîc kelimesi “çıkarmak, hüküm elde etmek” anlamına gelmektedir.³³

Abdullah Aydın, *tahrîci* şöyle tanımlamıştır;

a. Bir kişinin bir rivâyeti, sözlü veya yazılı olarak ilk kaynaklarından alıp isnadıyla birlikte eserine kaydetmesi,

b. Bir rivâyetin ya da bir eserdeki hadislerin ilk dönem hadis kaynaklarında yerlerini tespit etmek ve değişik açılardan bu rivâyetlerin değerlendirmesini yapmak ve bu şekilde bir eser yazma.

²⁹ Emin Işık, “Âl-i-İmrân Sûresi”, *DİA*, II/309.

³⁰ 3 Âl-i İmrân, 200.

³¹ Beğavî (ö. 516), Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ûd el-Ferrâ *Meâlimu’t-Tenzil*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, I-V, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l- Arabî, Beyrut, 1420/1999, II/96.

³² Işık, “Âl-i İmrân Sûresi”, II/307.

³³ Mehmet Görmez, “Tahrîc”, *DİA*, XXXIX/419.

c. Bir hadis kitabındaki rivâyetlerin bu kitabın müellifinin isnadlarından ayrı isnadlarının bulunması, söz konusu hadislerin bu yeni senedleriyle yazılarak oluşturulan hadis kitabı.

d. Hocanın rivâyet edeceği hadislerin, kitaplarından seçilip çıkarılması, tespit edilmesi.

e. Hadisten düşen, hadiste yanlışlıkla yazılmayan kelime veya ibareyi sayfa kenarına ya da satırların arasına yazma.

f. Bir kitaba açıklayıcı dipnotları, haşiyeleri yazma.³⁴

Mehmet Görmez de tahrîc kelimesinin üç anlama geldiğini belirterek şöyle tanımlamıştır:

1. Bir rivâyeti senediyle birlikte bir kitaba alıp nakletmek.

2. Belirli kitaplardan seçilen hadislerle yeni bir kitap derlemek.

3. Bir eserde Hz. Peygamber'e veya sonraki iki nesle isnad edilen rivâyetlerin temel kaynaklardaki yerlerini göstermek, bunların isnad ve sıhhat açısından durumuna işaret etmek.³⁵

2.2.2. Araştırmada Takip Edilecek Tahrîc Usûlü

Âl-i İmrân sûresinin tefsirinde geçen hadislerin *tahrîc* ve değerlendirilmesi yapılırken rivâyetlerle ilgili âyetlerin meâlleri yazılmış, ardından müfessirin ayeti tefsir ederken ilgili hadisi hangi bağlamda zikrettiğine kısaca yer verilmiştir. Ayrıca hadisler de Beğavî'nin *Meâlimü't-Tenzil* adlı eserinde geçtiği şekliyle parantez içinde cilt ve sayfa numaraları belirtilerek verilmiştir.

Abdurrezzâk el-Mehdî nüshası yardımıyla *Meâlimü't-Tenzil*'de tespit edilen hadisleri öncelikle “*el-Mektebetu's-şâmile*” programında taranarak hadislerin hangi kaynaklarda geçtiği tespit edilmiştir. Bu programda tespit edilen sonuçlar da matbu nüshalardan kontrol edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar öncelikle *Kütüb-i-Tis'a* (الكتب التسعة) adıyla meşhur olmuş dokuz hadis kitabında taranmış, bu kaynaklarda mevcut ise ilk bu eserler kaynak

³⁴ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul, 2011, s. 300-301.

³⁵ Görmez, “Tahrîc”, XXXIX/419.

olarak verilmiştir. *Kütüb-i-Tis'a*'da tespit edilemeyen hadisler ise diğer muteber hadis kaynaklarından ve bazı tefsir kitaplarından araştırılarak yerleri tespit edilmiştir.

Bundan sonraki aşamada ise bulunan hadisler "*Mevzû'ât*"³⁶ kitaplarında taranarak hadisin uydurma olup olmadığı tespit edilmiştir.

Hadislerin sened ve metin yönünden sıhhat değerlendirilmesi yapılırken "*Cerh ve Ta'dîl*" kitaplarına müracaat edilmiş, eğer bir râvî cerh edilmişse o râvîyi "*Cevâmiu'l Kelim*" adlı hadis programında tarayarak cârihlerin o râvî hakkında söyledikleri, matbu kaynaklara da müracaat edilerek, belirlenmeye çalışılmıştır. Eğer o hadisi Tirmizî nakletmişse, o hadis hakkında Tirmizî'nin verdiği sıhhat hükmü, daha sonra Şuayb Arnaût, Elbânî, Hüseyin Selîm Esed gibi muhakkiklerin görüşleri dikkate alınarak hadisin sıhhati hakkındaki kanaatimiz belirtilmiştir.

2.3. Hadislerin Tahrîci

Hadislerin tahrîci yapılırken *Meâlimü't-Tenzîl*'deki Âl-i İmrân Sûresi 121 ile 200. ayetlerin tefsirinde rivâyet edilen hadisler eserde geçtiği gibi nakledilmiştir. Ayetlerin tefsirinde geçen hadislerin tahrîc ve değerlendirilmesi yapılırken; önce bu ayet meâli yazılacak, akabinde de hadislerin tahrîc ve değerlendirilmesine geçilmiştir.

Âl-i İmrân/121

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın adıyla;

"Hani sen sabah erkenden aileden ayrılmıştın, savaşmak için mü'minleri mevzilere yerleştiriyoordun. Allah her şeyi hakkıyla işitendir bilendir."

Beğavî bu ayet bağlamında şu hadisi nakletmiştir;

2.3.1. Hadis

Muhammed b. İshâk ve Süddî şöyle nakleder: Müşrikler Çarşamba günü Uhud mevkiine yerleşmeye başladılar. Rasûlullah (s.a.v) müşriklerin Çarşamba günü Uhud'a yerleştiklerini işitince sahâbîleriyle istişare etti. Daha önce Übey b. Selül'ü istişare

³⁶ Mevzû'ât: Değişik düzenler içinde mevzû'(uydurma) hadisleri bir araya getiren kitaplar. Bk. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 185.

etmek için hiç çağırmamışken bu defa onu da davet etti ve onunla da istişarede bulundu. Abdullah b. Übey ve Ensar'ın çoğunluğu şöyle dediler: “Ey Allah'ın Rasûlü! Medine'de kalalım ve müşriklerin karşısına çıkmayalım. Vallahi biz Medine'den savaşmak için düşmanın karşısına çıktığımız her savaşta yenildik ancak düşmanın Medine'ye kadar geldiği her savaşı da kazandık. Sen bizimle olduğun müddetçe onları yeneriz. Ey Allah'ın Rasûlü bundan dolayı sen onların karşısına çıkma. Müşrikler oraya yerleşirlerse bil ki çok kötü yere yerleşmiş olacaklar. Eğer Medine'ye gelirlerse erkek savaşçılarımız yüz yüze onlarla savaşır. Kadınlarımız ve çocuklarımız ise onların üzerlerine taş atarlar. Müşrikler böylece buradan yenilmiş olarak geri giderler.” Bu görüş Allah Rasûlü (s.a.v)'nün hoşuna gitti. Bazı sahâbîler ise şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü! Bizi bu azgınların karşısına çıkar. Bizim zayıf olduğumuzu ya da korktuğumuzu zannetmesinler. Rasûlullah (s.a.v) buyurdu ki; *“Şayet Medine'de kalmak isterseniz, rüyamda bir ineği kesilmiş gördüm ve bu durumu hayra yorumladım. Kılıcımın ucunun çatladığını gördüm, bu olayı da savaşta yenileceğimize yorumladım. Elimi sağlam yapılmış zırhların içine koydum bu olayı da Medine'ye yorumladım.”* Kendisi ise, müşriklerin Medine'ye gelmesini temenni ediyor ve Ezikka denilen mevkide onlarla çarpışmak istiyordu.

Bedir savaşına yetişemeyip Uhud savaşına katılan ve savaşta şehit olan bazı Müslüman erkekler ise; Ey Allah'ın Rasûlü! “Bizi düşmanlarımızla karşılaştır” dediler. Düşmanla karşılaşmayı o kadar çok arzuluyorlardı ki kararlılıklarını peygamberimize gösterdiler. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü (s.a.v) içeri girdi ve silahını kuşandı. Allah Rasûlü (s.a.v.)'nün silahını kuşandığını gören sahâbîler pişman oldular ve “Kendisine vahiy gelen birisine biz nasıl görüş beyan ederiz” dediler. Hemen Allah Rasûlü'nün yanına giderek ondan özür dilediler ve Ey Allah'ın Rasûlü uygun gördüğün şeyi yapabilirsin dediler. Rasûlullah (s.a.v) ise *“Hiçbir peygamber kılıcını (silahını) kuşandıktan sonra, savaş meydanında vuruşmadıkça kılıcını (silahını) bırakmaz”* dedi.

Müşrikler Uhud'a iki günde yerleştiler. Rasûlullah (s.a.v) Cuma günü namazdan sonra sahâbîlerle birlikte Medine'den ayrıldı. O gün ashaptan biri vefat etti. Rasûlullah (s.a.v.) vefat eden sahabinin cenaze namazını kıldıktan sonra insanların yanına gelerek o geceyi Uhud'da insanlarla birlikte geçirdi. Bu olay hicretin üçüncü yılında Şevval ayının ortasında gerçekleşmişti ve savaşta olan olmuştu. Allah (c.c) bu

olayı şu ayette zikretmektedir; Allah (c.c): “**Biz israiloğullarını çok güzel bir yurda yerleştirmişizdir.**” (Yûnus, 10/93) (II/96)

Muhammed b. İshak ve Süddî tarikiyle gelen bu rivâyet Uhud gazvesi öncesi Rasûlullah (s.a.v)’ın ashabıyla, istişâre etmesini anlatmaktadır. Beğavî bu rivâyeti Âl-i İmrân sûresi 121. ayetin tefsirinde senedini tam zikretmeden nakletmiştir. Rivâyeti hadis kaynaklarında araştırdığımızda metnin tamamına ulaşamadık ancak rivâyetin bazı bölümlerini tefsir kaynaklarında ve lafız farklılıklarıyla birlikte muhtelif hadis kaynaklarında tespit ettik. Ayrıca bu rivâyeti mevzuat kitaplarında, cerh ve ta’dil kitaplarında da taradık fakat ne bu rivâyeti, ne de benzeri bir rivâyeti tespit edemedik. Tefsir külliyatına baktığımızda bu rivâyetin bir kısmını aynı ayet bağlamında Taberî (ö. 310/922), farklı lafızlarla ve şu senedle nakletmiştir: **Muhammed b. Hüseyin ← Ahmet b. Mufaddal ← Esbâd ← Süddî.**³⁷

Yine aynı ayetin tefsiri bağlamında bu rivâyeti Zemahşerî (ö. 538/1143)³⁸, Suyûtî (ö. 911/1505)³⁹, İbnü’l-Münzîr (ö. 318)⁴⁰ gibi başka müfessirler de rivâyet etmişlerdir.

İlk dönem siyer ve Megâzî kitaplarına baktığımızda bu rivâyeti yine çeşitli lafız farklılıkları ile İbn İshak (ö. 151), Şeybânî (ö. 230), Taberî (ö. 310), ve İbn Hibbân (ö. 354), eserlerinde rivâyet etmişlerdir.⁴¹

Rivâyetin içerisinde geçen şu iki bölümü ise;

"إني رأيت في منامي بقرا تذبح ، فأولتها خيرًا ، ورأيت في ذباب سيفي ثلما فأولتها هزيمة ورأيت
أنني أدخلت يدي في درع حصينة فأولتها المدينة ، فإن رأيتم أن تقيموا بالمدينة"
"لا ينبغي لنبي أن يلبس لأمته فيضعها حتى يقاتل"

³⁷ Taberî (ö. 310/922), Muhammed b. Cerir b. Kesîr Ebû Ca’fer, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, I-XVI, Müessesetu’r-Risâle, 1420/2000, VII/163, h. no: 7717-7718.

³⁸ Zemahşerî (ö. 538/1143), Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed Cârullâh, *el-Keşşâf an Hakâiki’t- Tenzîl ve Uyûnu’l-Ekâvil fi Vucûhu’t-Te’vil*, thk. Şeyh Âdil Ahmed Mevcûd, Şeyh Ali Muhammed Avvâd, I-VI, Riyad, 1418/1998, I/618.

³⁹ Suyûtî (ö. 911/1505), Ebû Bekr Celâlüddîn, *ed-Durrul-Mensûr fi’t-Tefsir bil-Me’sûr*, thk. Abdullah b. Muhsin et-Turkî, I-XVII, Kahire, 1424/2003, 3/747.

⁴⁰ İbnü’l-Münzîr (ö. 318), Ebubekir b. İbrahim en-Neysabûrî, *Tefsîru’l-Kur’an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Sa’d b. Muhammed es-Sâ’d, I-II, Medine-i Münevvere, 1423/2002, I/354.

⁴¹ İbn İshak (ö. 151), Muhammed b. Yesâr el-Medenî, *Sîretün-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkâr, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1398/1978, I/324; Şeybânî (ö. 230), Ebu’l-Hasan Ali b. el-Kerim Muhammed b. Muhammed Abdulkerim, *el-Kâmil fit-Târih*, thk. Ebu’l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, I-XI, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1415, II/45; Taberî (310), *et-Tarih*, thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, I-XI, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1407, II/502; İbn Hibbân (ö. 354/965), Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî el-Bustî, *es-Sikât*, thk. Seyyid Şerif Şerafettin Ahmed, I-X, Dâru’l-Fikr, 1395, I/222.

Nesâî (ö. 303): **Ali b. Hüseyin** ← **Ümeyye b. Hâlid** ← **Hammâd b. Seleme**
← **Ebû Zubeyr** ← **Câbir b. Abdullah...**senediyle rivâyet etmiştir.⁴²

Ahmed b. Hanbel ise bu rivâyeti İbn Abbas'tan şu senedle rivâyet etmiştir:
Sureyc ← **İbn Ebu'z-Zinad** ← **Babası** ← **A'ma (Ubeydullah b. Utbe b. Mes'ud** ←
İbn Abbas...⁴³

Muhakkik Şuayb Arnaûd bu senedde geçen Ebu'z-Zinad'ın *hasenu'l-hadis* olduğunu, diğer râvîlerin ise sika olduğunu, Hüseyin Selim Esed ise isnadının *sahîh* olduğunu ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu söylemiştir. Yine rivâyetin benzerlerini İbn Ebî Şeybe, Dârimî ve Hâkim en-Neysâbûrî rivâyet etmiştir.⁴⁴

Beğavî'nin, rivâyet etmiş olduğu bu hadisin ilk dönem siyer, Megâzî ve tefsir kitaplarında yer alması, aynı rivâyetin içerisinde Rasûlullah (s.a.v)'in rüyasının anlatıldığı bölümün ise *Kütüb-i-Tis'a* müelliflerinden bazılarının eserlerinde ve muhtelif hadis kaynaklarında geçmesi, Uhud Savaşı ile ilgili tarihi gerçeklere aykırı olmaması ve rivâyet hakkında Şuayb Arnaûd'un yorumlarını dikkate alarak *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

Âl-i İmrân/122

“O zaman sizden iki bölük, Allah onların velisi olduğu halde bozulup çekilmeye yüz tutmuştu; mü'minler yalnız Allah'a güvensinler.”

Rasûlullah bin kişilik orduyla Uhud'a giderken, Abdullah b. Übey yanındaki üç yüz kişiyle ordudan geri kalıp savaş meydanına gitmedi. Abdullah b. Übey'in ordudan geri kaldığını gören Hariseoğulları ile Selemeoğulları da paniğe kapılıp onunla birlikte gitmeye niyetlenmişlerdi. Ancak Allah bu iki gruba nimetini hatırlattı ve bu iki grubu Abdullah b. Übey'le gitmekten alıkoydu. Bu ayetin Hariseoğulları ile Selemeoğulları hakkında nazil olduğu rivâyet edilmiştir.⁴⁵

⁴² Nesâî (ö. 303/915), Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî, I-XII, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1421/2001, VII/114-115, h. no: 7600.

⁴³ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaûd, I-XXXXX, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1420/1999, IV/259, h. no: 2445.

⁴⁴ İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Ebû Bekir, *Musanef*, thk. Muhammed Avvâme, I-XXVI, XVI/50, h. no: 31129; Dârimî (255/868), Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân es-Semerkandî, *Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, I-IV, II/1378, h. no: 2204-2205; Hâkim (ö. 465/1072), Muhammed b. en-Neysâbûrî, *Müstedrek*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, I-IV, II/141, h. no: 2588.

⁴⁵ Beğavî, “*Meâlimü't-Tenzil*”, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, II/97.

Beğavî de bu ayetin, Hariseoğulları ve Selemeoğulları hakkında nazil olduğunu bildiren şu rivâyeti nakletmiştir:

2.3.2. Hadis

Abdulvâhid el-Melîhî ← Ahmed en- Nuaymi ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmâil ← Muhammed b. Yusuf ← İbn Uyeyne ← Amr ← Cabir şöyle dedi: Selemeoğulları ve Hariseoğulları hakkında şu ayet indi; **“O zaman sizden iki bölük, Allah onların velisi olduğu halde bozulup çekilmeye yüz tutmuştu.”** Bu ayette yüce Allah; **“Hâlbuki onların Velisi Allah’tı”** buyururken bu ayetin bu sebepten dolayı inmesini arzu etmezdim. (II/97)

Beğavî’nin Câbir b. Abdullah’tan naklettiği bu hadis, ayetin nüzul sebebinin Hariseoğulları ve Selemeoğulları olduğunu bildirmektedir. Bu rivâyeti Buhârî, Müslim, İbn Hibbân ve İbnü’l-Esîr rivâyet etmişlerdir.⁴⁶

Ayetin nüzul sebebinin bildiren bu hadisin Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’lerinde geçmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd’un senedinin *sahîh*, râvîlerinin *sikâ* olduğunu belirtmesi ve mezkûr hadisin sened yönünden eleştirilmemesi nedeniyle hadisin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

Âl-i İmrân/ 123-125

“Andolsun ki Allah size Bedir’de de yardım etmişti; oysa siz o zaman zayıftınız. Allah’a isyandan sakının ki şükretmiş olasınız.”

“O zaman inananlara şöyle diyordun: “Rabbinizin indirilen üç bin melek size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi?”

⁴⁶ Buhârî (ö. 256/870), Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *el-Câmiu’s-Sahîh*, thk. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz, I-V, Dâru’l Fıkr, 1998, Megâzî, 18, h. no: 4051; Tefsîru’l-Kur’an, 3, 8, h. no: 4558; Müslim (ö. 261/875), Ebu’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki, I-V, Dâru’l Kütübi’l İlmîyye, Beyrut, 1412/1991; Fezâilu’s-Sahabe, 171, h. no: 2505; İbn Hibbân (ö. 354/965), Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtîm et-Temîmî el-Bustî, *Sahîh*, thk. Şuayb Arnaûd, I-XVIII, Beyrut, 1414/1993, XVI/277, h. no:7288; İbnü’l-Esîr (ö. 544/606), Ebû Saâdat el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî, *Câmiu’l-Usûl fî Ehâdîsi’r-Rasûl*, thk. Abdulkadir Arnaûd, I-XII, Mektebetü Dâru’l-Beyan, 1389/1969, II/70, h. no: 546.

“Evet, eğer siz sabır gösterip disiplinli davranırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile Rabbiniz size nişanlı beş bin meleklerle yardım edecektir”.

Bu ayetlerde Allah (c.c) Bedir Savaşı’nda Müslümanlara üç bin meleklerle nasıl yardım ettiğini hatırlatmaktadır. Rasûlullah (s.a.v) da Uhud savaşında ashâbına savaş taktiklerini anlatırken, Bedir Savaşında Allah’ın kendilerine nasıl yardım ettiğini ashabına hatırlatıp morallerini yüksek tutmaya çalışıyordu. Eğer bu savaşta da sabır ve sebat gösterirseniz Allah’ın Bedir’de Müslümanlara destek olarak gönderdiği meleklerin yine kendilerine yardıma geleceklerini müjdeliyordu.⁴⁷

Beğavî bu ayetler bağlamında meleklerin, Uhud Savaşında da Müslümanlara yardıma geldiğini belirten şu rivâyeti nakletmiştir:

2.3.3. Hadis

Muhammed b. İshak dedi ki; Uhud gazvesinin olduğu gün geldiğinde, bütün sahâbîler Rasûlullah (s.a.v)’ın yanından uzaklaştılar. Rasûlullah’la birlikte sadece Sâ’d b. Ebî Mâlik (Vakkâs) ve genç birisi daha vardı. Sâ’d b. Ebî Vakkâs ok atıyor o da zaman zaman Sâ’d’a ok veriyordu. Sâ’d’ın bütün okları bitince o adam Sâ’d’ın yanına gelerek okları önüne koydu ve dedi ki; “Ey Ebû İshak! Okları İkişer ikişer at” dedi. Savaş bittiğinde Sâ’d’a okları veren adamın kim olduğunu herkes merak etti ancak kimse o adamı tanımiyordu. (II/98)

Beğavî’nin Muhammed b. İshak’tan isnadsız rivâyet ettiği bu hadisi *Kütüb-i-Tis’a*’da ve temel hadis kaynaklarında tespit edemedik. Ancak rivâyeti temel hadis kaynakları dışındaki eserlerde araştırdığımızda sadece Beyhakî şu isnadla nakletmiştir:

Ebû Abdullah el-Hâfız ← Ebu’l-Abbas Muhammed b. Yâkub ← Ahmed b. Abdülcebbâr ← Yûnus b. Bukeyr ← Abdullah b. Avn ← Umeyr b. İshâk...⁴⁸

Yine tefsir külliyatına baktığımızda ise bu rivâyeti aynı ayetler bağlamında Sâ’lebi (ö. 427/1035), Hâzin (ö. 741/1340) ve Suyûtî’nin (ö. 911/1505), Beğavî gibi senedsiz naklettikleri görülmüştür.⁴⁹

⁴⁷ Komisyon, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, I/666.

⁴⁸ Beyhakî (458/1065), Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Horâsânî Ebûbekir, *Delâilü’n-Nübüvve*, I-VII, thk. Abdu’l-Mû’tî Kal’âcî, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1408/1988, y.y., III/256, (el-Mektebetü’ş-Şâmile Programı).

Beyhakî'nin isnadlı bir şekilde nakletmiş olduğu rivâyetin senediyle ilgili lehinde ve aleyhinde yapılmış bir değerlendirmeye rastlamadığımız için hadis hakkında *tevakkuf* etmeyi uygun gördük.

Beğavî, Uhud Savaşında Meleklerin yardıma geldiğini belirten başka bir rivâyeti, yine aynı ayetler bağlamında şu senedle rivâyet etmiştir:

2.3.4. Hadis

Abdulvâhid el-Melîhî ← Abdullah en-Nuaymî ← Muhammed b. Yûsuf ← Muhammed b. İsmail ← Abdulaziz b. Abdullah ← İbrahim b. Sâ'd ← Babası ← Babası ← Sâ'd b. Ebî Vakkâs şöyle anlattı; "*Rasûlullah (s.a.v)'ı Uhud savaşında gördüm. Yanında, beyaz elbiseler giymiş ve canları pahasına Rasûlullah (s.a.v)'ı koruyan iki kişi vardı. Onları daha önce hiç görmedim, savaştan sonra da onlarla hiç karşılaşmadım.*" (II/98-99)

Sâ'd b. Ebî Vakkâs'tan rivâyet edilen bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Ahmed b. Hanbel ve Beğavî tahrîc etmişlerdir.⁵⁰ Müslim'in Ebûbekir b. Ebî Şeybe'den rivâyet ettiği başka bir hadiste ise metnin sonunda Rasûlullah (s.a.v)'ı müdafaa eden kişilerin *Cebrâil* ve *Mikâil* (a.s.) olduğunu belirten şu ziyade : **يعني** " **جبريل وميكائيل** vardır:⁵¹

Muhakkik Şuayb Arnaûd bu hadis hakkında, senedinin *sahîh*, ricâlinin *sikâ*, Sâ'd b. İbrahim b. Abdurrahman hariç diğerlerinin şeyhânın râvîlerinden olduğunu söylemiştir.⁵²

Mezkûr hadisin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde geçmesi, Şuayb Arnaûd'un senedinin *sahîh* ve ricâlinin *sikâ* olduğuna dair olumlu değerlendirmeleri, yine hadisin

⁴⁹ Sâ'lebî (ö. 427/1035), Ahmed b. İbrahim Ebû İshâk, *el-Keşf ve'l-Beyân an Teşîri'l-Kur'ân*, thk. İmâm Ebû Muhammed b. Âşûr, I-X, Beyrût, 1422/2002, III/142; Hâzin (ö. 741/1340), Alâû'ddîn Ali b. İbrahim b. Ömer eş-Şeyh Ebu'l-Hasan, *Lubâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzil*, thk. Muhammed Ali Şâhîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1415/1995, I/292, (el-Mektebetu's-Şâmile Programı); Suyûtî, *ed-Durrûl-Mensûr*, III/758.

⁵⁰ Buhârî, *Sahîh*, Megâzî, 18, h. no: 4054; Müslim, *Sahîh*, Fezâil, 46, h. no: 2306; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd el-Basrî, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî, I-IV, Dâru'l-Hicr, Mısır, 1419/1999, I/167-168, h. no: 203; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/71, h. no: 1471; Beğavî, (516/1122), Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferra, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb Arnaûd-Muhammed Züheyr, I-XV, Mektebetü'l İslâmiyye, Dimeşk, Beyrut, 1403/1983, XII/18, h. no: 3088.

⁵¹ Müslim, *Sahîh*, Fezâil, 46, h. no: 2306.

⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/71, h. no: 1471.

sened ve metin yönünden tenkit edilmemesi sebebiyle, hadisin *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.5. Hadis

Bu ayetler hakkında ise Şâ'bi şu olayı anlatır: Bedir savaşında Allah Rasûlü (s.a.v)'ne Kürz b. Muharibî'nin müşriklere yardımda bulunacağı haberi ulaştı. Bu haberi duyan bazı mü'minler üzüldüler. Bu olay üzerine bu ayetler indi. Müşriklerin savaşta yenildiği haberi Kürz b. Muhâribi'ye ulaşınca, Kürz müşriklere uğramadı ve onlara yardım etmedi. Allah (c.c) da mü'minlere yardım etmesi için beş bin melek göndermedi. Zaten daha önce Allah mü'minleri bin kişiyle desteklemişti. Yüce Allah (c.c.) Bedir Savaşında Müslümanlara, itaat üzere sabredip ve haramlardan sakındıkları müddetçe yapacakları bütün savaşlarda destek vereceğini vaat etti. Müslümanlar ise sadece hendek muharebesinde sabrettiler. Yüce Allah'da hendek gününde onlara yardım etti. Öyle ki Müslümanlar Kureyzâ ve Nâdiroğullarını kuşattılar. (II/99)

Şâ'bi'nin naklettiği bu rivâyet söz konusu ayetlerin Bedir gününde nazil olduğuna işaret etmektedir. Bu rivâyet, *Kütüb-i-Tis'a*'da bulunmamakla birlikte muteber hadis kaynaklarından olan İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde şu senedle nakledilmiştir: **Muhammed Fudayl ← Dâvud b. Ebî Hind ← Âmir (Şâ'bi)...**⁵³

Mezkûr rivâyeti şerh kitaplarında taradığımızda ise Bedreddin Aynî'nin "*Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*" isimli eserinde şu senedle tespit ettik: **Vûheyb ← Dâvud ← Âmir (Şâ'bi)...**⁵⁴

Tefsir kitaplarına baktığımızda aynı ayetler bağlamında bu rivâyeti Taberî ve Suyûtî'nin naklettikleri görülmüştür.⁵⁵ Bu bağlamda söz konusu rivâyeti her ne kadar *Kütüb-i-Tis'a* da tespit edemesek de ilk dönem hadis kaynaklarında geçmesi, ayetlerin nüzul sebebi olarak nakledilen bu olay hakkında herhangi bir ihtilaf olmaması ve tarihi verilere uygun olması ve *Musannef* muhakkiki Muhammed Avvâme'nin bu rivâyetin Şâ'bi'nin mürseli olduğu ancak bunun sıhhatine hükmedileceğini⁵⁶ belirtmesinden dolayı rivâyetin *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

⁵³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XX/306, h. no: 37825.

⁵⁴ Aynî (ö. 855/1451), Ebû Muhammed Bedruddîn b. Ahmed b. Mûsa b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru İhyâu't-Turas, Beyrut, XVII/77.

⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/174, h. no: 7746; Suyûtî, *ed-Durru'l Mensûr*, III/ 752.

⁵⁶ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, XX/306, h. no: 37825.

2.3.6. Hadis

Abdullah b. Ebî Evfâ şöyle demiştir; Kureyzaoğullarını ve Nâdiroğullarını kuşatma altına aldık, ancak onları yenmeyi başaramadık ve geri geldik. Allah Rasûlü (s.a.v) başını yıkamak için bizden su istedi ve başını yıkamaya başladı. O esnada Cebrâil geldi ve kendisine; “Siz kılıçlarınızı bırakıverdiniz, lakin melekler silahlarını bırakmadılar” dedi. Cebrâil’in bu sözü üzerine Rasûlullah (s.a.v.) kafasını yıkamayı bıraktı. Etrafindakilerden bir bez parçası istedi ve onu kafasına doladı. Sonra bizi yanına çağırarak Kureyzaoğullarını ve Nâdiroğullarını kuşatmak için tekrar gittik. Allah (c.c), o gün üç bin melekle bize destek verdi ve biz kolay bir savaş kazandık. **(II/99)**

Beğavî’nin senedsiz olarak naklettiği bu rivâyeti İbn Ebî Şeybe, aynı anlamda fakat farklı lafızlarla şu senedle nakletmiştir: **Kesîr b. Hişâm ← Câ’fer ← Yezîd b. Esam...** Musannef muhakkiki Muhammed Avvâme bu senedin *mursel* olduğunu, Yezîd b. Esam isimli ravinin Tâbiûn’dan ve sikâ biri olduğunu belirtmiştir.⁵⁷ Taberî ise aynı ayetlerin tefsiri bağlamında şu senedle nakletmiştir: **Muhammed b. Umâre el-Esedî ← Ubeydullah b. Mûsa ← Süleyman b. Zeyd Ebû İdâme el-Muhâribî ← Abdullah b. Ebî Evfâ...**⁵⁸

Muhakkik Muhammed Avvâme’nin bu rivâyetin *mursel* olduğunu söylemesi İbn Ebî Şeybe’nin naklettiği hadisin senedinin zayıf olduğunu göstermektedir.⁵⁹ Bununla birlikte Taberî’nin tefsirinde aynı hadisi farklı senedle nakletmesi, söz konusu rivâyetin başka tariklerinin sahîh olma ihtimalini de gündeme getirmektedir. Ayrıca metin itibariyle herhangi bir tenkide uğramadığı da görülmektedir. Bütün bunlardan hareketle hadisin bazı tariklerinin zayıf olmakla birlikte bazılarının sahîh olduğu ve metin açısından tenkit edilmediği göz önünde bulundurulduğunda hadisin *sahîh* olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur.

⁵⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XX/392, h. no: 37989.

⁵⁸ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VII/178-179, h. no: 7758.

⁵⁹ Mursel hadisin değeri hakkında geniş bilgi için bk. Salahattin Polat, *Mursel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, TDV. yay. Ankara, 1985, s. 137-141.

2.3.7. Hadis

Bedir savaşında Rasûlullah'ın (s.a.v) ashabına şöyle tavsiyede bulunduğu anlatılır; “*Alâmetlenin! Çünkü melekler miğferlerine ve başlıklarına beyaz yünden alâmet koyarlar.*” (II/101)

Bu rivâyeti İbn Ebî Şeybe, Musannef’inde iki tarikle rivâyet etmiştir. İlk tarik: **Muhammed b. Ebî Adıyy ← Ebî Avn ← Umeyr b. İshak...** ⁶⁰ yoluyla;

İkinci tarik ise; **Ebû Usâme ← Ebî Avn ← Umeyr b. İshak...** ⁶¹ yoluyla gelmiştir. Muhakkik Muhammed Avvâme bu rivâyetin *mursel* olduğunu belirtmiştir. Hadisin râvîlerinden Umeyr b. İshak hakkında Yahya b. Maîn *lâ yüsâvi şey’en*, Zehebî ise bu râvi hakkında *sikâ* demiştir. ⁶² Ayrıca Beğavî’nin nakletmiş olduğu bu rivâyetin sonunda bulunan “*başlıklarına ve miğferlerine*” aklamına gelen şu lafızlar (*قلانسهم ومغافرهم*) İbn Ebî Şeybe’nin Musannef’inde geçmemektedir. Rivâyeti bu şekliyle *Kütüb-i Tis’a* da ve diğer muteber hadis kaynaklarında tespit edemedik. Dolayısıyla Yahya b. Maîn’in râvî hakkındaki olumsuz değerlendirmesi ve muhakkik Muhammed Avvâme’nin rivâyet hakkındaki değerlendirmesi kanaatimizce doğru olup rivâyet bu isnadla *zayıf* diyebiliriz.

Âl-i İmrân/128

“(Rasûlüm!) bu işte senin yapacağın bir şey yok. Allah ya onların tövbelerini kabul eder veya onları cezalandırır. Çünkü onlar zalimlerdir.”

Bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili dört farklı rivâyet nakledilmiştir. Bu rivâyetlerden üç tanesi Hz. Peygamber’in Bi’ri Maûne’de şehit olan hafızlara aşırı derecede üzülmesi sonucu bu olayın müsebbipleri hakkında yaptığı bedduayı içeren rivâyetlerdir. Diğer ise ayetin Uhud gününde indiğini belirten rivâyettir. Rivâyetler şöyledir:

⁶⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XVII/429, h.no: 33391.

⁶¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XX/305, h. no: 37823.

⁶² Zehebî (ö. 748/1347), Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânü’l-İ’tidal fi Nakdi’r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed Becâvî, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, Lübnan, ts, III/296, nr: 6485.

2.3.8. Hadis

Bazıları bu ayetin ma'ne olayı hakkında indiğini söylemişlerdir. Onlar yetmiş kurradan oluşuyordu. Rasûlullah (s.a.v) bu kurraları, Uhud Savaşı'ndan dört ay sonra hicretin dördüncü yılının safer ayında ma'ne kuyusunun bulunduğu mevkiye, insanlara Kur'an-ı Kerim-i öğretmeleri için göndermişti. Kurraların lideri ise Münzir b. Amr idi. Bu Kurraları, Amr b. et-Tufeyl öldürdü. Rasûlullah bu olaya aşırı derece üzüldü. Bu olaya sebep olanlara bir ay boyunca bütün namazlarda beddua etti. Bu hadiseden dolayı yüce Allah bu ayeti indirdi. (II/101)

Beğavî'nin senedsiz olarak nakletmiş olduğu bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne*'sinde ve *Mesâbîhu's-Sünne*'sinde tespit edemediğimiz gibi *Kütüb-i Tis'a*'da da tespit edemedik. Ancak Ebû Ya'la el-Mevsîlî bu olayı farklı lafızlarla müsnedinde rivâyet etmiştir. Mevsîlî rivâyeti şu senedle aktarmıştır;

Ca'fer b. Mihran ← Abdulvâris ← Ali b. Zeyd ← Enes...⁶³

Muhakkik Hüseyin Selim Esed bu rivâyetin isnadının zayıf olduğunu ancak farklı sahîh tarikleri olduğu için hadisin *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁶⁴

Ayetin nüzul sebebi olarak aktarılan bu rivâyet hakkında muhakkik Hüseyin Selim Esed'in isnadı hakkındaki değerlendirmesi dikkate alındığında hadisin *sahîh* olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur.

2.3.9. Hadis

Abdulvâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Nuaymî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Hıbban b. Mûsa ← Abdullah b. Mübarek ← Ma'mer ← Zührî ← Sâlim ← Babası ← Allah Rasûlü (s.a.v)'nün sabah namazının ikinci rekâtında rükû'dan kalkarken, semiallâhû limen hamideh dedikten sonra "*Allâhum falana lânet et, Allâhum falana lânet et, Allâhum falana lânet et!*" diye beddua ettiğini duyduğunu ve bu olay neticesinde ayetin nazil olduğunu nakletmiştir.

Beğavî bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne* adlı eserinde de rivâyet etmiştir.⁶⁵

⁶³ Ebû Ya'la el-Mevsîlî (ö. 307/919), Ahmed b. Ali b. Müsennâ b. Yahya b. Âsâ et-Temîmî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, I-XIII, Dimeşk, 1404/1984, VII/71, h. no: 3994.

⁶⁴ Mevsîlî, *Müsned*, VII/71, h. no: 3994.

⁶⁵ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, III/121, h. no: 637.

Temel hadis kaynaklarımıza baktığımızda rivâyeti Buhârî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân rivâyet etmişlerdir.⁶⁶

Rivâyetin sıhhati hakkında muhakkik Şuayb Arnaûd; isnadının *sahîh* olduğunu, ricalinin ise *sikâ* ve *şeyhânın* ricalinden olduğunu belirtmiştir.⁶⁷

Ayetin nüzul sebebi olarak aktarılan ve bir önceki hadisi destekler nitelikte olan bu rivâyet hakkında muhakkik Şuayb Arnaûd'un olumlu düşünceleri ve Kütüb-i Tis'a müellifleri tarafından zikredilmesi sebebiyle hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.10. Hadis

Bazı kimseler ayetin Uhud Savaşı hakkında nazil olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim: İsmail b. Abdulkâhir ← Abdulgâfir b. Muhammed ← Muhammed b. İsa el-Cülûdî ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Abdullah b. Mesleme b. Kâ'neb ← Hammad b. Seleme ← Enes ← Rasûlullah'ın Uhud Savaşı'nda rebâiyye diye isimlendirilen dişleri kırılmış ve kafası yaralanmıştı. Yaradan akan kanı silerek şöyle diyordu: “*Onları Allah'a davet ederken, rasûlünün kafasını yaralayan ve rebâiyye dişlerini kıran bir topluluk nasıl kurtuluşa erer..*” Bu hadise üzerine “**Onların işinden hiçbiri sana ait değildir**” ayeti nazil oldu. (II/101)

Beğâvî'nin Enes b. Mâlik'ten tahrîc ettiği bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerinde tespit edemedik.

Hadisi, Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve el-Mevsilî eserlerinde nakletmişlerdir.⁶⁸ Hüseyin Selim Esed bu rivâyetin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.⁶⁹

Mezkûr hadisin Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde geçmesi, önemli muhaddislerce zikredilmesi ve muhakkik Hüseyin Selim Esed'in olumlu sıhhat değerlendirmesi dikkate alındığında hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

⁶⁶ Buhârî, *Sahîh*, Megâzî, 22, h. no: 4069; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII/420, h. no: 6350; Nesâî, *Sünen*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde, I-VIII, Halep, 1406/1986, Tatbîk, 31, h. no: 1078; İbn Hibbân, *Sahîh*, V/325, h. no: 1987.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII/420, h. no: 6350.

⁶⁸ Buhârî, *Sahîh*, Megâzî, 5, h. no: 4090; Müslim, *Sahîh*, Cihad, 104, h. no: 1791; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXI/241, h. no: 13657; Mevsilî, *Müsned*, VI/55, h. no: 3801.

⁶⁹ Mevsilî, *Müsned*, VI/55, h. no: 3801.

2.3.11. Hadis

Abdullah b. Ömer (r.a.) Allah Rasûlü (s.a.v.)'nün Uhud Savaşında: “*Allâhım! Ebû Hâris b. Hişam'a lânet et. Allâhım! Ebû Süfyan'a lânet et. Allahım! Safvan b. Ümeyye'ye lânet et.*” diye beddua ettiğini söyledi. (II/101)

Beğavî'nin senedsiz olarak naklettiği bu rivâyeti Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî tahrîc etmiştir. Yalnız Ahmed b. Hanbel, rivâyeti biraz farklı lafızlarla Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'tan nakletmiştir.

Tirmizî şu senedle rivâyet etmiştir:

Tirmizî ← Ebû Sâib Selm b. Cünâde el- Kûfî ← Ahmed b. Beşîr ← Ömer b. Hamza ← Sâlim ← Abdullah b. Ömer ← Hz. Ömer ← Hz. Peygamber.⁷⁰

Tirmizî bu rivâyet hakkında *hasen garîb*⁷¹ demiştir. Yahya b. Maîn ve Nesâî isnadda geçen Ömer b. Hamza hakkında *zayıf* demişler, Ahmed b. Hanbel ise Ömer b. Hamza'nın bazı hadislerinin munkur olduğunu zikretmiştir.⁷²

Ahmed b. Hanbel ise rivayeti şu senedle nakletmiştir;

Ahmed b. Hanbel ← Ebu'n-Nadr ← Ebû Akil ← Ömer b. Hamza ← Sâlim ← Abdullah b. Ömer ← Hz. Peygamber.⁷³

Ahmed b. Hanbel rivâyetinde de Ömer b. Hamza geçmektedir. Dolayısıyla bu rivâyetin isnadı da zayıftır.

Muhakkik Şuayb Arnaûd rivâyetin *sahîh*, ancak isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir.⁷⁴

Beğâvî'nin ayetin nüzul sebebi olarak naklettiği bu rivâyet her ne kadar muttasıl bir senedle gelmiş olsa da senedde bulunan Ömer b. Hamza hakkında muhakkiklerin olumsuz tenkitleri söz konusu olmakla birlikte Tirmizî'nin sıhhat değerlendirmesini esas alarak hadisin *hasen* olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur.

⁷⁰ Tirmizî (ö. 279/892), Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, thk. Sâlih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dâru's-Selâm, Riyad 1999, Tefsir, 3, 12, h. no: 3004.

⁷¹ *Hasen Garîb*: Bir ravinin tek başına rivâyet ettiği hasen hadis. Bk. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 112.

⁷² Mizzî (ö. 742/1341), Cemâluddîn Ebu'l-Haccâc el-Kudâî el-Kelbî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1415/1994, XXV/246; XXI/311.

⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IX/486, h. no: 5674.

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IX/486, h. no: 5674.

Bu ayet bağlamında zikredilen hadislerde dikkatimizi çeken bir konuya temas etmek istiyoruz; **Hz. Peygamber ve Beddua** kavramlarının yan yana kullanılması. Hz. Peygamber (s.a.v)'den nakledilen rivâyetlerden anlaşılacağı üzere Nebî (s.a.v) bazı kimselere beddua etmiştir. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in beddua ettiği bazı müşriklerin ve münafıkların isimleri de zikredilmektedir.

Âl-i İmrân/133

Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın!”

Beğavî ayetin bağlamında senedsiz olarak şu rivâyeti aktarır:

2.3.12. Hadis

Ebû Hureyre şöyle anlattı: Bir adam Rasûlullah'ın yanına geldi ve:“Ya Muhammed! Eğer cennetin genişliği, gökyüzü ve yeryüzünü kaplayacak kadar geniş ise cehennem nerede? Rasûlullah (s.a.v) da; Geceyi idrak ediyor musun? Bir süre önce vardı şimdi ise kayboldu, gece nereye gitti peki?” dedi. Adam bu olay üzerine “Allah en iyisini bilir dedi. Rasûlullah (s.a.v); “Allah dilediği herşeyi yapar” buyurdu. (II/104)

Beğavî'nin senedsiz olarak naklettiği bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerinde tespit edemediğimiz gibi Kütüb-i Tis'a'da da tespit edemedik. Diğer muteber hadis kaynaklarına baktığımızda İbn Hibban ve Hâkim en-Neysâbûrî bu rivâyeti Ebû Hureyre'den şu senedle nakletmişlerdir⁷⁵:

İbn Hibbân ← Muhammed b. İshak b. İbrahim Hanzalî ← Mahzûmî ← Abdolvâhid b. Ziyad ← Abdullah Esam ← Yezid b. Esam ← Ebû Hureyre.

Hâkim ← Abdolvâhid b. Ziyad ← Abdullah Esam ← Yezid b. Esam ← Ebû Hureyre.

⁷⁵ Hâkim, *Müstedrek*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'âşlı, I-IV, Beyrut, ts. I/36; İbn Hibbân, *Sahîh*, I/306-307, h. no: 103.

Muhakkik Şuayb Arnaûd rivâyetin isnadının *sahîh* olduğunu ve Müslim'in şartlarını taşıdığını söylemiştir.⁷⁶

Hâkim en-Neysâbûrî ve İbn Hibbân'ın nakletmiş olduğu bu hadisin aleyhinde herhangi bir sıhhat değerlendirmesine rastlamadık. Muhakkik Şuayb Arnaûd'un olumlu sıhhat değerlendirmesi doğrultusunda hadisin *sahîh* olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur.

Âl-i İmrân/134

“Onlar bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever.”

2.3.13. Hadis

Ebû Sâid eş-Şureyh ← Ebû İshâk es-Sa'lebi ← Ebû Amru'l Fûrâtî ← Ebu'l Abbâs İsmail el-Anberî ← Ebû Abdullah b. Hâzim el-Beğavî ← Salih b.Eyyübe'l-Hâşimî ← İbrahim b. Sa'din ← Said b. Muhammed ← Yahya b. Saîd ← A'rac ← Ebû Hureyre ← Rasûlullah (s.a.v): *“Cömertlik yapan kimse insanlara yakındır, Cennete yakındır, Allah'a yakındır, Cehennem ateşinden ise uzaktır. Cimrilik yapan kimse ise; İnsanlardan beridir, Cennetin nimetlerinden uzaktır, Allah'tan uzaktır, Cehennem ateşine yakındır. Allah, Câhil olup da cömert davranan kimseyi, cimrilik yapan âbid bir kişiden daha çok sever” (II/104)*

Beğavî'nin cömertlik ve cimrilik hakkında rivâyet ettiği bu hadisi aynı isnatla Tirmizî, Ebû Hureyre'den, Taberânî ve Heysemî ise Hz Aişe'den nakletmiştir.⁷⁷

Tirmizî bu rivâyetin *garîb* olduğunu, söylemiştir.⁷⁸ Taberânî ise senedde geçen Sâid b. Muhammed'in *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁷⁹ Aynı şekilde Sâid b. Muhammed

⁷⁶ İbn Hibbân, *Sahîh*, I/306-307, h. no: 103.

⁷⁷ Tirmizî, *Sünen*, Birr, 40, h. no: 1961; Taberânî (ö. 360/970), Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Tarık b. İvadullah b. el-Hüseynî, I-X, Dâru'l Haremeyn, Mısır, 1990, III/27, h. no: 2363; Heysemî (ö. 807/1404), Hafız Nureddin Ali b. Ebî Bekir, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, III/315, h. no: 4707.

⁷⁸ Tirmizî, *Sünen*, Birr, 40, h. no:1961.

⁷⁹ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat*, III/27, h. no: 2363.

Hakkında; Yahya b. Maîn *zayıf*, Ebû Hâtim; *leyse bi sika*, Dârekutnî ise *metrûk* olduğunu zikretmişlerdir.⁸⁰

Mezkûr rivâyeti Kütüb-i Tis'a müelliflerinden sadece Tirmizî'nin nakletmesi ve Said b. Muhammed'in bu hadisi Yahya b. Saîd'den nakletmesinde ihtilaf olduğunu söylemesi, muhakkiklerin senedde geçen Saîd b. Muhammed hakkındaki olumsuz değerlendirmeleri bizde hadisin bu isnadla *zayıf* olduğu kanaatini uyandırmıştır.

2.3.14. Hadis

Ebû Saîd eş-Şureyh ← İshâk es-Sâ'lebî ← Ebû Amr el-Furatî ← Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed el-İsferâyânî ← Ebû Abdullah b. Muhammed Zekeriyya el-Alenî ← Ravh b. Abdü'l Mü'min ← Ebû Abdurrahman el-Mukrî ← Saîd b. Ebî Eyyûb ← Sehl b. Muâz b. Enes el-Cühenî ← Babası ← Rasûlullâh (s.a.v): “*Bir kimse düşündüğü olumsuz bir davranışı yapma gücüne sahip olduğu halde öfkesine hâkim olursa (yutarsa), Allah (c.c) âhîret gününde o kişiyi herkesin önünde davet eder ve dilediği hûriyi seçme hususunda o kişiyi serbest bırakır*”. (II/105)

Beğavî'nin aynı ayet bağlamında zikrettiği bu merfû' rivâyeti, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî rivâyet etmiştir.⁸¹ Tirmizî bu rivâyetin hasen garîb olduğunu aktarmıştır.⁸² Muhakkik Şuayb Arnaûd ise hadisin isnadının hasen olduğunu söylemiştir.⁸³

Kütüb-i Tis'a müellifleri tarafından zikredilen bu rivâyetin isnadı hakkında Tirmizî'nin yapmış olduğu değerlendirmeyi dikkate alarak rivâyetin bu isnadla *hasen* olduğu kanaatindeyiz.

⁸⁰ İbn Hacer, (ö. 852/1448), Şihabüddin Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, Dâiratü'l-Maârif, Mekke, 1325, IV/77, nr. 135.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIV/398, h. no: 15637; İbn Mâce (ö. 273/886), Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Âdil Mürşid, Muhammed Kâmil Karabelli, I-V, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut, 1430/2009, Zühd, 18, h. no: 4186; Ebû Dâvûd (ö. 275/888), Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Kâmil Karabelli, I-VII, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut, 1430/2009, Edeb, 3, h. no: 4777; Tirmizî, *Sünen*, Birr, 74, h. no: 2021.

⁸² Tirmizî, *Sünen*, Birr, 74, h. no: 2021.

⁸³ İbn Mâce, *Sünen*, Zühd, 18, h. no: 4186.

Âl-i İmrân/135-136

“Onlar çirkin bir şey yaptıkları veya kendilerine kötülük ettikleri zaman Allah’ı hatırlarlar da hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah’tan başka kim bağışlayabilir ki! Onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler. İşte onların yaptıklarının karşılığı Rableri tarafından bir bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan cennetlerdir. Onlar orada temelli kalacaklardır. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir.”

2.3.15. Hadis

İbn Mes’ûd (r.a)’dan gelen rivâyete göre; Mü’minler şöyle dediler: “Ey Allah’ın Rasûlü! Allah katında İsrailoğulları bizden daha kıymetliydimiz. Onlardan biri bir kötülük yaptığında o kötülüğün cezası, kapı eşiğinde yazılı bulunan “kulağını kes, burnunu kes, şöyle yap...” yazısı idi. Rasûlullah (s.a.v.) mü’minlerin bu söylemine karşı sükût etti ve bu ayetler indi. (II/105)

Beğavî’nin nüzul sebebi olarak İbn Mesûd’tan naklettiği bu rivâyeti temel hadis kaynaklarında tespit edemedik. Ancak tefsir kaynaklarına baktığımızda aynı ayetler bağlamında hadisi bir kısım müfessirler Beğavî gibi isnadsız naklederken Taberî şu isnadla zikretmiştir: **Kasım ← Huseyn ← Haccâc ← İbn Cüreyc ← Ata’ b. Ebî Rabâh...**⁸⁴

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Hadisin senedi hakkında yapılmış olumlu ya da olumsuz herhangi bir değerlendirmeye rastlamadık ve rivâyet hakkında *tevakkuf* etmeyi uygun gördük.

2.3.16. Hadis

Ata; bu ayet Ebû Mâ’bed hakkında nazil oldu. O’nun asıl ismi Nebhân et-Temmâr’dır. Ebû Mâ’bed’in yanına güzel bir kadın kendisinden hurma almak için gelmişti. Ebû Mâ’bed ise o kadına; “Bu hurma güzel değil, evde daha iyisi var” diyerek o kadını eve götürmüştü. Eve vardıklarında ise Ebû Mâ’bed kadına sarılıp onu öptü. Kadın ona; “Allah’tan kork”, dedi. Ebû Mâ’bed hemen onu terk ederek yaptığına pişman oldu. Rasûlullâh’a gelerek bu olayı ona anlattı. Bunun üzerine bu ayetler indi.

⁸⁴ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VII/219, h. no: 7849.

(II/105) Beğavî aynı olayı farklı lafızlarla Nebhân et-Temmâr ismini zikretmeden Hud Sûresi 114. ayetin bağlamında şu senetle nakletmiştir:

Abdolvâhid Ahmed el-Melihî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yûsuf ← Muhammed b. İsmâîl ← Kuteybe b. Saîd ← Yezîd b. Zureyh ← Süleyman et-Teymî ← Ebû Osman en-Nehdî ← İbn Mes'ûd...⁸⁵

Bu ayetin nüzûl sebebi olarak Ata'dan gelen bu rivâyet, temel hadis kaynaklarında geçmemektedir. Rivâyeti Bedruddîn el-Aynî'nin *Umdetü'l Kârî fi Şerhi Sahîhi'l Buhârî* adlı eserinde tespit ettik.⁸⁶ Tefsir külliyatına baktığımızda ise birçok müfessir aynı ayet bağlamında bu rivâyeti senedsiz nakletmişlerdir.⁸⁷

Meâlimü't-Tenzîl muhakkiki Abdurrezzâk el-Mehdî ise bu isnadın Âl-i İmrân Sûresi 135-136. ayetlerin sebebi nüzulü olarak zikredilmesinin sahîh olmadığını ancak Hud Sûresi 114. ayetin bağlamında zikredilen rivayetin sahîh olduğunu belirtmektedir.⁸⁸ Biz de Abdurrezzâk el-Mehdî'nin görüşünü benimseyerek Hud Sûresi'nde geçen rivayetin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.17. Hadis

Abdolvâhid el-Melihî ← Ebû Mansûr es-Sem'âî ← Ebû Ca'fer er-Reyyânî ← Humejd b. Zencüveyhi ← Yahya b. Yahya ← Abdulhamîd b. Abdurrahman ← Osman b. Vâkıdî'l Amiriyy ← Ebû Nusayra: Ebû Bekir'in kölesini görünce ona Ebû Bekir'den bir şey işittin mi? diye sordum. O da dedi ki; evet Ebû Bekir'in (r.a) şöyle dediğini işittim: Allah Rasûlü (s.a.v) şöyle söyledi; “*Tövbe eden bir kimse, tövbe ettiği müddetçe bir günde yetmiş defa da günah işlese günahı ısrar etmiş sayılmaz.*”

(II/106)

⁸⁵ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, II/470.

⁸⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, I/277; XVIII/298.

⁸⁷ Kurtubî (ö. 671/1273), Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî el-Hazrecî Şemsü'd-Dîn, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Etfîş, I-XX, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1427/2006, IV/209; Alûsî (ö. 1270), Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Seyyid Muhammed, *Rûhu'l-Meânî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, I-XXV, Dâru İhyâu't-Türaş, Beyrut, Lübnan, ts. IV/60.

⁸⁸ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, II/470.

Beğavî'nin tövbe ve istiğfar ile ilgili nakletmiş olduğu bu rivâyeti Tirmizî, Ebû Dâvûd, Ebû Yâ'la el-Mevsîlî, Bezzâr ve Beyhakî eserlerinde Ebû Bekir (r.a)'in kölesinden nakletmişlerdir.⁸⁹

Tirmizî'nin isnadı şu şekildedir: **Hüseyin b. Yezid el-Kûfî ← Ebû Yahya Himmânî ← Osman b. Vâkîd el-Amirî ← Ebû Nusayra ← Ebû Bekir'in Kölesi ← Ebû Bekir ← Rasûlullah (s.a.v).**

Tirmizî'nin nakletmiş olduğu rivâyette "وإن عاد" lafzı yerine "وَلَوْ فَعَلَتْ" lafzı yer almaktadır. Tirmizî bu hadisin *garîb*, isnadının ise *leyse bi kavî* olduğunu söylemiştir.⁹⁰ Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin *hasen* olduğunu⁹¹, Elbânî ise isnadının zayıf olduğunu söylemiş, senedde geçen Ebû Bekir (r.a)'in kölesinin kim olduğunu bilmiyoruz demiştir.⁹²

Tövbe ve istiğfarla ilgili zikredilen bu rivâyet hakkında muhakkik Şuayb Arnaûd'un hadis hakkındaki sıhhat değerlendirmesini esas alarak biz de bu rivâyetin *hasen* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.18. Hadis

Abdolvâhid b. Ahmed el-Melfîhî ← Ebû Mensûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Reyyanî ← Hümejd b. Zenceveyh ← Affân b. Müslim ← Ebû Avâne ← Osman b. el-Muğîre ← Ali b. Rebiâ el-Esedî ← Esmâ b. el-Fezzarî ← Hz. Ali'nin (r.a) şöyle söylediğini duydum: Allah Rasûlü (s.a.v)'nden bir hadis duyduğumda hemen o hadisi alır hayatıma tatbik ederim. Allah'ın istediği kadar faydalanırım. Rasûlullah dışında başka birisinden bir hadis duyduğumda ise Rasûlullah'tan duyduğuna dair o kişiye yemin ettirirdim. Rasûlullah'ın bu hususta şöyle söylediğini Ebû Bekir (r.a) bana anlattı ve o doğru söyledi; "Günah işlemiş bir mü'min güzelce abdest alır, namazını kılar ve sonra Allah (c.c.)'tan bağışlanmayı isterse Allah o mü'mini mutlaka bağışlar." (II/107)

⁸⁹ Tirmizî, *Sünen*, Deavât, 121, h. no: 3559; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Salat, 359, h. no:1514; Mevsîlî, *Müsned*, I/124, h. no:137; Bezzâr (ö. 292/905), Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, *Müsned*, thk. Mahfûz er-Rahmân Zînullah, Âdil b. Sa'd, Sabrî Abdilhâlik eş-Şâfiî, I-XVIII, Medînetu'l-Münevvere, 1409/1988-2009, I/171, h. no: 93; Beyhakî (458/1065), Ebûbekir, *es-Sünenü'l-Kebîr*, thk. Muhammed Abdulkâhir Ata, I-X, Beyrût, 1424/2003, X/188, h. no: 21284.

⁹⁰ Tirmizî, *Sünen*, Deavât, 121, h. no: 3559.

⁹¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Salat, 359, h. no: 1514.

⁹² Elbânî (ö. 1420/1999), Muhammed Nâsîru'd-Dîn, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Dâife ve'l-Mevzûa*, I-XV, Dâru'l-Meârif, Riyad, 1412/1992, IX/457, h. no: 4474; Mevsîlî, *Müsned*, I/124, h. no: 137.

Beğavî bu rivâyeti aynı isnadla Şerhu's-Sünne'sinde tövbe bâbında nakletmiştir.⁹³ Ayrıca rivâyeti Kütüb-i Tis'a müelliflerinden Ebû Dâvûd, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel, rivâyet etmişlerdir. Ancak rivâyet aynı tarikle nakledilmesine rağmen müsnedde geçen rivâyette فيتوضأ ve ركعتين lafızları ziyadedir.⁹⁴ Muhakkik Şuayb Arnaûd bu rivâyetin isnadının sahîh olduğunu zikretmiştir.⁹⁵

Muhakkik Şuayb Arnaûd'un rivâyet hakkındaki olumlu sıhhat değerlendirmesi doğrultusunda rivâyetin sahîh olduğunu söyleyebiliriz.

2.3.19. Hadis

Abdolvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mensûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Reyyanî ← Hümejd b. Zenceveyh ← Hişam b. Abdulmelik ← Hümâm ← İshâk ← Abdullah b. Ebû Talhâ ← Abdurrahman b. Ebî Amra ← Ebû Hureyre (r.a.): Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle dediğini duydum: *“Bir insan günah işledi ve “Ey Allahım! Bir günah işledim beni affet” diye yalvardı. Allah (c.c); “Kulum, günahını bağışlayan ve kendisine azap edecek bir Rabbi'nin olduğunu anladı” dedi ve o kulu bağışladı. Kısa bir zaman süre sonra o insan başka bir hata yaptı ve “Allahım! Beni affet” diye yalvardı. Bunun üzerine yüce Allah: “Kulum günahını affeden ve kendisine azap edecek bir Rabbi'nin olduğunu hatırladı. Artık o kulumu bağışladım, dilediğini yapsın” dedi. (II/107)*

Beğavî tövbe ile ilgili bu *merfû* rivâyeti aynı isnad ve metinle Şerhu's-Sünne adlı eserinde de nakletmiştir.⁹⁶ Yine bu rivâyeti Buhârî, Müslim ve Nesâî eserlerinde nakletmişlerdir.⁹⁷

Hadisin metnine bakarak günaha ısrara teşvik anlamı çıkartılmamalıdır. Kastedilen asıl mananın; istemeyerek de olsa bir anlık nefse uyulup işlenen hata ve günahlardan dolayı sürekli tövbe üzerinde olmanın gerekliliği vurgulanmıştır.

⁹³ Beğavî, Şerhu's-Sünne, IV/151, h. no:1015.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/ 223, h. no: 56; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Salat, 359, h. no: 1521; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî, IX/160, h. no: 10178.

⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I/223, h. no: 56.

⁹⁶ Beğavî, Şerhu's-Sünne, V/72, h. no: 613.

⁹⁷ Buhârî, *Sahih*, Tevhid, 98, h. no: 7507; Müslim, *Sahih*, Tevbe, 29-30, h. no: 2758.

Hadisin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde geçmesi, önemli muhaddislerce zikredilmesi, ayrıca sıhhati hakkında olumsuz bir değerlendirmenin olmaması dikkate alındığında hadisin *sahîh* olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.20. Hadis

Aldulvâhid el-Mefhî ← Ebû Mansûr es-Semânî ← Ebû Ca'fer er-Reyyanî ← Hümejd b. Zenceveyh ← Nu'man es-Sedûsî ← Mehdî b. Meymûn ← Ğaylan b. Cerîr ← Şehr b. Havşeb ← Ma'dî Kerb ← Ebû Zerr (r.a) şöyle anlattı: Allah Rasûlü (s.a.v) Yüce Allah'ın şöyle dediğini haber verdi: “*Ey âdemoğlu! Sen bana dua ettiğin ve benden ümidi kesmediğin sürece, benim hoşnut olmadığım bir durumda olsan da seni bağışlarım. Ey âdemoğlu! Yeryüzünü kaplayacak kadar günahla huzuruma gelsen, ben de sana, Rabbine şirk koşmaman şartıyla yeryüzünü kaplayacak mağfiretimle karşılık veririm. Ey âdemoğlu! Günahı işlesen ve o işlediğin günahlar gökyüzünü kaplayacak kadar çok olsa ve sonra benden bağışlanmayı istersen seni bağışlarım.*”
(II/107-108)

Aynı isnad ve metinle Beğavî bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne*'sinde nakletmiştir.⁹⁸ Yine ayet bağlamında rivâyet edilen bu hadisi Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve Dârimî nakletmişlerdir.⁹⁹ Tirmizî bu hadisi Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmiştir. Tirmizî'nin isnadı ise şu şekildedir:

Abdullah b. İshak el-Cevherî ← el-Basrî ← Ebû Âsım ← Kuseyr b. Fâid ← Sâid b. Umeyd ← Abdullah el-Mûzenî ← Enes b. Mâlik...

Tirmizî bu rivâyet hakkında *hasen garîb* demiştir. Muhakkik Elbânî hadisin *sahîh* olduğunu, Şuayb Arnaûd ise isnadının *zayıf*, hadisin ise *hasen* olduğunu söylemiştir.

Her ne kadar müsned'in muhakkiki Şuayb Arnaûd incelediği hadisin senedi hakkında zayıf hükmünü verse de Kütüb-i Tis'a müelliflerinin bazıları tarafından nakledilmiş olması ve Tirmizî'nin hadis hakkında hasen demesinden dolayı biz de hadisin *hasen* olduğu kanaatindeyiz.

⁹⁸ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, V/75, h. no:1292.

⁹⁹ Tirmizî, *Sünen*, Deavât, 107, h. no: 3540; Dârimî, *Sünen*, III/1835, h. no: 2830; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXV/398, h. no: 21505.

Âl-i İmrân/139

“Gevşeklik göstermeyin, üzülmeyin. Eğer inanmışsanız, şüphesiz en üstün olan sizsiniz.”

Uhud Savaşında Müslümanların düşman saldırısı karşısında gevşeklik göstermeleri sonucu inen bu ayet bağlamında Beğavî, İbn Abbas'tan gelen şu rivâyeti senedsiz olarak nakletmiştir:

2.3.21. Hadis

İbn Abbas (r.a) şöyle dedi; Peygamberimiz (s.a.v), sahabenin bölük bölük dağıldıkları esnada Hâlid b. Velîd komutasındaki müşriklerin bir kısmı atlarıyla dağa doğru tırmanmaya çalışıyordu. Rasûlullah (s.a.v.): *“Allah’ım! Hâlid b. Velîd ve beraberindeki atlı müşrikler dağa çıkmasınlar. Allah’ım senin bize bahşettiğinden başka ne gücümüz ne de takatimiz var diye dua etti.”* Müslümanlardan bir gurup okçu koşarak dağa tırmandılar ve müşriklere saldırarak onları bozguna uğrattılar. Bu olay üzerine Allah *“Şüphesiz en üstün olan sizsiniz.”* buyurdu.” (II/110)

Beğavî'nin İbn Abbas'tan senedsiz olarak naklettiği bu rivâyeti temel hadis kaynaklarında tespit edemedik. Tefsir kaynaklarına baktığımızda bu rivâyeti aynı ayet bağlamında birkaç müfessir Beğavî gibi isnadsız zikrederken Taberî şu isnadla nakletmiştir:

**Muhammed b. Sa'd ← Babası ← Amcası ← Babası ← Babasının babası
← İbn Abbâs...¹⁰⁰**

Taberinin muhtasar olarak naklettiği bu rivayeti değerlendiren mealimut tenzil muhakkiki Abdurrezzâk el-Mehdî senedde bulunan Atiyye el-Ûfi'nin zayıf ve bu haberin de münker olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹ Hadis kaynaklarında tespit edemediğimiz bu rivâyeti birkaç tefsir kaynağı hariç başka kaynaklarda da tespit edemedik. Rivâyet sadece Taberî tarafından isnadlı olarak zikredilmiş olup bu sened de, yapılan değerlendirmelere göre zayıftır. Bundan dolayı biz de hadisin *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

¹⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/236, h. no:7892; Sâ'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, III/172.

¹⁰¹ Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, I/513.

2.3.22. Hadis

Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Nuaymî ← Muhammed b. Yûsuf ← Muhammed b. İsmail ← Amr b. Hâlid ← Züheyir ← Ebû İshâk ← Bera b. Âzib: Rasûlullah (s.a.v) Uhud Savaşında elli tane okçunun başına Abdullah b. Cübeyr'i komutan tayin etti ve onlara şu nasihatte bulundu: *“Bizi savaş meydanında ölmüş ve cesetlerimizin kuşlar tarafından parçalandığını görürseniz bile, ben size bir haber göndermedikçe yerinizi asla terketmeyin. Yine bizim, müşrikleri bozguna uğrattığımızı ve onları paramparça ettiğimizi görseniz bile, size benden bir haber gelmedikçe yerinizi asla terketmeyin.”* Mü'minler müşrikleri bozguna uğrıyorlardı. Hadiseyi anlatan el-Bera dedi ki; Müşriklerin kadınları telaşa kapılmışlar elbiselerini yukarıya doğru kaldırıyorlardı. Öyle ki kollarındaki ve ayaklarındaki takılar gözüküyordu. Bu olayı gören Abdullah b. Cübeyr'in komutasındaki arkadaşları zafer kazandıklarını zannederek: “Ganimete koşun ey insanlar, arkadaşlarımız savaşı kazandılar daha neyi bekliyoruz” diyerek söylenmeye başladılar. Abdullah b. Cübeyr; “Rasûlullah'ın (s.a.v) emrini unuttunuz mu?” dedi. Onlarda: “Vallahi biz ölen müşriklerin yanına gidip onlardan kalan malları toplayacağız” dediler. Müşriklerin yanına gittiklerinde onların saldırısı sonucu yenilerek geri geldiler. O sırada Rasûlullah (s.a.v) arkalarından sesleniyordu. Ancak Rasûlullah'ın yanında sadece on iki kişi kalmıştı. O gün Müslümanlardan yetmiş kişi öldü. Peygamberimiz ve sahabe Bedir Savaşında yüz kırk kişinin cezasını vermişlerdi. Müşriklerden yetmiş kişi öldürülmüş, yetmiş kişi ise tutsak edilmişti. Uhud Savaşının bitiminde Ebû Süfyan meydana çıkarak Müslümanlara arka arkaya üç defa: “Aranızda Muhammed (s.a.v) var mı?” diye bağırdı. Rasûlullah (s.a.v) ashabının Ebû Süfyan'a cevap vermesini istemedi. Sonra Ebû Süfyan “Aranızda Ebû Kuhâfe'nin oğlu Ebûbekir var mı?” diye üç defa bağırdı. Rasûlullah (s.a.v) ashabının cevap vermesini yine engelledi. Sonra aynı şekilde Ebû Süfyan Ömer (r.a.)'i sordu ve arkadaşlarının yanına gelerek “şu, şu kişiler öldü” dedi. Ömer (r.a.) kendine hâkim olamayarak “yalan söylüyorsun ey Allah'ın düşmanı! Öldüğünü söylediğin kişilerin hepsi yaşıyorlar. Sana ancak kederlenmek düşer.” dedi. Ebû Süfyan: “Bugün Bedir Savaşının intikamıdır. Savaşta hem yenmek hem de yenilmek vardır. Ölen arkadaşlarınızın bir kısmını işkence edilmiş ve organları kesilmiş olarak bulacaksınız. Böyle olmasını ben emretmedim. Ancak bu durum hoşuma gitmiyor da değil.” Sonra: “Ey yüce Hûbel! Ey yüce Hûbel!” diye bağırdı. Ebû Süfyan'ın bu sözleri üzerine

Rasûlullah (s.a.v): “*Ona cevap vermeyecek misiniz?*” dedi. Sahabe: “Ey Allah’ın Rasûlü (s.a.v) ona nasıl cevap verelim” dediler. “*Allah (c.c.) daha yücedir ve övülmeye daha layıktır deyin*” dedi. Ebû Süfyan daha sonra: “bizim Uzza’mız var, sizin ise Uzza’nız dahi yok” diye haykırdı. Rasûlullah (s.a.v) yine: “*cevap vermeyecek misiniz?*” dedi. Sahabe: “Nasıl cevap verelim” dediler. Rasûlullah (s.a.v) da: “*Allah bizim sahibimiz her türlü ihtiyacımızı karşılayan dostumuz. Sizin ise hiçbir sahibiniz ve dostunuz yok deyin*” buyurdu. (II/111)

Uhud gününde Hz. Peygamber’in Abdullah b. Cübeyr komutasındaki askerlere verdiği savaş taktiklerini konu alan ve savaşın akışı esnasında askerlerin Hz. Peygamber’in sözüne uymamalarından dolayı karşılaşılan sıkıntıları anlatan bu rivâyeti, Beğavî *Şerhu’s-Sünne*’de aynı isnad ve metinle nakletmiştir.¹⁰² Bera’ b. Azib tarikiyle gelen bu rivâyeti farklı lafızlarla Buhârî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî tahrîc etmişlerdir.¹⁰³

Muhakkik Şuayb Arnaûd isnadda geçen Züheyr isimli kişinin aslında İbn Muaviye olduğunu zikretmiş, rivâyetin sıhhati hakkında ise isnadının *sahîh* ve şeyhânın şartlarına uygun olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴

Hadisin Kütüb-i Tis’a müelliflerinin bazıları tarafından zikredilmesi, önemli kabul edilen diğer muhaddislerce de tahrîc edilmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd’un olumlu kanaati gibi sebeplerden dolayı biz de rivâyetin *sahîh* olduğu görüşündeyiz.

Âl-i İmrân/140-144

“Eğer siz (Uhud’da) bir yara aldıysanız bilin ki o toplulukta benzeri bir yara almıştı. Allah’ın gerçek mü’minleri ortaya çıkarması ve sizden şehitler edinmesi için, bu günleri biz insanlar arasında döndürüp duruyoruz. Allah, zalimleri sevmez.”

“Bir de Allah, iman edenleri günahlardan arındırmak, kâfirleri de yok etmek için böyle yapıyor.”

¹⁰² Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, XI/61-62, h. no: 2705.

¹⁰³ Buhârî, *Sahîh*, Megâzî, 17, h. no: 4043; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXX/554, h. no: 18593; Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Şuayb Arnaûd, I-XII, Beyrut, 1421/2001, V/189, h. no: 8581; İbn Hibbân, *Sahîh*, XI/40, h. no: 4738; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, II/95, h. no: 761.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XXX/554, h. no: 18593.

“Yoksa Allah içinizden cihad edenleri ortaya çıkarmadan ve sabredenleri belirlemeden cennete gireceğinizi mi sanıyordunuz?”

“Gerçek şu ki, ölümle karşılaşmadan önce onu istiyordunuz; İşte şimdi onu apaçık görmektesiniz.”

“Muhammed, yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse, gerisin geri (eski dininize) dönecek misiniz? Kim geri dönerse, bilsin ki Allah'a asla zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri ödüllendirecektir.”

2.3.23. Hadis

Rasûlullah (s.a.v.) Medine'den yedi yüz kişiyle birlikte yola çıktı ve Uhud dağının Şa'âb bölgesine yerleşti. Havvât b. Cübeyr'in kardeşi Abdullah b. Cübeyr'i okçu askerlerin başına komutan tayin etti. Okçu asker sayısı elli kişiydi. Allah Rasûlü, Abdullah b. Cübeyr komutasındaki okçulara şu talimatı verdi: *“Dağın yamacına yerleşin ve yerinizden asla ayrılmayın. Var gücünüzle bize yapılacak saldırılara karşı siper olun ki düşmanlarımız arkamızdan gelmesinler. Savaş ister lehimize olsun, isterse aleyhimize olsun benden size bir haber gelmedikçe yerinizi asla terketmeyin. Bulduğunuz yerden ayrılmadığınız müddetçe savaşın galibi biziz.”* dedi. Müşrikler Uhud dağına geldiklerinde müşrik ordusunun sağ tarafında Hâlid b. Velîd, sol tarafında ise İkrime b. Ebû Cehil bulunuyordu. Müşriklerin kadınları tef çalarak şiirler okuyorlardı.

Savaş başlamıştı. Savaşın kızıştığı bir sırada Rasûlullah (s.a.v.) eline bir kılıç alarak şöyle dedi: *“Kim bu kılıcın hakkını vermek ve körelinceye kadar düşmana karşı bu kılıçla savaşmak ister?”* O kılıcı Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe el-Ensârî aldı. Başına kırmızı bir miğfer (başlık) takarak düşmana doğru çalımla yürüdü. Ebû Dücâne'nin çalımlı yürüyüşünü gören Rasûlullah (s.a.v.): *“Vallahi bu yürüyüş tarzı (savaş istisna), Rabbimin hoşnut olmadığı bir yürüyüş tarzıdır.”* dedi. Bu çalımlı yürüyüşe müşriklerin ileri gelenleri dayanamadı ve saldırıya geçtiler. Rasûlullah (s.a.v.) ve sahabeler müşriklere saldırarak onları hezimete uğrattılar. (II/111-112)

Uhud Savaşında Hz. Peygamber'in ashabıyla arasında geçen diyalogu anlatan ve bir önceki hadisle benzerlik gösteren bu rivâyeti Beğavî senedsiz olarak

nakletmiştir. Rivâyeti *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserleri başta olmak üzere temel hadis kaynaklarında bir bütün olarak tespit edemedik. Ancak lafız farklılıklarıyla da olsa Hz. Peygamber'in okçulara verdiği talimat ve Ebû Dücâne'nin Hz. Peygamber'in kılıcını aldığına dair rivâyet bazı temel hadis kaynaklarında senedli olarak nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Bezzâr, Hâkim en-Neysabûrî ve İbn Ebî Şeybe rivâyeti senedli olarak nakleden muhaddislerdendir.¹⁰⁵

Ahmed b. Hanbel rivâyeti Enes b. Mâlik'ten şu isnadla nakletmiştir: **Yezîd ← Hammad b. Seleme ← Sâbit ← Enes ve Affan ← Hammad ← Sabit ← Enes b. Mâlik...**

Bezzâr ise rivâyeti Zübeyr b. Avvâm'dan şu senedle nakletmiştir; **Beşîr b. Âdem ← Amr b. Âsım ← Kelâbî ← Abdullah b. Vâzi' ← Hişam b. Urve ← Babası ← Zübeyr b. Avvâm...**

Şuayb Arnaûd bu rivâyetin *sahîh* olduğunu ve isnadının Müslim'in şartlarına uygun olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶

Beğavî'nin senedsiz olarak naklettiği bu hadis hakkında kaynaklarda herhangi bir olumsuz eleştiriye rastlamadık. Dolayısıyla muhakkik Şuayb Arnaûd'un senedli olarak aktarılan rivâyetin bir kısmı hakkındaki olumlu sıhhat değerlendirmesini ve hadisin önemli muhaddislerce de zikredilmesini dikkate alarak bu rivâyetin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

2.3.24. Hadis

Zübeyr b. Avvâm dediki: Hind ve arkadaşlarını dağa doğru koşarken gördüm. Hizmetkarları da çıplak halde onlarla birlikteydiler. Her şeylerini geride bırakmış kaçıyorlardı. Okçular, müşriklerin yenildiğini ve arkadaşlarının ganimeti topladıklarını görünce, ganimetten pay almak için yerlerini terkettiler.

Hâlid b. Velid okçuların yerlerini terkettiğini ve müslümanların çoğunun ganimeti paylaşmakla meşgul olduklarını, arkalarından da kimsenin gelmediğini görünce, çadırından askerlere seslendi. Müşrikler tekrar toparlanarak sahabeyle

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIX/265, h. no: 12235; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Humeydî b. Abdulmecîd es-Selefi, I-XXV, Kâhire, 1415/1994, XIX/9, h. no:14; Bezzâr, *Müsned*, III/1593, h. no: 979; Hâkim, *Müstedrek*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'âşlı, III/230; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XX/358, h. no: 37935.

¹⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIX/265, h. no: 12235.

arkadan saldırdı ve onları bozguna uğratarak şehit etti. Abdullah b. Gamie Rasûlullah (s.a.v.)'a bir taş fırlatarak O'nun burnunu kanattı ve yüzünü yaraladı. Rubâiyye diye isimlendirilen dişini kırdı. Rasûlullah'ın yarası ağırdı.

Sahâbiler Rasûlullah'ın etrafından dağıldılar. O'da iki zırhtan yararlanarak biraz yukarıda bulunan bir kayaya tırmanmaya çalıştı. Ancak Rasûlullah kayaya tırmanamadı. Talha, Rasûlullah'ın yanına gelerek, O'na yardım etti ve O'nun kayaya ulaşmasını sağladı. Talhâ'nın bu davranışı üzerine Rasûlullah (s.a.v.): *“Talhâ vâcib kıldı”* dedi. Hind başta olmak üzere diğer müşrik kadınlar, sahâbilerden ölen kişilerin burunlarını ve kulaklarını keserek işkence ettiler. Hind kesilen organlardan kendisine bir kolye yaptı ve onu Vahşi'ye hediye etti. Hamzâ (r.a)'nın ciğerini çıkararak onu çiğnedi ve bununla da kalmayıp onu yuttu. Abdullah b. Kamie Rasûlullah (s.a.v.)'ı öldürmeye yeltendi. Rasûlullah (s.a.v.)'ın sancaktarı Mus'âb b. Umeyr, O'nu korumak için kendisinin önüne geçti. Gamie, Mus'âb'ı şehit etti. Fakat Rasûlullah (s.a.v.)'ı öldürdüğünü zannediyordu. Müşriklerin yanına gelerek: *“Muhammed'i gerçekten öldürdüm”*, diye bağırdı. Bir münadi: *Dikkat! Artık Muhammed (s.a.v.) öldü* diye bağııyordu. Bu münadinin İblis olduğu söylenir. Müslümanlar savaş meydanından geriye doğru çekilmeye başlamışlardı. Rasûlullah (s.a.v.): *“Ey Allah'ın kulları! Bana doğru gelin, (Ey Allah'ın kulları bana doğru gelin)”* diyerek müslümanları yanına gelmeleri için çağırıyordu. Yanına otuz sahâbi gelerek Rasûlullah'ı korudular ve müşrikleri O'nun yanından kovdular. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın ok ata ata yayının teli kopacak derecede incelmışti. Rasûlullah (s.a.v.), Sa'd b. Ebî Vakkas'a ok kınını atarak: *“At! Anam babam sana feda olsun”*, dedi. Talha b. Ubeydullah ise sert bir ok atıcısıydı. Uhud günü iki veya üç tane yayı kırdı. Bir kişi bir kın dolusu okla giderken O'na: o okları Ebû Talhâ'ya ver diyordu. Talhâ ok atarken Rasûlullah (s.a.v.) onun yanına gelir, onu seyreder ve okun nereye isabet ettiğine bakardı. Talhâ b. Ubeydullah'ın eli yaralandı. Rasûlullah (s.a.v.) Talhâ'nın yarasını sardı ve kanı durdu. Uhud günü Katade b. en-Nu'man'ın gözüne ok isabet etti. Hatta yüzüstü yere düşmüştü. Rasûlullah (s.a.v.) Nû'man'ı ayağa kaldırdı. Nu'man'ın gözü daha önceki halinden daha iyi görüyordu.

Rasûlullah (s.a.v.) oradan ayrılmak için doğrulduğunda, Übeyy b. Halef el-Cümahi gelerek O'na şöyle seslendi:

“Bu savaştan sen kurtulursan ben ölmüş olurum”, dedi. Sahâbiler:

“Ey Allah’ın Rasûlü (s.a.v.), bu adama hala niçin şefkatle davranıyoruz?” dediler.

Rasûlullah, (s.a.v.) “*Onu salıverin*” dedi. Lakin, Übeyy Rasûlullah’a (s.a.v.) biraz daha yaklaştı. Übeyy önceden Rasûlullah’la (s.a.v.) karşılaştığında: “Bir atım var ve o atı mısırla besliyorum. Seni, atımın üzerindeyken öldüreceğim”, derdi. Rasûlullah (s.a.v.) ise: “*Aksine, İnşallah ben seni öldüreceğim*” şeklinde cevap verirdi. Rasûlullah (s.a.v.), Übeyy’in hücum etmek için iyice yaklaştığını anlayınca, yanında bulunan Haris b.es-Samme’den mızrağını alarak Übeyy’in saldırısına karşılık verdi ve onu boynundan yaraladı, boynu paramparça oldu. Übeyy atın üzerinden yere düştü, öküzün bağırması gibi böğürerek:

“Muhammed beni öldürdü” diyordu. Übeyy’in yanında bulunan kişiler ise yarasının hafif olduğunu belirtmek için;

“Korkma birşey yok”, dediler. O ise: “Hayır! bu yara Rebî’a ve Mûdar kabilesinden birine isabet etseydi, kabilenin hepsini öldürürdü. Bana “seni öldüreceğim” demişti. Keşke bu sözün yerine yüzüme tükürseydi, zaten o tükürük beni öldürürdü. Übeyy çok bir zaman geçmeden serif denen yerde öldü.” (II/113)

Beğavi’nin senedsiz olarak Zübeyr b. Avvam’dan naklettiği ve Uhud Savaşının anlatıldığı bu rivâyeti bir bütün olarak temel hadis kaynaklarında tespit edemedik. Ancak “Talha cennete girecek bir amel işledi” manasına gelen “*أَوْجِبَ طَلْحَةَ*” lafzını Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, senedli olarak rivâyet etmişlerdir.¹⁰⁷ Tirmizî’nin ve Ahmed b. Hanbel’in isnadı şu şekildedir:

Yunus b. Bukeyr ← Muhammed b. İshâk ← Yahya b. Abbâd ← Abdullah b. Zübeyr ← Zübeyr b. Avvâm...

Tirmizî rivâyetin *hasen sahîh garîb*, muhakkik Elbanî *hasen* olduğunu, Şuayb Arnaûd ise isnadının *hasen* olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸

Ayrıca bu rivâyet tarih ve tefsir kaynaklarında lafız farklılıkları ile nakledilmiştir. Örneğin İbn Sa’d, İbn Hişâm, Sa’lebi ve Hâzin eserlerinde bu rivâyeti nakletmişlerdir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Tirmizî, *Sünen*, Menâkıb, 81, h. no: 3738; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/33, h. no: 1417.

¹⁰⁸ Tirmizî, *Sünen*, Menâkıb, 81, h. no: 3738; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/33, h. no: 1417.

¹⁰⁹ İbn Sa’d (ö. 230/844), Ebû Abdullah Muhammed b. Sa’d el-Haşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Tabakâtu’l-Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, I-VIII, Beyrut, 1968 II/46, (Mektebetü’ş-Şâmile Programı);

Beğavî ise bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne ve Mesâbihu's-Sünne*'de ta'lik yaparak nakletmiştir.¹¹⁰

Hadis hakkında kaynaklarda herhangi bir olumsuz değerlendirmeye rastlamadık. Hadisin tamamı hakkında olmasa da ta'lik yapılan kısımlar hakkında Tirmizî ve muhakkiklerin olumlu değerlendirmeleri, önceki hadisi destekler nitelikte olması ve rivâyetin tarihi verilere ters düşmemesi dikkate alındığında hadisin *sahîh* olduğu söylenebilir.

2.3.25. Hadis

Abdulvâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Nuaymî ← Muhammed b. Yûsuf ← Muhammed b. İsmâil ← Amr b. Ali ← Ebû Âsım ← İbni Cüreyc ← Amr b. Dînar ← İkrime ← İbn Abbas (r.a.) şöyle dedi: “*Rasûlullah (s.a.v.)'ın öldürdüğü kişiye Allah (c.c.)'ın azabı çok şiddetlidir. Rasûlullah (s.a.v.)'ın yüzünü kanatan kişiye de Allah (c.c.)'ın azabı çok şiddetlidir.*”(II/113)

Beğavî bu hadisi *Şerhu's-Sünne ve Mesâbihu's-Sünne* adlı eserlerinde Ebû Hureyre'den nakletmiştir. Rivâyetin *Şerhu's-Sünne*'de ki isnadı şu şekildedir: **Ebû Alî Hasan b. Sâid el-Menî' ← Ebû Tâhir ez-Ziyâd ← Ebubekir Muhammed b. Hüseyin el-Kattân ← Ahmed b. Yusuf es-Sülemî ← Abdürrezzak ← Ma'mer ← Hemmam b. Münebbih ← Ebû Hureyre...**¹¹¹

Ancak Ebû Hureyre tarikıyla gelen hadisin metninde (Rabîyye dişini kıran ve yüzünü yaralayan) manasında şu ziyade “**يُشِيرُ إِلَى رَبَاعِيَّتِهِ**” mevcuttur.

Rivâyeti Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece Buhâri'nin *Sahîh*'inde tespit edebildik.¹¹² Diğer temel hadis kaynaklarına baktığımızda ise rivâyeti el-Mevsilî ve Bezzâr'ın Beğavî'nin tarikıyla İbn Abbas'tan naklettiklerini tespit ettik.¹¹³ Rivâyet hakkında Abdürrezzâk el-Mehdî isnadının *sahîh* olduğunu, isnadda geçen İbni

İbn Hişâm (ö. 213/827), Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî el-Meâfirî Ebû Muhammed Cemâluddîn, *Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdu'l-Hafız eş-Şiblî, I-II, Halep, 1375/1955, II/84; Sâ'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, III/175.

¹¹⁰ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, XIV/120, h. no: 2816; *Mesâbihu's-Sünne*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı v.dğr., I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1407/1987, IV/180, h. no: 4768.

¹¹¹ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, XIII/335, h. no: 3750; *Mesâbihu's-Sünne*, IV/70, h. no: 4564.

¹¹² Buhâri, *Sahîh*, Megâzî, 25, h. no: 1723.

¹¹³ Mevsilî, *Müsned*, IV/252, h. no: 2366; Bezzâr, *Müsned*, II/49, h. no: 4379.

Cüreyc'in aslında Abdülmelik b. Abdülaziz olduğunu ve Buhârî'nin şartlarını taşıdığını söylemiştir.¹¹⁴

Rivâyetin Buhârî ve önemli muhaddisler tarafından nakledilmesi, hakkında Abdürrezzâk el-Mehdî'nin olumlu sıhhat değerlendirmesi dikkate alındığında hadisin *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

Âl-i İmrân/145.

“Hiçbir kimse Allah’ın yazılıp bir süreye bağlanmış izni olmadan ölmez. Kim dünya nimetini isterse, ondan kendisine veririz. Kim de ahiret nimetini isterse, ona da ondan veririz ve şükredenleri ödüllendireceğiz.”

Beğavî bu ayet bağlamında şu rivâyeti nakletmiştir:

2.3.26. Hadis

Ebû Hasen Abdurrahman b. Muhammed ed-Daûdî ← Ebû Hasen Ahmed b. Muhammed b. Musa b. es-Salti ← Ebû İshâk İbrahim Abdüssamed el-Hâşimî ← Ebû Yahya Muhammed b. Abdulllah b. Yezîd b. Abdurrahman el-Mukrii ← Babası ← er-Rebî’ b. Subeyh ← Yezîd er-Rakâşî ← Enes b. Malik: Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Kimin niyeti âhireti kazanmak ise Allah (c.c.) o kişiyi zengin yapar (kalbini zenginleştirir), o kişinin hayatını düzene koyar ve kişi istemeden Allah, dünyayı onun ayağına getirir. Kimin niyeti de dünyalık ise, Allah (c.c.) onu fakir kılar, halini ve işlerini bozar. Dünyada ise o kişiye sadece Allah’ın takdir ettiği vardır.”(II/115)*

Müfessir Beğavî bu rivâyeti aynı isnad ve metinle *Şerhu’s-Sünne*’sinde nakletmiş, *Mesâbîhu’s-Sünne* adlı eserinde ise isnadsız nakletmiştir.¹¹⁵

Beğavî’nin ayetin tefsiri bağlamında nakletmiş olduğu bu merfû hadisi Tirmizî, Heysemî, Bezzâr ve Taberânî tahrîc etmişlerdir.¹¹⁶ Taberânî hadisi Zeyd b. Sabit’ten nakletmiştir.¹¹⁷ Muhakkik Beşşâr Avvâd Mâ’ruf, Yezîd er-Rakâşî’den

¹¹⁴ Beğavî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, I/516.

¹¹⁵ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIV/331, h. no: 4142; *Mesâbîhu’s-Sünne*, III/449, h. no: 4103.

¹¹⁶ Tirmizî, *Sünen*, Sıfatü’l-Kıyame, 95, h. no: 2465; Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, X/431, h. no: 17813; Bezzâr, *Müsned*, IV/221-222, h. no: 4103; Taberânî, *el-Mu’cemu’l- Kebîr*, V/143, h. no: 4891.

¹¹⁷ Taberânî, *el-Mu’cemu’l- Kebîr*, V/143, h. no: 4891.

dolayı rivâyetin bu isnadla zayıf olduğunu zikretmiştir.¹¹⁸ Muhakkik Elbâni ise bu rivâyetin isnadının zayıf olduğunu ancak hadisin sahîh olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹

Hadisin isnadında geçen Yezîd er-Rakâşî'nin muhakkikler tarafından zayıf olarak zikredilmesi rivâyetin isnadının zayıf olduğunu göstermektedir. Fakat bazı kaynaklarda Taberânî'nin Zeyd b. Sabit'ten nakletmiş olduğu hadis, Beğavî'nin nakletmiş olduğu bu hadise şahit olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla hadisin metni hakkında kaynaklarda herhangi bir tenkit söz konusu değildir. Ancak bizim üzerinde çalıştığımız rivâyetler *Meâlimu't-Tenzîl*'de geçen hadisler olduğu için hadisin bu isnadla zayıf olduğu kanatindeyiz.

2.3.27. Hadis

Ebû Tahîr Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali Tûbe ez-Zerrâd ← Ebû Bekr Muhammed b. İdrîs b. Muhammed el-Cürcânî ← Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed el-Muâllim el-Herevî ← Ebu'l Hasen Ali b. İsa el-Mâlinî ← Ebu'l-Abbâs el-Hasen b. Süfyân en-Nesevî ← Hayyan b. Mûsa ← Abdullah b. Esmâ b. Ebî Cüveyriye b. Esmâ ← Abdullah b. el-Mübârek ← Yahya b. Sâid ← Muhammed b. İbrahim et-Teymî ← Alkame b. Vakkâs el-Leysî ← Ömer b. el-Hattâb (r.a.) şöyle anlattı: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Ameller niyetlere göredir. Herkesin niyeti ne ise eline geçecek odur. Bu nedenle her kimin niyeti Allah ve Rasûlüne kavuşmak ise onun hicreti Allah ve Rasûlüne müteveccih sayılır. Kimin niyeti (hicreti) de ulaşacağı bir dünya malı veya nikah kıyacağı bir kadına ise onun hicreti de hedeflediği şeydir.*” (II/116)

Müfessir, bu rivâyeti aynı isnad ve metinle *Şerhu's-Sünne*'sinde zikretmiş, *Mesâbihu's-Sünne* adlı eserinde ise isnadsız zikretmiştir.¹²⁰

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Ahmet b. Hanbel, İbn Mâce, Nesâî ve Tirmizî¹²¹ Hz. Ömer'den rivâyet edilen bu *merfû* hadisi tahrîc etmişlerdir.

¹¹⁸ Tirmizî, *Sünen*, Sıfatü'l-Kiyame, 95, h. no: 2465.

¹¹⁹ Tirmizî, *Sünen*, Sıfatü'l-Kiyame, 95, h. no: 2465.

¹²⁰ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, I/401, h. no: 206; *Mesâbihu's-Sünne*, I/110.

¹²¹ Buhârî, *Sahih*, İman, 41, h. no: 54; Bedü'l Vahiy, 1, h. no: 1; Müslim, *Sahih*, İmâre, 156, h. no: 1907; Nesâî, *Sünen*, Taharet, 60, h. no: 75; İbn Mâce, *Sünen*, Zühd, 26, h. no: 4227; Tirmizî, *Sünen*, Fezâilü'l-Cihad, 16, h. no: 1647; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/303, h. no: 168; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Talak, 11, h. no: 2201.

Rivâyet hakkında muhakkik Şuayb Arnaûd isnadının sahîh olduğunu ve şeyhânın şartlarını taşıdığını söylemiştir.¹²²

Hadisin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde geçmesi, Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamının rivâyeti zikretmesi ve Şuayb Arnaûd'un olumlu sıhhat değerlendirmesi dikkate alındığında hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz. Niyet hadisi ile ilgili daha geniş bilgi için Nuri Tuğlu'nun "*Niyet Amel ilişkisi Bağlamında 'Ameller Niyetlere Göredir' Hadisi Üzerine Bir Yorum Denemesi*" adlı makalesine bakılabilir.¹²³

Âl-i İmrân/152

“Andolsun ki Allah size verdiği sözü yerine getirdi. Hatırlayın ki O'nun izniyle kâfirleri öldürüyordunuz, ama Allah size istediğiniz zaferi gösterdikten sonra gevşediniz, emre itaat hususunda birbirinizle tartıştınız ve emre aykırı hareket ettiniz. İçinizden kimi dünyayı istiyordu, kiminiz de âhireti istiyordunuz; derken Allah denemek için onların karşısında sizi bozguna uğrattı. Sonunda yine de sizi bağışladı. Allah mü'minlere karşı lûtuftur.”

Muhammed b. Kâb el-Kurzî bu ayetin nüzul sebebi olarak şu hadiseyi anlatır: Rasûlullah (s.a.v.) ve arkadaşları Uhud Savaşında mağlup olmuş ve Medine'ye dönmüşlerdi. Ashabtan bazı kimseler; bu mağlubiyet bize nereden geldi? Şüphesiz Allah bize zaferle döneceğimizi müjdelemişti, diye söylendiler. Bu olay üzerine bu ayet nazil oldu.

Müfessir Beğavî ise ayetin bağlamında şu rivâyeti nakletmiştir;

2.3.28. Hadis

Rasûlullah (s.a.v.), Uhud dağına arkasına, Medine'yi önüne “Ayneyn” geçidini de sol tarafına aldı. Ayneyn geçidine okçuları yerleştirip, Abdullah b. Cübeyr'i okçuların başına komutan seçti ve onlara şu talimatı verdi; *“Arkamızı koruyun. Eğer düşmanı öldürüp ganimetleri topladığımızı görürseniz dahi kesinlikle yerinizi terk edip bize yardıma gelmeyin.” (II/117)*

¹²² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I/303, h. no: 168.

¹²³ Nuri Tuğlu, “Niyet Amel İlişkisi Bağlamında ‘Ameller Niyetlere Göredir’ Hadisi Üzerine Bir Yorum Denemesi”, *Mârife Dergisi*, Yaz, 2012, s. 9-25.

Beğavî'nin senedsiz olarak naklettiği bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbihu's-Sünne* adlı eserlerinde tespit edemedik.

Ancak Kütüb-i Tis'a müelliflerinden Buhârî ve Ahmed b. Hanbel, hadisi eserlerinde zikretmişlerdir. Buhârî'nin Bera b. Azîb'ten naklettiği rivâyetin lafızları farklıdır ancak rivâyet aynı anlamı ihtiva etmektedir.¹²⁴

Ahmed b. Hanbel Uhud Savaşını anlatan ve ayetin hangi olay hakkında nâzil olduğunu belirten uzunca bir hadîsin içerisinde bu rivâyeti aynı metinle zikretmiştir. Senedi ise şu şekildedir;

Süleyman b. Dâvûd ← Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd ← Babası ← Ubeydullah ← İbn Abbas.¹²⁵

Rivâyeti hadis kaynakları dışında aynı ayet bağlamında İbn Kesîr ve Suyûti tefsirlerinde nakletmiştir.¹²⁶

Müfessirin senedsiz nakletmiş olduğu bu rivâyet hakkında herhangi bir olumlu ya da olumsuz sıhhat değerlendirmesine rastlamadık. Ancak rivayetin önemli muhaddislerce tahriç edilmiş olması, çalışmamızda daha önce tahricini yapmış olduğumuz bir rivâyetle aynı anlamı ihtiva etmesi, Uhud Savaşı ile ilgili tarihi gerçeklere aykırı olmaması gibi sebepler dikkate alındığında rivâyetin *sahîh* olduğu söylenebilir.

Âl-i İmrân/153

“O zaman siz dönüp hiç kimseye bakmadan yukarı doğru çekiliyordunuz. Peygamber ise arkanızdan sizi çağırıyordu. Kaybettiklerinizin ve başınıza gelenlerin üzüntüsüne katlanabilmeniz için (söz tutmamanıza karşılık) Allah size tasa üstüne tasa verdi. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”

Beğavî bu ayet bağlamında Uhud Savaşında cereyan eden şu olayı senedsiz nakleder;

¹²⁴ Buhârî, *Sahîh*, Megâzî, 5, h. no: 4043; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/369, h. no: 2609.

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, IV/369, h. no: 2609.

¹²⁶ İbn Kesîr (ö. 774/1372), Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. el- Kuraşî el-Basrî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme, I-XV, Dâru't-Tayyibe, y.y., 1420/1999, III/210; Suyûti, *ed-Durrul-Mensûr*, IV/62.

2.3.29. Hadis

Allah Rasûlü (s.a.v.), Uhud günü sahabeyi yanına çağıra çağıra kayaya doğru ilerledi ve kayaya ulaştı. Sahâbîler Allah Rasûlünü gördüklerinde içlerinden biri okunu Peygamber'e yöneltti: Peygamber (s.a.v.) "*Ben Allah'ın Rasûlüyüm*" deyince, orada bulunanlar sevindiler. Peygamber (s.a.v.) de savaştan kaçmayan sahabilerini görünce sevindi. Uhud Savaşında şehit olan arkadaşları, zafer ve kaçırdıkları büyük fırsatı konuşmaya başladılar. O esnada Ebû Süfyan ve beraberindekiler Şuâb kapısı denen yerde göründüler. Sahabiler, Süfyan ve arkadaşlarını görünce üzüldüler çünkü orada bulunan müslümanları öldüreceklerini zannettiler. Bu hadise onlara daha önceki kederlerini unutturdu. Allah Rasûlü (s.a.v.): "*Allah'im! Ebû Süfyan ve beraberindekiler bizim tepemize çıkmasınlar. Eğer şu bir avuç insan da öldürülürse artık yeryüzünde sana ibadet edecek kimse kalmaz.*" dedi. Sonra sahabileri çağırdı. Süfyan ve arkadaşlarını taşıyarak oradan indirdiler. (II/119)

Beğavî'nin senedsiz olarak naklettiği bu rivâyeti temel hadis kaynaklarında tespit edemedik. Tefsir kaynaklarına baktığımızda bu rivâyeti aynı ayet bağlamında birkaç müfessir Beğavî gibi isnadsız zikrederken Taberî şu isnadla nakletmiştir:

Muhammed b. Hüseyin ← Ahmed b. Mufaddal ← Esbâd ← Süddî...¹²⁷

Meâlimü't-Tenzîl muhakkiki Abdurrezzâk el-Mehdî, Taberî'nin bu rivayeti Süddî'den mürsel olarak naklettiğini ve zayıf olduğunu belirtmiştir.¹²⁸ Rivâyet sadece Taberî tarafından isnadlı olarak zikredilmiş olup bu sened de yapılan değerlendirmelere göre zayıftır. Bundan dolayı biz de hadisin *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

Âl-i İmrân/154

“Sonra o kederin ardından Allah size bir güven, bir grubunuzu kendinden geçiren uyuklama hali verdi. Bir gurup da kendi canlarının derdine düşmüşler, Allah hakkında haksız yere cahiliye düşüncelerine kapılarak “bu işten bize ne?” diyorlardı. De ki: “İşin tamamı Allah'a aittir.” Sana açmadıklarını içlerinde gizliyorlar: “Bu işte bizim görüşümüz alınsaydı burada öldürülmezdik” diyorlar. De ki: “Evlerinizde dahi olsaydınız, yine de haklarında

¹²⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/307, h. no: 8064.

¹²⁸ Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, I/523.

ölüm yazılmış olanlar ölüp düşecekleri yere geleceklerdi. Bu, Allah’ın içinizde olanı ortaya çıkarması ve kalplerinizdeki şüpheyi gidermesi içindir. Allah kalplerde olanı bilir.”

Uhud gününde sahabenin Allah tarafından uyku ile sınanmasına işaret eden bu ayetin tefsiri bağlamında Beğavî, Enes b. Mâlik’ten gelen şu rivâyeti nakletmiştir:

2.3.30. Hadis

Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Nâimî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← İshak b. İbrahim b. Abdirrahman ← Hüseyin b. Muhammed ← Şeybân ← Katâde ← Enes; Ebû Talhâ’nın şöyle söylediğini anlattı: “*Uhud Savaşında mevzîlerdeyken bize hafif bir uyku geldi. Öyleki elimdeki kılıç yere düşüyor, ben de düşen kılıcımı yerden alıyordum.*” (II/120)

Beğavî aynı isnad ve metinle bu rivâyeti *Şerhu’s-Sünne*’de nakletmiştir.¹²⁹ Yine bu rivâyeti Buhârî, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel; Enes b. Mâlik’ten rivâyet etmişlerdir.¹³⁰ Ancak Tirmizî’nin nakletmiş olduğu rivâyetin lafızları farklıdır. Ahmed b. Hanbel’in rivâyetinde ise “يوم أحد” yerine “يوم بدر” lafzı kullanılmıştır.¹³¹

Rivâyetin sıhhati hakkında Tirmizî; *hasen sahîh*, muhakkik Elbânî ise hadisin *sahîh* olduğunu söylemiştir.¹³²

Başta Buhârî olmak üzere hadisin önemli muhaddislerce zikredilmesi ve sıhhati hakkında muhakkiklerin olumlu değerlendirmeleri dikkate alındığında rivâyetin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

Beğavî’nin ayetin tefsiri bağlamında senedsiz olarak nakletmiş olduğu diğer bir rivâyet ise şu şekildedir;

¹²⁹ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIII/391-392, h. no: 3785.

¹³⁰ Buhârî, *Sahîh*, Tefsir, 3, 11, h. no: 4562; Megâzî, 21, h. no: 4068; Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 3, 16, h. no: 3008; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVI/227, h. no: 16357.

¹³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVI/227, h. no: 16357.

¹³² Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 3, 16, h. no: 3008.

2.3.31. Hadis

Sabit; Enes b. Mâlik'ten, Ebû Talhâ'nın savaş esnasında başından geçen şu olayı anlattığını aktarır: “Uhud Savaşında mevziden başımı kaldırdığımda herkesin uyuyakaldığını ve göbeklerine doğru başlarının eğildiğini görüyordum.” (II/120)

Beğavî'nin senedsiz olarak naklettiği bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerinde tespit edemedik. Ancak Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî hadisi senedli olarak nakletmiş ve rivâyetin sıhhati hakkında *hasen sahîh* demiştir.¹³³

Tirmizî'nin senedi şu şekildedir;

Abd b. Humeyd ← Râvh b. Ubâde ← Hammad b. Seleme ← Sâbit ← Enes ← Ebû Talhâ.¹³⁴

Diğer kaynaklara baktığımızda hadisi Ebû Ya'la el-Mevsilî, İbn Ebî Şeybe ve İbn Kesîr eserlerinde nakletmişlerdir.¹³⁵

Hadisin sıhhati hakkında muhakkik Hüseyin Selim Esed isnadının *sahîh* olduğunu söylemiştir.¹³⁶

Tirmizî ve muhakkik Hüseyin Selim Esed'in rivâyet hakkındaki olumlu sıhhat değerlendirmesi, hadis hakkında herhangi bir eleştirinin tespit edilememesi, bir önceki hadisle aynı anlamı ihtiva etmesi ve hadisi anlamca desteklemesi gibi sebeplerden dolayı rivâyetin *sahîh* olduğu söylenebilir.

Âl-i İmrân/159

“Sen onlara sırf Allah'ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.”

Beğavî ayet bağlamında şu rivâyeti nakleder;

¹³³ Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 3, 15, h. no: 3007.

¹³⁴ Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 3, 15, h. no: 3007.

¹³⁵ Mevsilî, *Müsned*, III/14, h. no: 1422; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, X/357, h. no: 19892; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/227.

¹³⁶ Mevsilî, *Müsned*, III/14, h. no: 1422.

2.3.32. Hadis

Ebû Tâhir el-Mutahhar b. Ali b. Abdillâh el-Fârisî ← Ebû Zer Muhammed b. İbrahim b. Ali es-Sâlihânî ← Abdullâh b. Muhammed b. Câ'fer b. Hayyân ← Ali b. el-Abbâs el-Mukânî ← Ahmed b. Mâhân ← Babası ← Talhâ b. Zeyd ← Ukâyl ← Zührî ← Urve ← Aîşe (r.a.)'den şu rivâyeti nakleder: “Allah Rasûlü (s.a.v.)'nden daha çok insanlarla istiâre eden başka hiç kimseyi görmedim.” (II/124)

Beğavî bu rivâyeti aynı isnad ve metinle *Şerhu's-Sünne*'de nakletmiştir.¹³⁷ Temel hadis kaynaklarında ise bu rivâyeti Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel ebu hureyreden nakletmiştir.¹³⁸

Rivayet hakkında değerlendirmede bulunan Müsned muhakkiki Şuayb Arnaûd, Zührî'nin Ebû Hureyre'den hadis semânda bulunmadığından dolayı bu hadisin mürsel olduğunu İbn Hacer'den nakletmektedir.¹³⁹ Rivayet hakkında yapılan bu yorum dikkate alındığında hadisin bu isnadla *zayıf* olduğu söylenebilir.

Âl-i İmrân/160

“Allah size yardım ederse, sizi yenecek hiçbir kimse yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, O'ndan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler, yalnız Allah'a güvensinler.”

Ayet bağlamında müfessir şu rivâyeti nakletmiştir;

2.3.33. Hadis

Ebu'l-Kâsım Abdulkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî ← Ebû Abdullâh el-Hüseyin b. Şucâ el-Bezzâr Bağdadi ← Ebû Bekir Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed el-Heysem el-Enbârî ← Muhammed b. Ebî'l-Avvâm ← Vehb b. Cerîr ← Hişam b. Hasan ← el-Hasen ← İmrân b. Husayn anlattı: Allah Rasûlü (s.a.v.) dedi ki: “Ümmetinden yetmiş bin kişi (mahşerde) hesaba çekilmeden cennete girecek” Oradakiler dediki: “Ey Allah'ın rasûlü (s.a.v.) hesapsız cennete girecek olanlar kimlerdir?” Rasûlullah (s.a.v.) da: “Onlar kendilerini dağlatmayanlar ve dağlama

¹³⁷ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, XIII/188, h. no: 3611.

¹³⁸ Tirmizî, *Sünen*, Cihad, 60, h. no: 1714; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXI/243-244, h. no: 18928.

¹³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXI/254.

yapmayanlar, başkalarının özel hayatına karışmayan, gizli konuşmalarını dinlemeyen, uğursuzlun olduğuna inanmayan ve sadece Allah'a (c.c.) güvenip O'ndan yardım isteyenlerdir." dedi. Ukkâşe ayağa kalkıp: "Ya Rasûlallah! Dua et, Allah beni o kimselerden kılsın!" dedi. Rasûlallah (s.a.v.): "*Sen o kimselerdensin ey Ukkâşe!*" müjdesini verdi. Başka biri daha hemen ayağa kalkıp: "Ya Rasûlallah! Dua et, Allah beni de o kimselerden kılsın." dedi. Rasûlallah (s.a.v.)'da: "*Ukkâşe senden önce davrandı!*" cevabını verdi. (II/125)

Müfessir Beğavî bu rivâyeti aynı isnad ve metinle *Şerhu's-Sünne*'sinde rivâyet etmiştir.¹⁴⁰ Yine aynı lafızlarla bu hadisi Müslim, Ahmed b. Hanbel, Darîmî, Taberânî, Bezzâr; benzer lafızlarla ise Buhârî, Nesâî ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir.¹⁴¹

Rivâyetin sıhhati hakkında Tirmizî, *hasen sahîh*, Hüseyin Selim Esed; *isnadının sahîh*, Şuayb Arnaûd ise; hadisin *sahîh*, ravilerinin *sika ve şeyhânın* ricalinden olduğunu söylemiştir.¹⁴²

Rivâyetin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde geçmesi, önemli muhaddislerce zikredilmesi, Tirmizî, Hüseyin Selim Esed ve Şuayb Arnaûd gibi önemli musannif ve muhakkikler tarafından yapılan olumlu sıhhat değerlendirmeleri dikkate alındığında hadisin *sahîh* olduğu kanatindeyiz.

2.3.34. Hadis

Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Ebî Tûbe ← Muhammed b. Ahmed b. el-Hâris ← Muhammed b. Yakub el-Kesâî ← Abdullah b. Mahmud ← İbrahim b. Abdullah el-Hilâl ← Abdullah b. Mübârek ← Hayat b. Şurayh ← Bekir b. Amr ← Abdullah b. Hübeyre ← Ebû Temim el-Ceyşânî ← Ömer (r.a.) dediki: Rasûlallah (s.a.v.)'ın şöyle söylediğini duydum: "*Eğer siz Allah (c.c.)'a hakkıyla güvenip tevekkül etseydiniz, Allah size, uçan kuşa rızık verdiği gibi rızık verirdi; kuş yuvasından aç olarak ayrılır, tok olarak yuvasına geri döner.*" (II/125)

¹⁴⁰ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, XIV/299-300, h. no: 4107.

¹⁴¹ Müslim, *Sahih*, İman, 374, h. no: 220; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXIII/143, h. no: 19913; Dârimî, *Sünen*, I/1851, h. no: 2849; Taberânî, *Mu'cemu'l Kebîr*, VIII/169, h. no: 380; Bezzâr, *Müsned*, VI/58, h. no: 2120; Buhârî, *Sahih*, Rikak, 50, h. no: 6541; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Şuayb Arnaûd, IV/378, h. no: 7560; Tirmizî, *Sünen*, Sıfatu'l-Kıyame, 81, h. no: 2446.

¹⁴² Dârimî, *a.g.e.*, I/1851, h. no: 2849; Tirmizî, *Sünen*, Sıfatu'l-Kıyame, 81, h. no: 2446; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XXXIII/143, h. no: 19913.

Müfessir bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerinde de rivâyet etmiştir.¹⁴³

Temel hadis kaynaklarına baktığımızda bu rivâyeti Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî eserlerinde nakletmişlerdir.¹⁴⁴

Tirmizî, hadisin *hasen sahih* olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵ Muhakkik Şuayb Arnaûd ise hadis hakkında isnadının *kavî*, ricalinin *sikâ*, Abdullah b. Hubeyr hariç ricalin şeyhânın ricalinden olduğunu söylemiştir. Ayrıca isnadda geçen Ebû Abdurrahman'ın, Abdullah b. Yezîd el-Mukri; Bekir b. Amr'ın, Meâfirî el-Mısırî; Ebû Temîm el-Ceyşânî'nin ise Abdullah b. Mâlik b. Ebî el-Eshâm olduğunu söylemiştir.¹⁴⁶

Hadis hakkında başta Tirmizî ve Şuayb Arnaûd'un yapmış olduğu olumlu sıhhat değerlendirmeleri dikkate alındığında hadisin *sahih* olduğu söylenebilir.

Â-i İmrân/161

“Hiçbir peygamber savaşın hakkını zimmetine geçirmez. Kim böyle bir haksızlık yaparsa kıyamet günü, zimmetine geçirdiğini yüklenmiş olarak gelir; sonra herkese kazanmış olduğunun karşılığı tastamam ödenir. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.”

Beğavî ayetin nüzûl sebebi olarak İkrime ve Miksem'in İbn Abbas'tan naklettikleri şu rivâyeti zikreder;

2.3.35. Hadis

İkrime ve Miksem ← İbn Abbâs; bu ayetin Bedir Savaşında ganimetler arasından kaybolan kırmızı bir kadife parçası hakkında bazı müslümanların: “O kırmızı kadife parçasını Rasûlullah (s.a.v.) aldı.” demeleri üzerine nazil olduğunu söyledi. (II/126)

Beğavî'nin senedsiz olarak zikretmiş olduğu bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerinde tespit edemedik. Temel hadis kaynaklarına

¹⁴³ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, XIV/301, h. no: 4107; *Mesâbîhu's-Sünne*, III/446, h. no: 4092.

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/332, h. no: 205; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, I/55, h. no: 51; Tirmizî, *Sünen*, Zühd, 33, h. no: 2344; İbn Mâce, *Sünen*, Zühd, 14, h. no: 4164.

¹⁴⁵ Tirmizî, *Sünen*, Zühd, 33, h. no: 2344.

¹⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/332, h. no: 205.

baktığımızda rivâyeti senedli olarak Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ebû Ya'la el-Mevsilî, Taberânî ve Taberî eserlerinde nakletmişlerdir.¹⁴⁷ Tirmizî hadisin sıhhati hakkında *hasen garîb* demiştir. Çünkü Husayf b. Abdurrahman'ın *muztaribu'l-hadîs* olduğunu söylemiştir.¹⁴⁸

Ebû Dâvûd hadisi şu senedle nakletmiştir;

Kuteybe b. Sâid ← Abdülvâhid b. Ziyâd ← Husayf ← Miksem ← İbn Abbas'ın Kölesi ← İbn Abbas... Muhakkik Şuayb Arnaûd, bu isnadın Husayf'tan dolayı *zayıf* ancak *hadisin sahîh* olduğunu belirtmiştir. Hem Hatib el-Bağdadî hem de Taberânî'nin Mu'cemü'l-Kebîr'inden naklettiği senedlerin sahîh ve ricalinin sikâ olduğunu söyleyerek hadisin sıhhatine delil getirmiştir.¹⁴⁹

el-Mevsilî'nin senedi ise şu şekildedir;

Abdullah b. Amr ← İbn Mübârek ← Şerîk ← Husayf ← İkrime ← İbn Abbâs...

Muhakkik Hüseyin Selim Esed hadisin bu isnadla *zayıf* olduğunu, nedeninin ise senedde geçen Şerik isimli ravinin *zayıf*, Husayf b. Abdurrahman'ın *sadûk* ancak *sûu'l-hıfz* olduğunu zikretmiştir.¹⁵⁰

Hadis hakkında yapılan sıhhat değerlendirmeleri dikkate alındığında isnaddaki belli bir ravi(ler)den dolayı bazı tarikleri *zayıf* olsa da Hatib el-Bağdadî ve Taberânî'nin tahrîc ettiği senedlerin sağlam olmasından dolayı bu hadisin de *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.36. Hadis

Kelbi ve Mukatil: Bu ayet Uhud Savaşı'nda elde edilen ganimetler hakkında inmiştir. Okçular Allah Rasûlü'nün yerleştirmiş olduğu yerden ayrılarak ganimet toplamaya koşular ve: Allah Rasûlü'nün (s.a.v.): “*Kim ne alırsa aldığı şey onundur.*” demesi üzerine orada bulunanlar; “*Bedir Savaşında olduğu gibi ganimetlerin pay edilmemesinden endişe ediyoruz*”, dediler. Rasûlullah (s.a.v.), okçulara: “*Benden*

¹⁴⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Kitâbu'l-Hurûf, h. no: 3971; Tirmizî, *Sünen*, Tefsîr, 3, 17, h. no: 3009; Mevsilî, *Müsned*, V/60, h. no: 2651; Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/348, h. no: 8136; Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, XI/364, h. no: 12028-12029.

¹⁴⁸ Tirmizî, *Sünen*, Tefsîr, 3, 17, h. no: 3009.

¹⁴⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Kitâbu'l-Hurûf, h. no: 3971.

¹⁵⁰ Mevsilî, *Müsned*, IV/327, h. no: 2438.

haber gelmedikçe yerlerinizden asla ayrılmamanız gerektiğini söylemişim.?” dedi. Yerlerini terkeden okçular: “Kardeşlerimizin bir kısmını orada bırakıp geldik, onlar yerlerinde beklemektedirler”, dediler. Allah Rasûlü (s.a.v.): “Siz, bizim ihanet edeceğimizi ve elde edeceğimiz ganimetleri pay etmeyeceğimizi mi zannettiniz.” buyurdu. Ayet bu olay üzerine indi. (II/126)

Beğavî'nin senedsiz olarak zikretmiş olduğu bu rivâyeti temel hadis kaynaklarında bir bütün olarak tespit edemedik. Rivâyeti sadece aynı ayetin nüzul sebebi olarak Vâhidî nakletmiştir.¹⁵¹ Sadece Vâhidî'nin eserinde tespit ettiğimiz bu rivâyetin lehinde ve aleyhinde herhangi bir sıhhat değerlendirmesine rastlamadık.

Ebû Dâvûd'un şârihi Azîmâbâdî, bu rivayete eserinde yer verdikten sonra Münzirî'den naklen; bu hadisi Tirmizî'nin tahrîc ettiğini ve hasen garib dediğini nakletmektedir. Ayrıca bazılarının bunu **Husayf** ← **Miksem** ← **İbn Abbâs** tarikiyle naklettiğini ancak Miksem'in ismini zikretmediklerini de aktarmaktadır.¹⁵² Ancak Tirmizî'nin elimizdeki nüshasında rivayet bu haliyle mevcut olmamakla beraber sözü edilen açıklama tahric edilen bir önceki hadisten hemen sonra zikredilmektedir. Buradan Azîmâbâdî'nin bu hadis ile bir önceki rivayet arasında bir bağ kurduğu anlaşılmaktadır. Zîra anlam olarak bu iki rivayet birbirini desteklemektedir. Biz de bu değerlendirmeden hareketle hadisin *hasen* olduğu kanaatine ulaştık.

2.3.37. Hadis

Ebu'l-Hasen Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed el-Fakîh ← Ebû İshâk b. Abdussamed el-Hâşimî ← Ebû Mus'âb ← Mâlik ← Sevr b. Zeyd ed-Deylî ← İbn Mutî'in azatlı kölesi Ebû'l-Gays ← Ebû Hureyre dedi ki: Hayber yılında Rasûlullah (s.a.v.) ile yola çıktık. Fakat ne gümüş ne de altın ele geçirebildik. Ganimet malı olarak elbiseler, çeşitli eşyalar ve mallar ele geçirdik. Rasûlullah (s.a.v.) Kurâ vadisine gitmek için hareket etti. Rifâa b. Zeyd, Rasûlullah'a Mid'am adında siyah bir köleyi kendisine yardım etmesi için hediye etmişti. Kurâ vadisine vardığımızda, Mid'am, Rasûlullah (s.a.v.)'in eşyasını bineğinden indirirken, kendisine bir ok isabet etti ve Mid'am orada öldü. İnsanlar: “Mid'am'a cennet helâl

¹⁵¹ Vâhidî (ö. 468/1075), Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nisâbü'rî eş-Şâfiî el-Vasîtî, *Esbâbu'n-Nuzûl*, thk. Asım b. Abdulmuhsin el-Cümeidan, Dâru'l-İslâh, Demmam, 1412/1992, s. 127.

¹⁵² Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyîb Muhammed Şemsü'l-Hak, Avnu'l-Ma'bud, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1388/1968, IX/968, (Mektebetü's-Şamile).

olsun”, diyerek söylendiler. Allah Rasûlü (s.a.v.): “*Asla! Nefsim kudret elinde bulunan Allah (c.c.)’a yemin olsun ki, Hayber Savaşında daha ganimet pay edilmeden aldığı örtü ahiret gününde onun üzerinde ateş saçacak.*” Orada bulunanlardan birisi bu sözü duyunca, bir veya iki tane ayakkabı bağcığını hemen Allah Rasûlü’ne uzattı. Allah Rasûlü (s.a.v.): “*Ateşten yapılmış bir bağ (veya ateşten yapılmış iki bağ)*” dedi. (II/126)

Beğavî bu rivâyeti aynı isnad ve metinle *Şerhu’s-Sünne*’sinde zikretmiş, *Mesâbîhus-Sünne* adlı eserinde ise senedsiz olarak nakletmiştir.¹⁵³

Temel hadis kaynaklarına baktığımızda ise bu rivâyeti Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Enes b. Mâlik, İbn Hibbân ve İbnü’l Esîr tahrîc etmişlerdir.¹⁵⁴

Muhakkik Şuayb Arnaûd, rivâyetin isnadının sahîh olduğunu ve isnadda geçen İbn Mûtî’nin azadlı kölesinin isminin aslında Sâlim olduğunu söylemiştir.¹⁵⁵ Elbânî ise hadisin sıhhati hakkında sahîh değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁵⁶

Rivâyetin Buhârî ve Müslim’in Sahîh’lerinde geçmesi, ismi geçen diğer meşhur muhaddisler tarafından tahrîc edilmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd ve Elbânî’nin olumlu sıhhat değerlendirmeleri doğrultusunda hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.38. Hadis

Ebü’l Hasen es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus’âb ← Mâlik ← Yahya b. Saîd ← Muhammed b. Yahya b. Hayyân ← Ebû Amre el-Ensârî ← Zeyd b. Halid el-Cühenî şöyle anlattı: Hayber savaşında bir adam öldü. Durumu Peygamber (s.a.v.)’e ilettik. Rasûlullah (s.a.v.): “*Ölen kişinin canaze namazını kılınız*” dedi. Orada bulunanların yüzlerindeki ifade birden değişti. Zeyd, Allah Rasûlü’nün “*Allah yolunda arkadaşınız hiyanet etti*”, dediğini zannederek onun

¹⁵³ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, XI/116, h. no: 2728; *Mesâbîhu’s-Sünne*, III/100, h. no: 3046.

¹⁵⁴ Buhârî, *Sahîh*, Megâzî, 40, h. no: 1781; Müslim, *Sahîh*, İman, 183, h. no: 115; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 141, h. no: 2711; Nesâî, *Sünen*, Eyman ve’n-Nüzur, 38, VII/24, h. no: 3827; Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-Â’zâmî, I-VIII, Müessesetü Zâyid b. Sultan Âl-Nihyân, 1425/2004, III/653, h. no: 1669; İbn Hibbân, *Sahîh*, XI/187, h. no: 4851; İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, II/718-719, h. no: 1214.

¹⁵⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 141, h. no: 2711.

¹⁵⁶ Nesâî, *Sünen*, Eyman ve’n-Nüzur, 38, VII/24, h. no: 3827.

çantasına doğru yöneldi. Zeyd: “Ölen kişinin çantasını açtık ve baktık ki çantada iki dirhem değerinde inciler bulduk.” dedi. (II/126)

Beğavî, *Şerhu's-Sünne*'sinde bu rivâyeti aynı sened ve metinle tahrîc etmiştir.¹⁵⁷

Rivâyeti İbn Mâce, Mâlik b. Enes ve Ebû Dâvûd tahrîc¹⁵⁸ etmişlerdir. Mâlik b. Enes, metinde geçen “يوم خبير” yerine “يوم حنين” lafzını kullanmıştır.¹⁵⁹

Elbânî sıhhat değerlendirmesi yaparken rivâyetin bu isnadla zayıf olduğunu söylemiştir. Çünkü senedde geçen Ebû Amre meçhul birisidir. Ebû Amre hariç isnadda geçen diğer râvîlerin ise sika olduğunu ve Buhârî'nin ricalinden olduklarını zikretmiştir.¹⁶⁰

Abdurrezzâk el-Mehdi ise; isnadda geçen râvîlerin Ebû Amre hariç meşhur ve sika olduğunu zikretmiştir.¹⁶¹

Muhakkik Şuayb Arnaûd ise bu isnadın hasen olma ihtimali vardır. Zeyd b. Halid'in azadlı kölesi Ebû Amre, meçhulü'l-haldir ve ondan Muhammed b. Yahya b. Hibbân'dan başka kimse rivâyet etmemiştir. İbn Hibbân'dan başkası da onu tevsik etmemiştir. Hâkim onun hakkında sıdk ile ma'ruf biridir demiştir. İbn Hacer ise makbul olduğunu söylemiştir. Buradaki karışıklığın sebebi ise durumu izah edilen İbn Ebî Amre ile sikâ olduğu bilinen Abdurrahman b. Ebî Amre'nin karıştırılmasıdır. Ancak doğru olan isnaddaki şahsın Ebû Amre olmasıdır.¹⁶²

İsnaddaki eleştirilen tek râvi olan Ebû Amre hakkında Şuayb Arnaûd'un verdiği bilgiler dikkate alındığında hadisin *hasen* olduğu söylenebilir.

2.3.39. Hadis

Abdulvehhâb b. Muhammed Hatîb el-Mervezî ← Abdülaziz b. Ahmed el-Hilâl ← Ebû'l-Abbâs el-Esâm ← er-Rebî b. Süleyman ← Şafîî ← Süfyân ← Zührî ← Urve b. Zübeyir ← Ebû Humeyd es-Sâidî şöyle anlattı: Allah'ın elçisi Muhammed

¹⁵⁷ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, II/117, h. no: 2729.

¹⁵⁸ İbn Mâce, *Sünen*, Cihad, 34, h. no: 2848; Mâlik b. Enes, *Muvatta*, III/652, h. no: 443/1667; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 141, h. no: 2710.

¹⁵⁹ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, III/652, h. no: 443/1667.

¹⁶⁰ Elbânî, *Zaifü Sünen-i Ebî Dâvud*, I-II, Kuveyt, 1423/2002, II/346-347.

¹⁶¹ Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, I/529, h. no: 476.

¹⁶² İbn Mâce, *Sünen*, Cihad, 34, h. no: 2848.

(s.a.v.) Ekd kabilesinden İbnü'l-Lütbiye'yi zekât toplaması için bir yere gönderdi. İbnü'l-Lütbiye geri geldiğinde Peygamber'e (s.a.v.): "Bu sizin için bu da bana hediye edildi.", dedi. Allah Rasûlü (s.a.v.) minbere çıkarak: "Ne oluyor o zekât toplama memuruna? Biz bazı işlerimizi yapması için onu bir yere gönderiyoruz. O memur ise: "elinde bir şeyle gelip bu size, şu da bana hediye edildi", diyor. "Babasının ya da anasının evinde oturmuş olsaydı, O görevliye hediye verilir miydi, verilmez miydi? Nefsim elinde bulunan Allah'a (c.c.) yemin olsun ki, ondan (zekât malından) kendisi için bir hediye alan kimse kıyamet günü, aldığı şeyi boynunda taşıyarak gelecek, aldığı o şey deve ve inek ise böğürerek, koyun ise meler bir halde gelecek." Rasûlullah (s.a.v.) sonra koltuk altını göreceğimiz şekilde kolunu kaldırarak: "Allahım! Tebliğ ettim mi?" dedi. (II/127)

Zekât memurlarının hediye almasının çok kötü bir davranış olduğunu bildiren bu hadisi Beğavî *Şerhu's-Sünne*'sinde aynı isnad ve metinle, *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserinde ise senedsiz olarak nakletmiştir.¹⁶³

Hadisi Kütüb-i Tis'a müelliflerinden Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd tahrîc etmişlerdir.¹⁶⁴

Hadisin sıhhati hakkında Şuayb Arnaûd isnadının *sahîh* ve şeyhânın şartlarına uygun olduğunu zikretmiştir.¹⁶⁵

Hadisin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde geçmesi, önemli muhaddislerce zikredilmesi, ayrıca hakkında yapılan sıhhat değerlendirmeleri de dikkate alındığında hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.40. Hadis

Kays b. Ebû Hâzım ← Muâz b. Cebel'in (r.a.) şu hadiseyi anlattığını söyledi: Rasûlullah (s.a.v.) beni Yemen'e gönderirken şöyle dedi: "Benim haberim olmadan kesinlikle kendi adına hiçbir şey alma. Çünkü aldığın o şey hiyanettir. Kim bir şeyle bize hiyanet ederse, kıyamet günü hiyanet ettiği şeyle gelir."

Beğavi bu rivâyeti senedsiz olarak *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerinde de nakletmiştir.¹⁶⁶ Ancak *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı

¹⁶³ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, V/496-497, h. no: 1568; *Mesâbîhu's-Sünne*, II/9, h. no: 1250.

¹⁶⁴ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, V/496-497, h. no: 1568; *Mesâbîhu's-Sünne*, II/9, h. no: 1250.

¹⁶⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Kitabu'l-Harac ve'l-Fey ve'l-İmâre, 11, h. no: 2946.

eserlerinde geçen rivâyetin baş tarafında “*Hareket edeceğim sırada peşimden bir haberci geldi ve beni geri çevirdi: Rasûlullah (s.a.v.)’ın Seni niçin geri çağırdığımı biliyor musun?*” manasında “فَلَمَّا سِرْتُ أَرْسَلَ فِيَّ أَثْرِي فَرَدَدْتُ، فَقَالَ: أَتَدْرِي لِمَ بَعَثْتُ إِلَيْكَ؟” ziyade, sonunda ise “*işte bunun için seni çağırmıştım. Şimdi vazifene gidebilirsin*” manasında şu ziyade vardır; “لِهَذَا دَعَوْتُكَ فَاْمُضْ لِعَمَلِكَ”¹⁶⁷

Kütüb-i Tis’a müelliflerinden ise rivâyeti sadece Tirmizî nakletmiş olup senedi şu şekildedir:

Ebû Kureyb ← Ebû Usâme ← Dâvud b. Yezîd el-Evdî ← Muğîre b. Şubeyl ← Kays b. Ebî Hâzım ← Muaz b. Cebel.¹⁶⁸ Tirmizî’nin rivâyeti *Şerhu’s-Sünne*’deki metinle aynıdır.¹⁶⁹

Senedde yeralan Dâvud b. Yezîd el-Evdî hakkında Yahya b. Maîn; “*Hadisinin hiçbir değeri yoktur*”,¹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel ise “*zaîfü’l-hadis*” demiştir.¹⁷¹

Tirmizî, Muaz b. Cebel kanalıyla nakledilen hadisin hasen garib olduğunu belirtmiş ve Ebû Usâme’nin Dâvud b. Yezîd el-Evdî’den rivayetini bu tarikten başka bilmiyoruz, demiştir.¹⁷² Muhakkik Elbânî ise hadisin sıhhati hakkında isnadı zayıftır demiştir.¹⁷³

Tirmizî’nin rivayet hakkında verdiği sıhhat hükmü dikkate alınca biz de hadisin *hasen* olduğunu söyleyebiliriz.

2.3.41. Hadis

Ömer b. Hattâb (r.a.) ← Allah Rasûlü (s.a.v.)’nün şöyle söylediğini nakletmiştir: “*Cihad ederken bir kişinin hıyanet ettiğini anlarsanız, o kişiye vurun ve onun eşyasını yakın.*” (II/128)

¹⁶⁶ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, X/88-89, h. no: 2493; *Mesâbîhu’s-Sünne*, III/25, h. no: 2822.

¹⁶⁷ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, X/88-89, h. no: 2493; *Mesâbîhu’s-Sünne*, III/25, h. no: 2822.

¹⁶⁸ Tirmizî, *Sünen*, Ahkâm, 8, h. no: 1335.

¹⁶⁹ Tirmizî, *Sünen*, Ahkâm, 8, h. no: 1335.

¹⁷⁰ Yahya b. Maîn, Ebû Zekeriyâ, *Tarih*, thk. Ahmet Muhammed Nur Seyf, I-IV, Dâru’l-Me’mûn, Dimeşk, 1400/1979, IV/28, nr. 2971.

¹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İle’l ve’l Ma’rifetü’r-Rical*, thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbas, I-IV, Dâru’l Hanî, Riyad, 1422/2001, I/534-535, nr. 1262.

¹⁷² Tirmizî, *Sünen*, Ahkâm, 8, h. no: 1335.

¹⁷³ Elbânî, *Zaîfü Süneni’t-Tirmizî*, Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1991, s. 155. (Mektebetü’ş-Şamile Programı).

Beğavî rivâyeti *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* isimli eserlerinde de senedsiz olarak nakletmiş, Şuayb Arnaûd rivâyet hakkında *garîb* demiştir.¹⁷⁴

Kütüb-i Tis'a müelliflerinden ise rivâyeti sadece Ebû Dâvûd nakletmiş olup senedi şu şekildedir:

Nüfeylî ← Sâîd b. Mensûr ← Abdülaziz b. Muhammed ← Sâlih b. Muhammed b. Zâide ← Mesleme ← Sâlim ← Ömer...¹⁷⁵

Sâlih b. Muhammed b. Zâide hakkında Buhârî; *münkeru'l-hadis*, Ebû Dâvûd; *lem yekün bi'l kavî fi'l hadisi*, Nesâî; *leyse bi kavî*, Dârekutnî¹⁷⁶ ve Yahya b. Maîn *zayıf* demiştir.¹⁷⁷

Temel hadis kaynaklarına baktığımızda ise rivâyeti Hâkim en-Neysabûrî ve Beyhakî tahrîc etmişlerdir.¹⁷⁸ Hâkim hadis hakkında *sahîh* derken Zehebi de telhisinde aynı hükmü vermiştir. Beyhakî ise *zayıf* demiştir.¹⁷⁹

Sünen muhakkiki Şuayb Arnaûd, Sâlih b. Muhammed b. Zâide'den dolayı hadisin isnadının *zayıf* olduğunu zikretmiştir.¹⁸⁰ Muhakkik Elbânî'de hadisin sıhhati hakkında *zayıf* ifadesini kullanmıştır.¹⁸¹

Hadisin sıhhat hükmü verilirken belirlediğimiz kriterlere göre musannıf ile muhakkikin aynı hadis hakkında farklı hüküm vermeleri durumunda musannıfın görüşü esas alınır kriteri gereği, Hâkim'in Müstedrek'te *sahîh* hükmü vermesi ve müstedrek üzerine yazılmış önemli bir eser olan telhisin müellifi Zehebî'nin de aynı kanaati paylaşmasından dolayı biz de hadisin *sahîh* olduğunu düşünmekteyiz.

2.3.42. Hadis

Amr b. Şuayb ← Babası ← Babası rivâyet etmiştir: “*Rasûlullah (s.a.v.), Ebû Bekir ve Ömer (r.a.) (halife oldukları dönemlerde) cihad ederken ganimet malına*

¹⁷⁴ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, XI/118, h. no: 2729; *Mesâbîhu's-Sünne*, II/559, h. no: 2736.

¹⁷⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 143, h. no: 2713.

¹⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIII/87-88, nr: 2835.

¹⁷⁷ Yahya b. Maîn, *Tarih*, III/183, nr: 821.

¹⁷⁸ Hâkim, *Müstedrek*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'âşlı, II/128; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Cevher Nâkî, Meclisü Dairati'l-Meârif, Haydarâbâd, 1344/1925, IX/175, h. no: 18213.

¹⁷⁹ Hâkim, *Müstedrek*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'âşlı, II/128; Beyhakî, *a.g.e.*, IX/175, h. no: 18213.

¹⁸⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 143, h. no: 2713.

¹⁸¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 143, h. no: 2715.

hiyanet eden kişiyi dövdüler ve onun malını yakmak suretiyle de cezalandırdılar.”

(II/128)

Müellif'in ta'likan naklettiği bu rivâyeti *Mesâbîhu's-Sünne*'de de ta'lik yaparak nakletmiştir.¹⁸²

Rivâyeti Ebû Dâvûd ve İbnü'l Esîr tahrir etmişlerdir.¹⁸³ Ebû Dâvûd'un naklettiği rivâyetin senedi ise şu şekildedir;

Muhammed b. Avf ← Mûsa b. Eyyûb ←el-Velîd b. Müslim ←Züheyr b. Muhammed ←Amr b. Şuayb ←Babası ←Babası..¹⁸⁴

İbnü'l Esîr senede geçen Züheyr b. Muhammed'in meçhul birisi olduğunu zikretmiştir.¹⁸⁵

Muhakkik Şuayb Arnaûd ve Elbânî ise rivayet hakkında *zayıf* demişlerdir.¹⁸⁶

Züheyr b. Muhammed hakkında Nesâî; *zayıf* derken, Buhârî; Şam ehlinin Züheyr b. Muhammed'i *münker* olarak gördüğünü, Basra ehlinin ise *sâlih* olarak kabul ettiğini, Hâtim; *Sû'u'l-hıfz*, Yahya b. Maîn ise *sâlih* olduğunu söylemiştir.¹⁸⁷

Cârihlerin, Züheyr b. Muhammed hakkındaki değerlendirmeleri, muhakkik Şuayb Arnaûd ve Elbânî'nin sıhhati hakkındaki olumsuz değerlendirmelerini de dikkate alarak rivâyetin *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.43. Hadis

Ubeyde es-Selmanî ← Ali (r.a.)'den şöyle rivâyet etmiştir: Cebrail (a.s.) Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi ve şöyle dedi: “Allah (c.c.), halkının esirlerden fidye almasından hoşnut olmadı. Esirlerin boyunlarının vurulması ya da fidye karşılığında onlardan bir kısmının öldürülmesi hususunda onları salıvermeni emretti.” Rasûlullah, (s.a.v.) Cebrail'in bu sözünü onlara söyledi. Onlar ise: “Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar bizim kavmimiz ve kardeşlerimiz. Onlardan fidye alalım. Eğer fidye alırsak düşmanlarımıza karşı güç kazanmış oluruz. Aramızdan birkaç kişi de şehit olur” dediler. Bedir esirlerinden yetmiş kişi Uhud Savaşında öldürüldü. **(II/129)**

¹⁸² Beğavî, *Mesâbîhu's-Sünne*, III/105, h. no: 3062.

¹⁸³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 143, h. no: 2715; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II/723, h. no: 1221.

¹⁸⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 143, h. no: 2715.

¹⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II/723, h. no: 1221.

¹⁸⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 143, h. no: 2715.

¹⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, IX/417-418, nr: 2017.

Beğavî'nin senedsiz olarak nakletmiş olduğu bu Kutsî rivâyeti temel hadis kaynakları içinde farklı lafızlarla sadece Tirmizî'nin Sünen'inde tespit edebildik. Tirmizî bu rivâyeti şu senedle nakletmiştir:

Ebû Ubeyde b. Ebi's-Sefer ve Mahmud b. Ğaylan ← Ebû Dâvûd el-Haferî- Yahya b. Zekeriyya b. Ebî Zâide ← Süfyan b. Said ← Hişam ← İbn Sirîn← Abîde ← Ali...¹⁸⁸

Tirmizî, bu hadis Sevrî'nin rivâyeti olarak *hasen gariptir* ve sadece İbn Ebî Zâide'nin rivâyetiyle bilmekteyiz.

Ebû Üsâme: **Hişam ← İbn Sirîn ← Abîde ← Ali...** tarikiyle bir benzerini rivayet etmiştir.

İbn Avn; **İbn Sirîn ← Abide ← Ali...** tarikiyle mürsel olarak rivâyet etmiştir.¹⁸⁹

Rivâyeti Taberî ve Suyûtî de aynı ayetin tefsiri bağlamında senedli olarak nakletmişlerdir.¹⁹⁰ Taberî'nin isnadı ise şu şekildedir;

Kasım ← Hüseyin ← İsmail ← İbn Avn ← Muhammed ← Abîde es-Selmânî ← Ali (r.a)...¹⁹¹

Muhakkik Abdurrezzâk el-Mehdî hadisin *zayıf* olduğunu söylemiştir.¹⁹²

Rivâyet hakkında yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında bazı tarikleri zayıf olmakla birlikte Tirmizî'nin hasen garib hükmü dikkate alınınca hadisin *hasen* olduğu kanaati biz de hâsıl olmuştur.

Âl-i İmrân/169-170

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilakis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar.”

¹⁸⁸ Tirmizî, *Sünen*, Siyer, 18, h. no: 1567.

¹⁸⁹ Tirmizî, *Sünen*, Siyer, 18, h. no: 1567.

¹⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/376, h. no: 8191; Suyûtî, *ed-Durru'l Mensûr*, IV/104-105.

¹⁹¹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/376, h. no: 8191.

¹⁹² Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, I/532.

2.3.44. Hadis

Ahmed b. Abdullah es-Sâlihî ← Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasen el-Hayrî ←Hâcib b. Ahmed et-Tûsi ← Muhammed b. Hammâd ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Abdullah b. Mürre ← Mesrûk şöyle anlattı: Abdullah b. Mesûd (r.a.)'a; **“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma! Bilakis onlar diridirler. Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar”** ayetini sorduk. O şöyle dedi: Biz de bu ayeti Peygamber'e sorduk. Peygamber (s.a.v) de: *“Allah yolunda öldürülenlerin ruhları yeşil kuşlar gibidir”* buyurdu. Ayrıca şöyle rivâyet edilir: *“Allah yolunda öldürülenler arşta asılı kandilleri bulunan yeşil kuşların içindedirler. Cennette istedikleri yeri gezip dolaşırlar. Sonra arşta asılı kandillerden birine sığınurlar. Onlar böyle gezerken kendilerine birden Rableri görünür ve: “Arzuladığınız ne varsa, benden isteyin”* der. Onlar ise: *“Rabbimiz! Senden daha ne isteyebiliriz ki, Cennette istediğimiz her yerde gezebiliyoruz”*, derler. Birşey istemedikleri sürece Rablerinin onları terketmeyeceğini anladıklarında:

“Rabbimiz! Senden ruhlarımızı bedenlerimize iade etmeni ve senin yolunda tekrar şehit olmamızı isteriz” derler. Allah (c.c.) da sadece şehit olmayı istediklerini görünce oradan ayrılır. **(II/130)**

Beğavî rivâyeti aynı sened ve metinle *Şerhu's-Sünne*'sinde nakletmiştir.¹⁹³

Abdullah b. Mesûd'dan gelen bu hadisi, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Ebî Şeybe ve Beyhakî nakletmişlerdir.¹⁹⁴

Tirmizî rivâyetin *hasen sahîh* olduğunu, muhakkik Şuayb Arnaûd ise hadisin isnadının *sahîh* olduğunu zikretmiş ve senedde geçen Ebû Muâviye'nin; Muhammed b. Hâzım, A'meş'in ise Süleyman b. Mihrân olduğunu söylemiştir.¹⁹⁵ Ayrıca Elbânî ve Abdürrezzâk el-Mehdî de hadisin *sahîh* olduğunu zikretmişlerdir.¹⁹⁶

¹⁹³ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, X/364, h. no: 2629.

¹⁹⁴ Müslim, *Sahîh*, İmâre, 122, h. no: 1887; Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 3, 19, h. no: 3011; İbn Mâce, *Sünen*, Cihad, 16, h. no: 2801; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, X/277, h. no: 19731; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX/274, h. no: 18518.

¹⁹⁵ İbn Mâce, *Sünen*, Cihad, 16, h. no: 2801; Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 3, 19, h. no: 3011.

¹⁹⁶ Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî, I/533; İbn Mâce, *Sünen*, Cihad, 16, h. no: 2801.

Rivâyetin Kütüb-i Tis'a'nın bazı müellifleri tarafından tahrîc edilmesi ve sıhhati hakkında muhakkiklerin yapmış olduğu olumlu değerlendirmeleri göz önünde bulundurarak hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.45. Hadis

Ebû Saîd eş-Şurayhî ← Ebû İshâk es-Sâ'lebî ← Abdullah b. Hâmid ← Ahmed b. Muhammed b. Şâzân ← Ces'aviye ← Salih b. Muhammed ← Süleyman b. Amr ← İsmail b. Ümeyye ← Ata b. Ebî Rebâh ← Abdullah b. Abbâs şöyle anlattı: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Uhud Savaşında kardeşleriniz şehit olduklarında Allah (c.c.) şehitlerin ruhlarını yeşil kuşların bedenine koydu. O kuşlar cennetin nehirlerine uğruyor, ağaçlarının meyvesinden tadıyorlardı. Allah (c.c.)'ın kendilerine hazırladığı nimetlerin (yeme, içme vs.) güzelliğini müşâhede edince şöyle dediler: “Keşke kardeşlerimiz (kavmimiz) Allah'ın bize yapmış olduğu şu sonsuz ikramları ve içerisinde bulunduğumuz şu nimetleri idrâk edebilseler de cihad etmeye can atsalar ve cihad etmekten kaçmasalar.” Allah (c.c.) da: “Kardeşlerinize sizin durumunuzu ben haber veririm” dedi. Bu habere çok sevindiler. Bunun üzerine Allah (c.c.); “Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin...” ayetini ve sonraki iki ayeti indirdi.(II/131)*

Rivâyeti Şerhu's-Sünne ve Mesâbîhu's-Sünne adlı eserlerde tespit edemedik. Ancak İbn Abbâs'tan gelen bu rivâyeti Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'la el-Mevsilî, İbn Ebî Şeybe, İbn Hibbân, İbn Hişâm, Mübârekfûrî ve Taberî eserlerinde nakletmişlerdir.¹⁹⁷

Tirmizî bu hadis için hasen sahîh demiştir.¹⁹⁸ Muhakkik Şuayb Arnaûd, Ebû Dâvûd'un Sünen'i ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yeralan hadis için hasen derken İbn Mâce'nin Sünen'indeki hadisin sahîh olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁹

Rivâyetin Kütüb-i Sitte müelliflerinin çoğunluğu tarafından nakledilmesi ve hakkında yapılan sıhhat değerlendirmelerine istinaden hadisin *sahîh* olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁹⁷ Müslim, *Sahîh*, İmare, 122, h. no: 1887; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 26, h. no: 2520; Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 3, 19, h. no: 3011; İbn Mâce, *Sünen*, Cihad, 16, h. no: 2801; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/218, h. no: 2388; Mevsilî, *Müsned*, IV/219, h. no: 2331; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, X/249-250, h. no: 19678; İbn Hibbân, *es-Sikât*, I/234; İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, II/119; Mübârekfûrî, Ebu'l-Ali Muhammed Abdurrahman, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, I-X, Dâru'l-Fikr, 1353/1683, V/270, h. no: 1691; Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/385, h. no: 8205.

¹⁹⁸ Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 3, 19, h. no: 3011.

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/218, h. no: 2388.

2.3.46. Hadis

Abdolvahid b. Ahmed el-Melihî ← Hasen b. Ahmed el-Kuteybî ← Muhammed b. Abdullah b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail el-Bekrî ← Yahya b. Habîb b. Arâbî ← Musa b. İbrahim ← Talha b. Hıraş ← Câbir b. Abdullah ← Allah'ın elçisiyle karşılaştım ve: “*Ya Câbir! Seni üzgün ve halsiz görüyorum ne oldu?*” dedi. Ben; “*Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)! Babam şehit oldu ve ardında bana çocuklarla birlikte bir miktar borç bıraktı*” dedim.

“*Allah (c.c.)'ın şehit babanı nasıl ağırladığını sana müjdeleyeyim mi?*” dedi.

Evet, *Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) müjdele dedim.* O Şöyle anlattı:

“*Allah (c.c.) herkesle perde arkasından konuştu. Babana sıra gelince onu diriltip, O'nunla yüzyüze muhabbet etti ve O'na: Ey kulum! İste vereyim,*” dedi. O da Ey Allah'ım!

“*Beni dirilt ki senin yolunda bir kez daha şehit olayım,* dedi. Allah (c.c.): *Geçmişte, ölen kulların dünyaya tekrar döndürülmeyeceğine dair kesin emir vermiştim. Ancak benim yolumda öldürülenler hakkında, “Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanmayın”* ayetimi indirdim, buyurdu. (II/132)

Câbir b. Abdullah'tan gelen bu rivâyeti Beğavî, *Mesâbîhus-Sünne* adlı eserinde senedsiz olarak nakletmiştir.²⁰⁰

Kütüb-i Sitte müelliflerinden ise hadisi Tirmizî ve İbn Mâce tahrir etmişlerdir.²⁰¹ Diğer kaynaklara baktığımızda ise rivâyeti İbn Hibbân, İbnü'l Esîr ve Suyûtî eserlerinde nakletmişlerdir.²⁰²

Tirmizî hadisin Musa b. İbrahim'den dolayı *hasen garîb*, muhakkik Şuayb Arnaûd *isnadının ceyyid*, Abdurrezzâk el-Mehdî ise *isnadının hasen*, ricalinin *sikâ* olduğunu zikretmiştir.²⁰³

²⁰⁰ Beğavî, *Mesâbîhu's-Sünne*, IV/223, h. no: 4905.

²⁰¹ Tirmizî, *Sünen*, Tefsîr, 3, 18, h. no: 3010; İbn Mâce, *Sünen*, Mukaddime, 13, h. no: 190.

²⁰² İbn Hibbân, *Sahîh*, XV/490-491, h. no: 7022; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, IX/87, h. no: 6630; Suyûtî, *ed-Durru'l Mensûr*, IV/111-112.

²⁰³ Tirmizî, *Sünen*, Tefsîr, 3, 18, h. no: 3010; İbn Mâce, Mukaddime, 13, h. no: 190; Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, I/534.

Hadisin önemli muhaddislerce zikredilmesi ve sıhhati hakkında musannıf ve muhakkiklerin yapmış olduğu değerlendirmeler dikkate alındığında rivâyetin *hasen* olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur.

2.3.47. Hadis

Ebû Abdullah Muhammed b. el-Fadl el-Harakî ← Ebu'l-Hasen et-Taysefûni ← Abdullah b. Ömer el-Cevherî ← Ahmed b. Ali el-Küşmîhenî ← Ali b. Hacer ← İsmail b. Ca'fer ← Humeyd ← Enes (r.a.) anlattı: Rasûlullah (s.a.v.) buyurduki: “*Cennetteki nimetlere kavuşan bir kişi, dünya ve dünyadaki herşeye sahip olacağını bilse bile öldüğünde dünyaya geri dönmek istemez. Ancak şehit müstesna. Şehit, şehitliğin mükâfatını, faziletini ve cennetin nimetlerini müşahede ettiğinden, dünyaya dönmek ve yine Allah yolunda ölmek (şehit olmak) ister.*” (II/132)

Beğavî, naklettiği bu *merfu* hadisi *Şerhu's-Sünne*'sinde aynı isnatla, *Mesâbihu's-Sünne* adlı eserinde ise Enes b. Mâlik'ten ta'lik yapmak suretiyle zikretmiştir.²⁰⁴

Kütüb-i Tis'a müelliflerinden Tirmizî rivâyeti aynı metinle; Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel ise farklı lafızlarla tahrîc etmişlerdir.²⁰⁵

Rivâyet hakkında Tirmizî; *sahîh*, Elbâni; *sahîh*, Şuayb Arnaûd ise; *isnadı sahîh*, ricali *sika* ve hadisin Müslim'in şartlarına uygun olduğunu söylemiştir.²⁰⁶

Hadisin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde geçmesi ve diğer Kütüb-i Sitte müellifleri tarafından da zikredilmesi, Tirmizî ve muhakkiklerin rivâyet hakkındaki olumlu değerlendirmeleri dikkate alındığında hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.48. Hadis

Beğavî mezkûr ayetin Bi'ri Maûne şehitleri hakkında indiğini belirten şu rivâyeti nakletmiştir:

²⁰⁴ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, X/363, h. no: 2628; *Mesâbihu's-Sünne*, III/41, h. no: 2870.

²⁰⁵ Buhârî, *Sahîh*, Cihad, 56, h. no: 1244; Müslim, *Sahîh*, İmâre, 108, h. no: 1877; Tirmizî, *Sünen*, Fezâilu'l-Cihad, 13, h. no: 1643; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIX/292, h. no: 12273.

²⁰⁶ Tirmizî, *Sünen*, Fezâilu'l-Cihad, 13, h. no: 1643; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIX/292, h. no: 12273.

Muhammed b. İshâk ← Babası İshâk b. Yesar ← Muğire b. Abdurahman b. el-Hâris b. Hişâm ← Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm ← Humejd b. Hazm ← Enes b. Mâlik ve Diğer İlim Sahipleri ← Ebû Bera Amr b. Mâlik b. Ca'fer ← Mulâibü el-Esinne: Amir b. Sa'saa oğullarının reisi Allah Rasûlünü görmek için Medine'ye geldi ve O'na bir hediye takdim etti. Ancak Rasûlullah (s.a.v.) onun hediyesini reddetti ve: *"Bir müşriğin hediyesini kabul etmem. Takdim ettiğin hediyeyi kabul etmemi istiyorsan önce müslüman ol"* dedi ve O'na İslâm'ı anlattı. İslamın faydalarını ve Allah'ın (c.c.) müminlere ahirette hazırlamış olduğu nimetlerden bahsetti ve O'na Kur'an'ı Kerim okudu. O ise müslüman olmadı. Ancak Allah Rasûlü'nün söylediklerine de kayıtsız kalmayıp şöyle dedi: *"Ya Muhammed! Davet ettiğin şey gerçekten iyi ve güzel. Arkadaşlarından bazılarını Necid halkına göndersen de Necidlileri İslama davet etseler. Senin davetine icabet edeceklerini umuyorum"* dedi. Rasûlullah (s.a.v.):

Ben Necid halkının ashabıma zarar vermesinden endişe ediyorum" dedi.

Ebû Bera ise; *"Ben Necidlilere komşuyum. Arkadaşlarını gönder de oradaki insanları senin dinine davet etsinler"* dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) Saide oğullarının kardeşi el-Münzîr b. Amr'ı, aralarında Haris b. Sımme, Haram b. Milhân, Urve b. Esmâ b. Salt es-Sülemî, Nâfi b. Yezîd b. Verkâ' el-Huzâî ve Ebû Bekir'in (r.a.) azatlı kölesi Amir b. Fûheyre'nin de bulunduğu, müslümanların en ileri gelenlerini yetmiş kişiyle birlikte Necid halkına gönderdi. Bu olay hicretin dördüncü yılı Safer ayında, Uhud savaşından dört ay sonra meydana gelmişti. Müslümanlar yola çıktılar ve Bi'ri Maûne kuyusuna geldiklerinde, dinlenmek üzere burada konakladılar. Konakladıkları yer Amir oğulları ile Hurre Benî Süleym arasında kalan bir mevkiydi. Dinlenmek için durduklarında birbirlerine: Rasûlullah'ın (s.a.v.) peygamberliğini bu suyun sakinlerine kim anlatacak? dediler. Haram b. Milhân; ben anlatacam diyerek Rasûlullah'ın (s.a.v.) mektubunu alıp Amir b. Tufeyl'in yanına gitti. Amir b. Tufeyl Maûne kuyusunun başında duruyordu. Ancak başını kaldırıp Rasûlullah'ın (s.a.v.) mektubuna bakmadı. Haram b. Milhân: Ey Maûne kuyusu sakinleri! Ben Rasûlullah'ın (s.a.v.) size göndermiş olduğu elçisiyim. Şahitlik ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın kulu ve elçisidir. Allah'a (c.c.) ve O'nun elçisine (s.a.v.) inanın, dedi. Evin yan tarafından bir adam gelerek mızrağını Haram'ın vücuduna saplayıp vücudunun diğer tarafından çıkardı. Haram: Allahü Ekber! Kâbenin Rabbine yemin olsun ki kurtuldum, dedi. Sonra Amir b. Tufeyl,

Âmiroğullarını Müslümanlara saldırmak için çağırdı. Ancak Âmiroğulları bu teklifi kabul etmediler ve Ebû Bera onlarla sözleşmiş, komşuluk etme sözü vermişken Müslümanlara saldırmayacağız dediler. Amir b. Tufeyl bu kez Süleym, Usayye, Ra'l ve Zekvânoğulları kabilelerini Müslümanlara saldırmak için çağırdı. Bu kabileler saldırı çağrısına icabet ederek müslümanları yükleriyle birlikte buldukları yerde muhasara altına aldılar. Müslümanların kılıçlarını kuşandıklarını görünce, onlarla savaştılar ve Kâ'b b. Zeyd hariç herkesi öldürdüler. Kâ'b'ı ise ölüm nefesleri verirken orada bıraktılar. Kâ'b ölülerin arasına karışınca müşrikler onu bulamadılar. Kâ'b Hendek Savaşında şehit olana kadar yaşadı. Müslümanların kafilesinden uzakta Amr b. Ümeyye ed-Demrî ve Amr b. Avf'ın oğullarından olan ensardan birisi vardı. Arkadaşlarının başına geleni, ancak ölülerin olduğu yerde havada uçuşan kuşlardan tahmin ettiler. "Vallahi! Bu kuşlar boşuna uçmuyor" dediler ve oraya doğru yöneldiler. Bir de ne görsünler: İnsanlar kanlar içinde, atlarsa ayakta duruyorlar. Ensarî Amr'a: "Ne düşünüyorsun?" diye sordu. Amr: Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına giderek durumdan kendisini haberdar etmekten yanayım dedi. Ensari ise: "Allahü Ekber!" Ancak ben, Münzir b. Amr'ın şehit olduğu yeri terketmeyi asla istemem dedi ve müşriklerle şehit olana kadar savaştı. Müşrikler Amr b. Ümeyye'yi esir aldılar. Ancak Mudâr kabilesine mensup olduğunu öğrenince Amir b. Tufeyl onu serbest bıraktı. Amr b. Ümeyye'nin alnını yaralayarak, annesinin bir köle azat etme ahdini yerine getirme niyetiyle onu azat etti. Amr b. Ümeyye de (r.a.) Rasûlullah'a (s.a.v.) gelerek durumu haber verdi. Rasûlullah (s.a.v.) "Bu Ebû Bera'nın işi. Ben de bu olaydan korkuyordum" dedi. Bu olay Ebu Bera'ya ulaştınca, kendisinin yüzünden Rasûlullah'ın başına gelenlere, Âmir b. Tufeyl'in ihanetine komşuları ile birlikte çok üzüldü.

Bu olayda ölenlerden biri de Âmir b. Führeyre idi. Muhammed b. İshâk Hişâm b. Urve'den, O babasından şöyle nakleder: Âmir b. Tufeyl şöyle diyordu: Ölenlerden şu adam kim? Öldürüldüğünde yerle gök arasına yükseltildiğini daha sonra gökyüzüne yükseltildiğini gördüm. "O kişi, Amr b. Führeyre'dir" dediler. Yine bir ara Rebîa b. Ebî Bera hayvan üzerinde Âmir b. Tufeyl'le getirildi. Âmir b. Tufeyl o adamı bineğinin üzerinde kılıcıyla öldürdü. (II/132-133)

Beğavî'nin ayetin nüzul sebebi olarak belirttiği Bi'ri Maûne hadisesini anlatan bu rivâyeti muhtasar olarak Buhârî, Enes'ten nakletmiştir.²⁰⁷ Rivâyet diğer kaynaklarda araştırıldığında ise genelde tarih, siyer ve Megâzî türü eserlerde yer aldığı görülmüştür. Heysemî, İbn Kesîr, İbn Hişâm, Beyhakî, Ebû Nuaym el-Esbahânî ve el-Ya'murî eserlerinde daha detaylı bir şekilde nakletmişlerdir.²⁰⁸

Taberî, İbn Hişâm ve Beyhakî'nin isnadı şu şekildedir:

İbn İshâk ← İshâk b. Yesâr ← Muğîre b. Abdullah b. el-Hâris b. Hişâm ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Amr b. Hazm ve Diğer İlim Sahipleri ← Ebû Bera Âmir b. Mâlik²⁰⁹

Ebû Nuaym el-Esbahânî ise şu senedle nakletmiştir:

Habîb b. el-Hasen ← Muhammed b. Yahya ← Ahmed b. Muhammed b. Eyyüb ← İbrahim Sa'd ← Muhammed b. İshâk ← İshâk b. Yesâr ← Muğîre b. Abdullah b. el-Hâris b. Hişâm ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Amr b. Hazm ve Diğer İlim Sahipleri ← Ebû Bera Âmir b. Mâlik...²¹⁰

Tefsir, tarih ve sahabe biyografisini konu alan eserlerde uzun ve isnadlı bir şekilde anlatılan bu rivâyet esas ve öz itibarıyla Buhârî'nin Sahîh'inde de mevcuttur. isnadlı zikredilen tarihlere dair bir sıhhat değerlendirmesine rastlamasak da rivâyetin aslının Buhârî'de olmasından dolayı *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.49. Hadis

Abdulvâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Abdu'l-Â'lâ b. Hammâd ← Yezîd b. Zürâ'ı ← Saîd ← Katâde ← Enes b. Mâlik: Ra'l, Usayye, Benî Lihyân ve Zekvân kabileleri Rasûlullah (s.a.v.)'tan düşmanlara karşı kendilerine yardım etmesini istediler. Rasûlullah (s.a.v.)'da ensardan yetmiş kişiyi onlara yardıma gönderdi. Biz onları

²⁰⁷ Buhârî, *Sahîh*, Cihad, 9, h. no: 2801.

²⁰⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, VI/186-188, h. no: 10132; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, I-XXI, y.y., 1418/1997, V/528-532; İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, II/183-186; Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, III/338-341; Ya'murî (ö. 734), Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Seyyidinnâs, *Uyûni'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, Beyrut, ts., II/67-69.

²⁰⁹ Taberî, *Tarih*, II/80-81; Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, III/338-341; İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, II/183-186.

²¹⁰ Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1039), Ahmed b. Abdullah Ahmed b. İshak b. Mihrân, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî, I-VII, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1419/1998, IV/2187, h. no: 5485.

Kurrâ' (Kuran okuyucuları) diye isimlendirmiştik. Bunlar gündüz çalışırlar, geceleri de namaz kılarlardı. Bi'ri Maûne kuyusu denilen yere gelince Allah Rasûlü'nden yardım isteyen kabileler, Kurrâ' hafızlara hıyanet ettiler ve onları orada şehit ettiler. Bu haber Rasûlullah'a (s.a.v.) ulaşınca, otuz gün boyunca sabah namazında bazı arap kabilelerine, Ra'l, Zekvân, Usayye ve Benî Lihyân kabilelerine beddua etti. Enes (r.a.) derki: Onlar hakkında Kur'an'dan şöyle bir ayet okuduk: "*Kavmimize bizim durumumuz hakkında haber verin ki, biz Rabbimize kavuştuk. Rabbimiz bizden razı oldu ve bizi razı etti.*". Bu ayeti bir müddet okuduktan sonra neshedilip tamamen kaldırıldı. Allah (c.c.) neshedilen ayetin yerine şu ayeti indirdi: "*Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanmayın.*" (II/134)

Enes b. Mâlik tarikiyle gelen bu rivâyeti Beğavî *Şerhu's-Sünne*'sinde aynı isnad ve metinle tahrîc etmiştir.²¹¹

Bi'ri Maûne'de ihanet eden bazı arap kabilelerinin, ensardan yetmiş kişiyi şehit etmesine çok üzülen Allah Rasûlü'nün bir ay boyunca sabah namazından sonra bu olaya sebep olan kabilelere bedduâ etmesini anlatan rivâyeti Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Beyhakî, İbn Kesîr ve Ebî Nuâym tahrîc etmişlerdir.²¹²

Hadis hakkında Şuayb Arnaûd, isnadı *sahih* ve şeyhânın şartlarına uygun demiştir.²¹³

Hadisin Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde geçmesi, önemli muhaddisler tarafından tahrîc edilmesi ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un olumlu sıhhat değerlendirmesi dikkate alındığında hadisin *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

Â-i İmrân/171-172

“Onlar, Allah'tan gelen bir nimet, bir lütuf sebebiyle ve Allah'ın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceğinden dolayı sevinç içerisindedirler.”

“Bunca yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve Peygamber'in çağrısına koşanlar var ya işte onlardan bu güzel davranışta bulunan ve karşı gelmekten sakınanlar için de büyük mükâfat vardır.”

²¹¹ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, XIII/395, h. no: 3790.

²¹² Buhârî, *Sahih*, Megâzî, 29, h. no: 4090; Müslim, *Sahih*, Mesâcid, 297, h. no: 677; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIX/119-120, h. no: 12064; Nesâî, *Sünen*, Tatbîk, 26, II/200, h. no: 1070; Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, III/347-348; Ebû Nuâym el-İsfahânî (ö. 430/1039), Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Musa b. Mihrân, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Esfiyâ*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrût, 1409/1988, I/123.

²¹³ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIX/119-120, h. no: 12064.

2.3.50. Hadis

Ebu'l Hasen es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâsimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Ebî'z-Zinâd ← Â'rec ← Ebû Hureyre (r.a.) ← Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Allah yolunda savaşmak, sadece Allah'ın yolunda cihâd etmek ve O'nun dinini kabul ettirmek için evinden çıkmış olan kişiye Allah, ya onu Cennete koymak, yahutta ücret veya ganimet elde etmiş olarak, çıkmış olduğu evine geri döndürmek hususunda kefil olmuştur.” (III/135)

Beğavî bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne*'sinde aynı isnadla nakletmesine rağmen metnin başında;

مثل المجاهد في سبيل الله ، كمثل الصائم القائم الدائم الذي لا يفتر من صيام ولا صلاة حتى يرجع

ifadesi ve metnin devamında bulunan şu ifadeler ziyadedir.²¹⁴

وقال : والذي نفسي بيده لو ددت أن أقاتل في سبيل الله ، فأقتل ، ثم أحيا فأقتل ، ثم أحيا فأقتل ، ثم أحيا فأقتل ، ثم أحيا فأقتل ، وقال : والذي نفسي بيده لا يكلم أحد في سبيل الله - والله أعلم بمن يكلم في سبيله - إلا جاء يوم القيامة ، وجرحه يتعب دماً ، اللون لون الدم ، والريح ريح المسك

Ebû Hureyre'den gelen bu rivâyeti Buhârî, Müslim, Mâlik b. Enes, Nesâî, Dârimî, İbn Hibbân, Ebû Avâne ve İbnü'l-Esîr tahrîc etmişlerdir.²¹⁵

Muhakkik Şuayb Arnaûd'a göre hadisin isnadı *sahîh* ve şeyhân'ın şartlarına uygundur.²¹⁶ Elbânî'ye göre hadis *sahîh*'tir.²¹⁷ Hüseyin Selim Esed ise hadisin isnadının *sahîh* ve *muttefekun aleyh* olduğunu söylemiştir.²¹⁸

Rivâyetin muttefekun aleyh olması, önemli muhaddislerce zikredilmesi ve muhakkiklerin hadis hakkındaki olumlu sıhhat değerlendirmeleri dikkate alındığında rivâyetin *sahîh* olduğu kanaati bizde de hâsıl olmuştur.

²¹⁴ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, X/349, h. no: 2613.

²¹⁵ Buhârî, *Sahîh*, Tevhid, 28, 30, h. no: 7457, 7463; Müslim, *Sahîh*, İmâre, 103, h. no: 1876; Mâlik b. Enes, *Muvatta*, III/629-630, h. no: 432/1617; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî, IV/278, h. no: 4315; Dârimî, *Sünen*, III/1546, h. no: 1546; İbn Hibbân, *Sahîh*, X/470, h. no: 4610; Ebû Avâne (ö. 316), Celil Ya'kub b. İshâk el-İsferânî, *Müsnedü Ebî Avâne*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dımeşkî, I-XVI, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1419/1998, IV/453, h. no: 7305; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, IX/476-477, h. no: 7178.

²¹⁶ İbn Hibbân, *Sahîh*, X/470, h. no: 4610.

²¹⁷ Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî, IV/278, h. no: 4315.

²¹⁸ Dârimî, *Sünen*, III/1546, h. no: 1546.

2.3.51. Hadis

“Allah yolunda cihad ederken yaralanan bir kimse, kıyamet günü yarısından kan akararak gelir, akan kanın rengi kan kırmızısıdır ve o kanın kokusu misk kokusu gibidir.”(II/135)

Beğavî ayetlerin bağlamında senedsiz olarak naklettiği bu rivâyeti *Şerhu's-Sünne*'de, bir önceki tahrîc ettiğimiz hadisin devamında ve aynı isnadla zikretmiştir.²¹⁹

Ebû Hureyre tarikiyle gelen bu rivâyeti Buhârî, Müslim, Mâlik b. Enes ve İbn Hibbân eserlerinde nakletmişlerdir.²²⁰

Hadisin sıhhati hakkında Şuayb Arnaûd isnadının *sahîh* ve şeyhânın şartlarına uygun olduğunu belirtmiştir.²²¹

Rivâyetin Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde geçmesi, önemli muhaddislerce zikredilmesi, hakkında muhakkik Şuayb Arnaûd'un olumlu sıhhat değerlendirmesi dikkate alındığında hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.52. Hadis

Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed el-Kâdi ← Ebû Tahîr Muhammed b. Muhammed b. Mahmiş ez-Ziyâdî ← Ebû Bekir Muhammed b. el-Hüseyn el-Kattân ← Ali b. el-Hasen ed-Dârabecirdî ← Abdullah b. Yezîd el-Mukrî ← Saîd ← Muhammed b. Aclân ← el-Ka'ka' b. Hakîm ← Ebû Sâlih ← Ebû Hureyre (r.a) ← Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle söylediğini anlattı: “Şehidin hissettiği ölüm acısı, bir çimdik veya pire ısırığı ağrısı kadardır.”(II/135)

Şehitlerin ölüm acısının ne derece olacağını bildiren bu rivâyeti Beğavî, *Şerhu's-Sünne*'de aynı isnad ve metinle, *Mesâbihu's-Sünne* adlı eserinde ise isnadsız nakletmiş, Şuayb Arnaûd hadis hakkında *garîb* demiştir.²²² Beğavî'nin yanı sıra bu

²¹⁹ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, X/349, h. no: 2613.

²²⁰ Buhârî, *Sahîh*, Vudu', 71, h. no: 139; Müslim, *Sahîh*, İmâre, 105, h. no: 1876; Mâlik b. Enes, *Muvatta*, III/251-252, h. no: 448/1674; İbn Hibbân, *Sahîh*, X/509, h. no: 4652.

²²¹ İbn Hibbân, *Sahîh*, X/509, h. no: 4652.

²²² Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, X/365, h. no: 2630; *Mesâbihu's-Sünne*, III/50, h. no: 2901.

rivâyeti Tirmizî, Nesâî, Dârimî, İbn Hibbân ve Heysemî bazı lafız farklılıklarıyla tahrîc etmişlerdir.²²³

Heysemi dışındaki muhaddisler hadisi Ebû Hureyre'den nakletmişler, Heysemî ise Katâde'den nakletmiştir.²²⁴

Hadisin sıhhati hakkında Tirmizî *hasen sahîh garîb*, muhakkik Şuayb Arnaûd, Muhammed b. Aclân'dan dolayı isnadının *hasen*, Hüseyin Selim Esed isnadı *hasen* ve Elbânî ise *hasen sahîh* demiştir.²²⁵

Rivayetin bazı tariklerine *hasen* hükmü verildiği görülmektedir. Ancak Tirmizî'nin verdiği sıhhat hükmünden ve Elbanî'nin değerlendirmesinden bu hadisin *sahîh* senedlerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı biz de hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.53. Hadis

Aişe (r.a.)'nin Abdullah b. Zübeyr'e (r.a.) şöyle söylediği nakledilmiştir: Ey kızkardeşimin oğlu! Deden ve baban (Ebûbekir ve Zübeyr) Allah'ın (c.c.): **“Onlar, cihad ederken yaralandıklarında Allah'a ve Rasûlüne icabet ederler”** ayetinin nazil olduğu kimselerdendir. Allah Rasûlü Hamraü'l-Esed mevkinde iken yanına Mâbed el-Huzâî geldi. Huzaâ kabilesi insanları (müslüman ve kâfir), tihâme bölgesinde Rasûlullah'ın güvendiği kimselerdi. Mâbed el-Huzâî ile Rasûlullah'ın arasındaki anlaşma, tihâme bölgesinde gerçekleşen hiçbir olayı Allah Rasûlünden gizlememesi şeklindeydi. Mâbed daha Müslüman olmamıştı. Ya Muhammed! Sana ve ashabına gelen kötülük bizim çok zorumuza gitti. Allah (c.c)'in seni ve ashabını onların kötülüklerinden muhafaza etmesini arzularız dedi. Sonra Rasûlullah'ın yanından ayrılarak Ebû Süfyan ve arkadaşlarının yanına, Peygamber (s.a.v.) ve ashabına saldırmak için biraraya geldikleri Ravhâ denilen yere gitti. Ebû Süfyan ve arkadaşları: Vallahi! Muhammed'in arkadaşlarının çoğunun ve komutanlarının cezasını verdik. Geride kalanların da cezasını vereceğiz, onları yok edeceğiz ve

²²³ Tirmizî, *Sünen*, Fezâilü'l-Cihad, 26, h. no: 1668; Nesâî, *Sünen'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî, IV/296, h. no: 4354; Dârimî, *Sünen*, III/1559, h. no: 2452; İbn Hibbân, *Sahîh*, X/512, h. no: 4655; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, V/535, h. no: 9523.

²²⁴ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, V/535, h. no: 9523.

²²⁵ Tirmizî, *Sünen*, Fezâilü'l-Cihad, 26, h. no: 1668; İbn Hibbân, *Sahîh*, X/512, h. no: 4655; Dârimî, *a.g.e.*, III/1559, h. no: 2452; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî, IV/296, h. no: 4354.

onlardan tamamen kurtulmuş olacağız diyorlardı. Ebû Süfyan, Mâbed'i görünce: "Ey Mâbed orada ne gördün?" diye sordu.

Mâbed: "Muhammed (s.a.v.) ve ashabı seni aramak üzere daha önce hiç görmediğim bir kalabalık gurupla gelmişler. Sizi bulup, sizinle savaşmak için can atıyorlar. Onların arasında Uhud Savaşından kurtulan ve yaptıklarına pişman olan kimseler de var. Size karşı daha önce benzerini görmediğim bir öfke besliyorlar." Dedi. Ebû Süfyan:

"Sen neler söylüyorsun, yazıklar olsun sana? dedi. Mâbed: "Vallâhi sana tavsiyem onların atlarının alınlarını görmeden sakın yerinden ayrıлма" dedi. Ebû Süfyan:

"Vallâhi biz onlara hücum etmek ve Uhud Savaşından geriye kalanları yok etmek için buraya toplandık." dedi. Mâbed:

"Vallâhi bende sana böyle yapmamı, onlarla karşılaşmamı tavsiye ediyorum. Vallâhi orada gördüğüm şeyler, benim şu beyitleri söylememe sebep oldu.

"Ebabil çekirgeleri yeryüzünde zıplarken, bineğim neredeyse onların sesinden yere yıkılıyordu."

Mâbed beyt okumaya devam etti. Mâbed'in okumuş olduğu beyitler Ebû Süfyan ve arkadaşlarını hücum etmekten vazgeçirdi.

Bu arada Ebû Süfyan ve arkadaşlarının yanından Abdülkays kabilesine mensup bir kabile geçiyordu. Ebû Süfyan onlara:

"Nereye gidiyorsunuz?" diye sordu. Onlarda Medine'ye gidiyoruz diye cevap verdiler. Ebû Süfyan; "Niçin?" diye sorduğunda;

"Yiyecek erzak için" diye cevap verdiler. Ebû Süfyan; öyleyse benim için Muhammed (s.a.v.)'e şu mektubu ulaştırırsanız yarın sizin için Ukkaz pazarına bir deve yükü üzüm getiririm" dedi. Onlarda: "Pekâlâ" dediler. Ebû Süfyan:

"Muhammed (s.a.v.)'in yanına vardığımızda, Uhud'dan kurtulanların hepsini yok etmek için toplandığımızı O'na iletin" dedi ve oradan ayrılarak Mekke'ye doğru yola çıktı. Kafile, Hamraü'l-Esed mevkinde bulunan Rasûlullah'ın yanına uğradı ve Ebû Süfyan'ın söylediklerini Allah Rasûlüne ilettiler. Bu durum üzerine Allah Rasûlü ve ashabı: *Hasbünâllâhü ve ni'mel vekîl; Allah bize yeter o ne güzel bir vekildir*

(*koruyucudur*) dediler. Böyle söyledikten sonra Allah Rasûlü ve arkadaşları Medine'ye doğru yola çıktı. Birçok müfessir bu görüştedir. (II/136-137)

Beğavî'nin, ayetin nüzul sebebi bağlamında zikrettiği Hz. Aîşe'den nakledilen Ebû Bekir ve Zübeyr ile ilgili kısmını Buhârî, Müslim, İbn Mâce ve Hâkim'in eserlerinde tespit ettik.²²⁶ Buhârî hadisi şu senedle nakletmiştir:

Muhammed ← Ebû Muâviye ← Hişâm ← Babası ← Aîşe..²²⁷

Hâkim rivâyetin zikredilen kısmı için *sahîh* hükmünü vermiştir.²²⁸

Diğer kaynaklara baktığımızda ise bu rivayeti bazı tarih ve tefsir kaynaklarında tespit ettik. Hz. Âişe'den gelen bu olayı Taberî, İbn Kesîr, Beyhakî, Şeybânî, İbn Hişâm ve Vâkîdî eserlerinde isnadsız nakletmişlerdir.²²⁹

Hadisin Hz. Aîşe'den nakledilen Ebûbekir ve Zübeyr ile ilgili kısmının Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde geçmesi, Hâkim'in sıhhati hakkındaki olumlu değerlendirmesi dikkate alındığında rivâyetin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

Âl-i İmrân/ 173-175

“Birtakım insanlar onlara, “İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun” dediler de bu, onların imanlarını artırdı ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” diye cevap verdiler.”

“Bunun üzerine, Allah'ın lütuf ve keremiyle kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler. Allah'ın rızasına da uymuş oldular. Allah büyük lütuf sahibidir.”

“İşte o şeytan, sizi ancak kendi dostlarından korkutur. Eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun.”

²²⁶ Buhârî, *Sahîh*, Megâzî, 26, h. no: 4077; Müslim, *Sahîh*, Fezâilu's-Sahâbe, 51, h. no: 2418; İbn Mâce, *Sünen*, Mukaddime, 11, 5, h. no: 124; Hâkim, *Müstedrek*, II/326, h. no: 3166.

²²⁷ Buhârî, *Sahîh*, Megâzî, 26, h. no: 4077.

²²⁸ Hâkim, *Müstedrek*, II, 326, h. no: 3166.

²²⁹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/402-403, h. no: 8239; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/269; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, III/315-317; Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Tarih*, III/57; İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, II/102-103; Vâkîdî (ö. 207/823), Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Megâzî*, I-III, thk. Mârisdin Cons, Âlimu'l-Kitap, Beyrut, ts. I/338-339.

2.3.54. Hadis

Beğavî ayetlerin nüzul sebebi olarak Mücâhid ve İkrime'den gelen şu rivâyeti naklede;

Mücâhid ve İkrime şöyle dediler: Bu ayetler Küçük Bedir Savaşı hakkında nazil olmuştur. Ebû Süfyan, Uhud savaşında Uhud'dan ayrılacağı vakit: Ya Muhammed! Dilersen, gelecek yıl aramızdaki husumeti çözmek için Küçük Bedir panayırında buluşalım dedi. Allah Rasûlü (s.a.v.), inşallah aramızdaki randevu senin istediğin gibi olsun dedi. Bir yıl sonra Ebû Süfyan Mekkeli müşriklerle yola çıktı ve Merru'z-Zahrân bölgesinde bulunan Mecenne mevkisine yerleşti. Allah teâla Ebû Süfyan'ın kalbine bir korku verdi ve Ebû Süfyan'ın fikri değişti. Mekke'ye geri dönmeye karar verdi. Umre yapmak için gelen Nuaym b. Mesûd el-Eşceî'nin yanına gitti ve Ya Nuaym! Ben, Muhammed (s.a.v.) ve ashabıyla küçük bedir panayırında buluşmak için sözleşmişim. Ancak bu sene kurak bir yıl. Randevu, bizim istediğimiz bir zamanda, ağaçtan meyve yiyip, sütü içebildiğimiz bir bolluk senesinde olmalı. Bu nedenle randevuya gitmeme fikrindeyim. Lâkin Muhammed (s.a.v.) ve arkadaşları buluşma yerine giderse bizim randevu yerine gitmememiz onları cesaretlendirir. Bu durum benim hoşuma gitmiyor. Randevuya onların gelmemesi bizim için daha önemli. Bu yüzden Medine'ye git ve onları buluşma yerine gitmekten vazgeçir. Onlara, çok kalabalık olduğumuzu ve bizi yenmeye onların güçlerinin yetmeyeceğini haber ver. Eğer söylediklerimi yaparsan sana on deve veririm. Develeri Süheyl b. Amr'a teslim ederim ve onun develere kefil olmasını sağlarım. Çok geçmeden Süheyl oraya geldi. Nuaym ona:

“Ya Ebâ Yezîd! Benim için şu develere kefil olur musun? Tâ ki:

Medine'ye gidip Muhammed (s.a.v.)'i buluşma yerine gitmekten ve savaşmaktan vazgeçireyim” dedi. O da:

“Süheyl evet kefil olurum” dedi. Nuaym vakit kaybetmeden oradan ayrılıp Medine'ye geldi. Müslümanlar Ebû Süfyan'la buluşmak için hazırlık yapıyorlardı. Onlara:

“Niçin hazırlık yapıyorsunuz? Nereye gideceksiniz?” Diye sordu. İnsanlar Ebû Süfyan'la küçük bedir panayırında buluşup savaşmak için sözleşmiştik onun için hazırlık yapıyoruz dediler. Nuaym onlara:

“Siz çok yanlış bir düşünceye sahipsiniz. Ebû Süfyan beldenize, şehrinize geliyor. Onun ordusundan azınız hariç kimse kurtulamaz. Onlar küçük bedir panayırında toplanmışlar ve siz onların yanına mı gitmek istiyorsunuz? “Vallâhi onlardan kurtulamazsınız, hepiniz ölürsünüz” dedi. Bu sözlerin üzerine sahabiler Ebû Süfyan’ın karşısına çıkmaktan hoşlanmadılar. Allah Rasûlü (s.a.v.) ise:

“*Nefsim kudret elinde bulunan Allah’a yemin olsun ki tek başıma kalsam da yine onun karşısına çıkacağım.*” dedi. Korkaklar savaştan vazgeçtiler. Cesur ve yiğit olanlar savaş için hazırlıklarını sürdürerek: “**Hasbunallâhü ve ni’mel vekîl**” dediler.

Rasûlullah (s.a.v.) arkadaşlarıyla beraber yola çıktı ve küçük bedire vardılar. Müşriklerin yanına gittiler ve kendileriyle ahitleşen kureyşlilerin nerede olduklarını sordular. Müşrikler ise sahabeyi korkutmak için; “Sizinle karşılaşmak için toparlandılar” dediler. Mü’minler ise Hasbünallâhü ve ni’mel vekîl diyorlardı. Müslümanlar bedir panayırına gelmişlerdi. Bedir panayırı: her yıl sekiz gün boyunca devam eden cahiliye panayırlarından biriydi. Rasûlullah (s.a.v.) bedir panayırında Ebû Süfyan’ı bekledi ancak Ebû Süfyan Mecenne denen mevkiden Mekke’ye doğru yola çıkmıştı. Dolayısıyla Rasûlullah (s.a.v.) ve arkadaşları müşriklerle karşılaşmadılar. Durum böyle olunca Müslümanlar da pazara gidip ticaret ve alışveriş yaptılar. Bire karşılık iki kazanarak büyük bir kâr elde ederek sağ salim (selâmetle) Medine’ye geri döndüler. (II/138-139)

Beğavî’nin senedsiz olarak naklettiği bu rivâyeti temel hadis kaynaklarında tespit edemedik. Diğer muteber kaynaklarımıza baktığımızda rivâyeti İbnü’l-Münzîr tefsirinde, Vâkidî Megâzî’inde, Beyhakî Delâilü’n-Nübüvve’inde belli bölümlerini farklı lafızlarla isnadlı,²³⁰ İbn Sa’d Tabakat’ında bir bütün halinde, Fahreddin Râzi ve el-Hanbeli ise tefsirlerinde belli bölümlerini isnadsız olarak nakletmişlerdir.²³¹

Temel hadis kaynaklarımızda yeralmayan bu rivâyetin bazı bölümleri, lafız farklılıklarıyla tefsir, tarih ve tabakat türü eserlerde bazen isnadlı bazen de isnadsız olarak nakledilmiştir. Rivayetin tamamının yer aldığı eserlerde ise isnad

²³⁰ İbnü’l-Münzîr, *Tefsîru’l-Kur’an*, II/743; Vâkidî, *Megâzî*, I/387-388; Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, III/386-387.

²³¹ İbn Sa’d, *Tabakâtu’l-Kübrâ*, II/59; Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209), Muhammed b. Ömer el-Hüseyin, *Mefâtihu’l-Ğayb*, I-XXXII, Dâru’l-Fikr, 1401/1981, IX/101-102; Hanbelî (ö. 880), Ebû Hafs Amr b. Adil ed-Dimeşkî, *el-Lübâb fi Ulûmü’l-Kitab*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, I-XX, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiye, Beyrut, 1419/1998, VI/57-58.

zikredilmemiştir. Sözü edilen isnadlar hakkında bir değerlendirme tespit edemediğimiz için rivâyet hakkında *tevakkuf* etmeyi uygun bulduk.

2.3.55. Hadis

Abdulvâhid b. Ahmed el-Melihî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ahmed b. Yûnus ← Ebû Bekir ← Ebû Hasîn ← Ebu'd-Duhâ ← İbn Abbas'ın (r.a.) şöyle söylediğini rivâyet etmiştir: “*Hasbünâllahü ve ni'mel vekîl.*” sözünü İbrahim (a.s.) Nemrut tarafından ateşe atıldığında, Allah Rasûlü (s.a.v.)'de, bazı kişilerin kendisini savaştan alıkoymak için: “Kureyşliler sizi yok etmek için biraraya geldiler ve çok kalabalıklar, onlardan korkun” dediklerinde Allah'a güvendi ve bu sözü söyledi: “Bu haber onların imanlarını kuvvetlendirdi ve “*Hasbünâllahü ve ni'mel vekîl*” dediler. (II/138)

Beğavî, İbn Abbâs'tan gelen bu mevkûf hadisi *Şerhu's-Sünne*'sinde aynı isnad ve metinle nakletmiştir.²³² Kütüb-i Sitte müelliflerinden ise sadece Buhârî bu hadisi tahrîc etmiştir.²³³ Bu hadisi ayrıca İbn Ebî Şeybe, İbn Kesîr ve Suyûtî tahrîc etmişlerdir.²³⁴

Hadisin sıhhati hakkında Adurrezzâk el-Mehdî isnadının *sahîh* ve Buhârî'nin şartlarına uygun olduğunu söylemiştir.²³⁵

Rivâyetin önemli muhaddisler ve müfessirler tarafından zikredilmesi, sıhhati hakkında Adurrezzâk el-Mehdî'nin olumlu değerlendirmesi dikkate alındığında hadisin *sahîh* olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur.

Âl-i İmrân/ 176-178

“(Rasûlüm) İnkârda yarışanlar seni üzmesin. Çünkü onlar, Allah'a hiçbir zarar veremeyeceklerdir. Allah âhirette onlara bir pay vermemeyi murad ediyor. Onlar için büyük bir azap vardır.”

²³² Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, XIV/298, h. no: 4106.

²³³ Buhârî, *Sahîh*, Tefsîr, 3, 13, h. no: 1877.

²³⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XVI/526, h. no: 32490; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III/271; Suyûtî, *ed-Durrül-Mensûr*, IV/147.

²³⁵ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, I/542.

“İmanı küfürle değiştirenler, şüphesiz Allah’a hiçbir zarar veremeyeceklerdir. Onlar için elem verici bir azap vardır.”

“İnkâr edenler kendilerine vermiş olduğumuz fırsatın sakın onlar için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Onlara verdiğimiz fırsat ancak günahlarını arttırmaya yarıyor. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.”

2.3.56. Hadis

Abdurrahman b. Abdullah el-Kaffâl ← Ebû Mansur Ahmed b. el-Fadl el-Bernecerdi ← Ebû Ahmed Bekir b. Muhammed b. Hamdân es-Sayrafî ← Muhammed b. Yûnus ← Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ← Şu’be ← Ali b. Zeyd ← Abdurrahman b. Ebî Bekre ← Babası rivâyet etti: Rasûlullah (s.a.v.)’a: “İnsanların en hayırlısı kimlerdir?” diye soruldu. Rasûlullah (s.a.v.): “*Ömrü uzun ve ameli güzel olan insan daha hayırlıdır.*” diye cevap verdi. “İnsanların en kötüsü kimlerdir Ya Rasûlullah?” diye soruldu; Rasûlullah (s.a.v.): “*Ömrü uzun ancak ameli kötü olan insanlardır*”, diye cevap verdi. (II/140)

Beğavî ayetler bağlamında zikrettiği bu rivâyeti *Şerhu’s-Sünne*’sinde aynı isnadla, *Mesâbîhu’s-Sünne* adlı eserinde ise isnadsız olarak nakletmiştir.²³⁶ Beğavî ile birlikte bu rivâyeti Tirmizî, Dârimî, Hâkim en-Neysabûrî, Taberânî, Bezzâr ve Heysemî tahrîc etmişlerdir.²³⁷

Tirmizî hadis hakkında *hasen sahîh* demiştir.²³⁸ Muhakkik Hüseyin Selim Esed ise Ali b. Zeyd b. Cüd’ân’dan dolayı isnadı *zayıf* demiştir.²³⁹

Ali b. Zeyd hakkında ise münekkidler görüşleri şu şekildedir;

Yahya b. Maîn: *zayıf*, Ebû Hâtim: *Leyse bi kavî, hadisi yazılır ancak delil olarak kullanılmaz*, Nesâî: *zayıf*, Tirmizî: *sadûk*, Ebû Zür’â: *hadisi yazılır ancak leyse bi kavî* demişlerdir.²⁴⁰

²³⁶ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, XIV/288, h. no: 4095; *Mesâbîhu’s-Sünne*, III/442, h. no: 4083.

²³⁷ Tirmizî, *Sünen*, Zühd, 22, h. no: 2330; Dârimî, *Sünen*, I/1802, h. no: 2784; Hâkim, *Müstedrek*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar’âşî, I/339; Taberânî, *Mu’cemu’l-Evsat*, V/327, h. no: 5449; Taberânî, *Mu’cemu’s-Sağîr*, thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc, I-II, Beyrut-Ummân, 1405/1985, II/81, h. no: 818; Bezzâr, *Müsned*, IX/92, h. no: 3623; Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, X/337, h. no: 17548.

²³⁸ Tirmizî, *Sünen*, Zühd, 22, h. no: 2330.

²³⁹ Dârimî, *Sünen*, I/1802, h. no: 2784.

²⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l Kemâl*, XX/438-439, nr: 4070.

Rivâyet hakkında Tirmizî'nin sıhhat değerlendirmesini esas alarak hadisin *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

Âl-i İmrân/ 179

“(Ey inkâr edenler!) Allah, müminleri pisi temizden ayırmadan bulunduğunuz hal üzere bırakacak değildir; fakat Allah peygamberlerinden dilediğini bunun için seçer. Artık Allah’a ve peygamberlerine iman edin. Eğer iman eder ve sakınırsanız sizin için büyük bir ecir vardır.”

2.3.57. Hadis

Beğavî bu ayetin nüzul sebebi olarak Süddî'den gelen şu rivâyeti aktarır:

Süddî anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: *“Âdem (a.s.)’e insanların gösterildiği gibi bana da ümmetim çamur şeklinde gösterildi. Bana inanan ve inanmayanlar açıkça bildirildi.”* Allah Rasûlü (s.a.v.)’nün bu sözünü münafıklar işitince aşağılayıcı bir şekilde: Muhammed (s.a.v.) kendisine iman edecekleri ve iman etmeyecekleri bildiğini söylüyor. Hâlbuki, bizi yanında olduğumuz halde bile tanımıyor dediler. Allah’ın Elçisi (s.a.v.) bu sözü işitince minbere çıktı. Yüce Allah’a hamdettikten sonra: *“İçinizden bazı kimselere ne oluyorda benim bilgimi sorguluyorlar. Neyi sorarsanız sorun, sizinle kıyamet arasındaki herşeyi bilirim”* dedi. Peygamber’in bu sözü üzerine Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî hemen ayağa kalktı ve:

“Ey Allah’ın Rasûlü (s.a.v.) benim babam kim?” diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.v.):

“Senin baban Huzâfe” diyerek cevapladı. Sonra Ömer ayağa kalkarak:

“Ey Allah’ın Rasûlü (s.a.v.)! Rabbimiz olarak Allah’ı, din olarak İslâmı, önder olarak Kur’an’ı, Peygamber olarak da seni seçtik. Bizi bağışla ki Allah’da seni bağışlasın.” dedi. Allah Rasûlü (s.a.v.):

“Bundan sonra benim bilgimi sorgulamayı bırakacak mısınız?” dedi ve minberden indi. Yukarıdaki olay üzerine bu ayet nazil oldu. (II/140)

Beğavî'nin ayetin nüzul sebebi olarak naklettiği bu rivâyeti temel hadis kaynaklarında aynı lafızlarla bir bütün olarak tespit edemedik. Ancak hadiste geçen Abdullah b. Huzâfe ve Hz. Ömer'in Peygamberimizle geçen diyalogunu, Buhârî ve Müslim tahrîc etmiş, aynı anlamda farklı lafızlarla ise Nesâî, İbn Hibbân, el-Mevsîlî ve Beğavî rivâyeti tahrîc etmişlerdir.²⁴¹ Diğer muteber kaynaklarımıza baktığımızda ise hadisi sadece birkaç tefsir kaynağında tespit edebildik. Ayet bağlamında Sâ'lebî ve Hâzin eserlerinde bu hadisi nakletmişlerdir.²⁴²

Muhakkik Şuayb Arnaûd, hadiste geçen Buhârî ve Müslim'in tahrîc ettiği bölümün sıhhati hakkında *sahîh ve muttefekun aleyh* demiştir.²⁴³

Rivâyetin bir kısmının temel hadis kaynaklarında zikredilmesi ve muttefekun aleyh olması, diğer önemli muhaddislerce de tahrîc edilmesi, muhakkik Şuayb Arnaûd'un olumlu sıhhat değerlendirmesi doğrultusunda hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

Âl-i İmrân/ 180

“Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilakis bu onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına dolacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”

2.3.58. Hadis

Abdulvâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yûsuf ← Muhammed b. İsmail ← Ali b. Abdullah el-Medîni ← Hâşim b. el-Kâsım ← Aburrahman b. Abdullah b. Dînar ← Babası ← Ebû Sâlih es-Semmân ←Ebû Hureyre (r.a.) şöyle anlattı: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Allah (c.c.) bir kişiye mal verir, o kişi de o malın zekâtını vermezse, o mal kıyamet günü kel ve iki benekli bir yılan şeklinde kendisine gelir. O yılan kişinin bedenine sarılarak ve iki avurdunu tutarak şöyle seslenir: Ben senin dünyadaki malınım, ben senin dünyadaki*

²⁴¹ Buhârî, *Sahîh*, İlim, 29, h. no: 93; Müslim, *Sahîh*, Fezâil, 134, h. no: 2359; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî, X/87, h. no: 11089; İbn Hibbân, *Sahîh*, I/309, h. no:106; Mevsîlî, *Müsned*, V/436, h. no: 379; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, 13/298-299, h. no: 3720.

²⁴² Sâ'lebî, *el-Keşf Ve'l Beyân*, III/217; Hâzin, *Lubâbu't-Te'vil fî Me'âni't-Tenzil*, I/324.

²⁴³ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, 13/298-299, h. no: 3720.

hazinenim” der. Allah Rasûlü (s.a.v.) bunun üzerine: “*Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler....*” ayetini okudu. (II/142)

Zekâtı verilmeyen malların kıyamet günü sahiplerine nasıl davranacağını bildiren bu rivâyeti Beğavî *Şerhu’s-Sünne*’sinde aynı isnad ve metinle, *Mesâbîhu’s-Sünne* adlı eserinde ise isandsız nakletmiştir.²⁴⁴ Kütüb-i Sitte ve diğer muteber kaynaklarımızda ise hadisi Buhârî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve Suyûtî tahrîc etmişlerdir.²⁴⁵

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin sahîh olduğunu ancak bu rivâyetin isnadının Abdurrahman b. Abdullah b. Dînâr’dan dolayı hasen olduğunu zikretmiştir.²⁴⁶

Hadisin isnadı hakkında Şuayb Arnaûd’un hasen hükmü vermesine rağmen Buhârî’nin tahric etmesinden dolayı en azından Buhârî’nin şartlarına göre *sahîh* olduğu anlaşılmaktadır. Bunun için biz de hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.59. Hadis

Abdulvâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yûsuf ← Muhammed b. İsmail ← Amr b. Hafs b. Ğıyâs ← Babası ← Â’miş ← el-Ma’rûr b. Süveyd ← Ebû Zerr ← Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle söylediğini anlatır: “*Nefsîm kudreti elinde bulunan Allah’a (c.c.) andolsun ki, her kimin devesi, ineği veya koyunu olup da o kimse o malın zekâtını vermezse kıyamet günü o mal çok büyük ve gösterişli bir şekilde onun karşısına getirilir. O kimseyi ayaklarıyla tepeler, boynuzlarıyla o kişiye vurur. Her bir boynuz darbesi vücuduna isabet ettiğinde diğeri eski haline getirilerek vurmaya hazır hale gelir. Bu hadise, kişinin insanların gözünün önünde yok olmasına kadar devam eder.*” (II/142)

Bir önceki rivâyetle benzerlik gösteren bu hadisi Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*’sinde aynı isnad ve metinle zikrederken, *Mesâbîhu’s-Sünne* adlı eserinde isandsız nakletmiştir.²⁴⁷

²⁴⁴ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, V/478, h. no: 1560; *Mesâbîhu’s-Sünne*, II/7, h. no: 1245.

²⁴⁵ Buhârî, *Sahîh*, Zekât, 3, h. no: 1403; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIV/298, h. no: 8661; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun’im Şelebî, III/28, h. no: 2273; Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VII/3-4, h. no: 13113; Suyûtî, *ed-Durrul-Mensûr*, IV/154.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIV/298, h. no: 8661.

²⁴⁷ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, V/477, h. no: 1559; *Mesâbîhu’s-Sünne*, II/8, h. no: 1246.

Kütüb-i Tis'a müelliflerinden ise hadisi Buhârî, Müslim, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel tahrîc etmişlerdir.²⁴⁸

Rivâyetin hakkında muhakkik Şuayb Arnaûd isnadının *sahîh* ve şeyhânın şartlarına uygun olduğunu zikretmiştir.²⁴⁹

Hadisin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde geçmesi, Kütüb-i Sitte müelliflerinden dördünün zikretmesi ve Şuayb Arnaûd'un olumlu sıhhat değerlendirmesi dikkate alındığında rivâyetin *sahîh* olduğu söylenebilir.

Âl-i İmrân/ 181

“Allah fakirdir, biz zenginiz” diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir. Hem bu söylediklerini hem de haksız yere peygamberleri öldürmelerini elbette yazacağız ve “Yakıcı azabı tadın! Diyeceğiz.”

2.3.60. Hadis

İkrime, Süddî, Mukâtil ve Muhammed b. İshâk şöyle anlatırlar: Rasûlullah (s.a.v.), Ebû Bekir (r.a.)'e bir mektup vererek onu Kaynuka oğulları kabilesi Yahudilerine gönderdi. Ebû Bekir (r.a.) bu Yahudileri İslâm'a, namaz kılmaya, zekât vermeye ve Allah'a güzel bir borç vermeye davet ediyordu. Ebû Bekir (r.a.) bir gün, eğitim gördükleri medreselerine gitti. Bir gurup yahudinin bir kişinin etrafında toplandıklarını gördü. İnsanların, etrafında toplandıkları kişi Yahudi âlimlerinden olan Fenhâs b. Azûra idi. Fenhâs b. Azûra'nın yanında Eşya' isminde bir Yahudi âlimi daha vardı. Ebû Bekir Fenhâs'a: “Allah'tan (c.c.) kork ve müslüman ol, Vallahi, sen Muhammed'in (s.a.v.) Allah'ın Rasûlü olduğunu, O'nun Allah katından hakikatlerle geldiğini biliyorsun. Bu hakikati yanınızda bulunan Tevrat'ta yazılı olarak görüyorsunuz. İman et ve tasdikle, Allah'a güzel bir borç ver ki Allah da (c.c.) seni Cennete koysun ve sevabını kat kat versin.” Bunun üzerine Fenhâs: “Ey Ebû Bekir! Allah'ın bizden borç aldığını mı sanıyorsun. Sadece fakir zenginden borç alır. Söylediğinin gerçek olması durumunda Allah fakir biz ise zengin oluruz. Bize hem

²⁴⁸ Buhârî, *Sahîh*, Zekât, 3, h. no: 1402; Müslim, *Sahîh*, Zekât, 30, h. no: 990; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXV/317-318, h. no: 21401; İbn Mâce, *Sünen*, Zekât, 2, h. no: 1785; Nesâî, *Sünen*, Zekât, 11, V/29, h. no: 2456.

²⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XXXV/317-318, h. no: 21401.

faizi yasaklıyor hem de faizi bize veriyor. Zengin olsaydı bize faiz vermezdi”, dedi. Bu sözlerine Ebû Bekir çok sinirlendi. Fenhâs’ın yüzüne şiddetle vurdu. Ve: “Nefsimi elinde bulunduran Allah’a (c.c.) yemin ederim ki, sizinle aramızdaki ahit olmasaydı şimdi kelleni uçururdum ey Allah’ın düşmanı”, dedi. Bu olaydan sonra Fenhâs Rasûlullah’a (s.a.v.) giderek:

“Arkadaşın Ebû Bekir’in bana ne yaptığına bir bak ey Muhammed! dedi. Rasûlullah (s.a.v.), Ebû Bekir’e (r.a.): “*Bu davranışı sergilemeye seni iten nedir?*” diye sordu. O da: “Ey Allah’ın Resûlü (s.a.v.)! Bu Allah’ın düşmanı çok kötü bir söz söyledi. Kendilerinin zengin, Allah’ın ise fakir olduğunu söyledi. Ben de Allah (c.c.) için öfkelenip yüzüne vurdum”, dedi. Fenhâs ise Ebû Bekir’i yalanlayarak onun söylediklerini inkâr etti. Bunun üzerine Allah (c.c.), Ebu Bekir’i (r.a.) doğrulamak ve Fenhâs’ı yalanlamak için: “**Andolsun ki Allah, şüphesiz Allah fakirdir, biz ise zenginiz diyenlerin sözünü işitti**” ayetini indirdi. (II/143-144)

Beğavî’nin ayetin nüzul sebebi olarak naklettiği bu rivâyeti temel hadis kaynaklarımızdan Tahâvî şu isnadla zikretmiştir:

Ahmed b. Dâvud b. Mûsa ← Abdurrahman b. Sâlih el-Ezdî ← Yûnus b. Bukeyr ← Muhammed b. İshâk ← (Zeyd b. Sâbit’in azatlı kölesi) Muhammed b. Ebî Muhammed ← İkrime ← İbn Abbâs ← Ebûbekir..²⁵⁰

Ayrıca rivâyeti Taberî, Vâhidî ve el-Hanbelî’nin aynı ayetin bağlamında zikrettiğini tespit ettik.²⁵¹ Taberî hadisi şu senedle zikretmiş:

Ebû Kureyb ← Yunus b. Bukeyr ← Muhammed b. İshâk ← Muhammed b. Ebî Muhammed ← (Zeyd b. Sâbit’in azatlı kölesi) Muhammed b. Ebî Muhammed ← İkrime ← İbn Abbâs ← Ebûbekir... hadisin baş tarafındaki şu kısmı zikretmemiştir.²⁵²

" كتب النبي صلى الله عليه وسلم مع أبي بكر رضي الله عنه إلى يهود بني قينقاع يدعوهم إلى الإسلام وإلى إقام الصلاة وإيتاء الزكاة وأن يقرضوا الله قرضاً حسناً "

Tahâvî’nin rivâyeti zikrettikten sonra, ayetin nüzul sebebinin münafıklar olduğunu belirten hadislerle tezat teşkil ettiğini söyleyenlere karşı hadisi savunması

²⁵⁰ Tahâvî (ö. 239/321), Ebû Câ’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâm, *Şerhu Müşkili’l-Âsâr*, I-XVI, thk. Şuayb Arnaûd, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1415/1994, V/87, h. no: 1830.

²⁵¹ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VII/441-442, h. no: 8300; Vâhidî, *Esbâbu’n-Nuzûl*, s. 133; Hanbelî, *el-Lübâb fî Ulûmü’l-Kitab*, VI/88.

²⁵² Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VII/441-442, h. no: 8300.

ve iki rivâyet arasında tezat olmadığını belirtmesi hadisi sahih olarak kabul ettiğini göstermektedir. Bizde Tahâvî'nin kanaatini dikkate alarak hadisin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

Âl-i İmrân/ 182-185

“Bu, ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır. Yoksa Allah kullara asla zulmedici değildir.”

“(Onlar), “Doğrusu Allah ateşin yiyeceği bir kurban getirinceye kadar hiçbir Peygamber’e inanmama hususunda bizden söz aldı” diyenlerdir. De ki; “Benden önce nice peygamberler size mucizeler ve dediğiniz şeyi getirmişlerdi. Eğer doğru söylüyorsanız onları niçin öldürdünüz?”

“(Rasûlüm!) Seni yalanladılarsa bil ki senden önce belgeler, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberler de yalancılıkla suçlanmışlardı.”

“Herkes ölümü tadacaktır, yaptıklarınızın karşılığı size tastamam kıyamet gününde verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılırsa cennete konursa artık o, gerçekten kurtulmuştur. Dünya hayatı ise zaten aldatıcı şeylerden ibarettir.

2.3.61. Hadis

Bir hadiste şöyle zikredilmektedir; *“Allah (c.c.), Âdem (a.s.)’i topraktan yarıttıktan sonra yeryüzü kendisinden alınan toprak için Rabbine şikâyetçi oldu. Allah (c.c.) yeryüzüne, kendisinden alınan toprağı iade etmeyi vadetti. İşte herkesin döneceği yer yaratıldığı topraktır.” (II/145)*

Beğavî'nin hadis olarak naklettiği bu rivâyeti mevzû'at dâhil olmak üzere hiçbir hadis kaynağında tespit edemedik. Ancak bazı tefsir kitaplarında senedsiz olarak nakledilmektedir.²⁵³ Meâlimü't-Tenzîl muhakkiki Abdurrezzâk el-Mehdî, garip olan bu rivâyeti bu lafızla tespit edemediğini ve isrâiliyattan olabileceğini

²⁵³ Sâ'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, III/224; Hâzin, *Lubâbu't-Te'vîl fi Me'âni't-Tenzîl*, I/461.

belirtmektedir..²⁵⁴ Hiçbir kaynakta senedini tespit edemediğimiz bu rivâyetin aslının olmadığı dolayısıyla *mevzû* olduğu söylenebilir.

2.3.62. Hadis

Ahmed b. Abdullah es-Sâlihî ← Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasen el-Hayrî ← Hâcib b. Ahmed et-Tûsi ← Muhammed b. Yahya ← Yezîd b. Harun ← Muhammed b. Amr ← Ebî Seleme ← Ebû Hureyre (r.a.) ← Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle söylediğini anlattı: Allah (c.c.) şöyle buyurur: “*Sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin aklından geçmeyecek nimetler hazırladım. İsterseniz şu ayeti okuyun: “Hiçbir nefis yaptıklarının mükâfatı olarak kendisine saklanmış göz aydınlığı nimetleri bilemez.”*

Cennette öyle bir ağaç vardır ki; binekli bir kişi yüz yıl gölgesinde gitse o ağacın gölgesini bitiremez”. İsterseniz şu ayeti okuyun: “**Ve uzatılmış gölge.”**

“Yemin olsun ki; Cennet’teki bir değnek parçası dünyadan ve dünya üzerindikilerden daha hayırlıdır”. İsterseniz şu ayeti okuyun: “**Kim cehennemden uzaklaştırılırsa cennete konursa artık o, gerçekten kurtulmuştur. Dünya hayatı ise zaten aldatıcı şeylerden ibarettir.” (II/146)**

Ebû Hureyre’den gelen bu hadisi Beğavî, *Şerhu’s-Sünne ve Mesâbîhu’s-Sünne* adlı eserlerinde de nakletmiştir.²⁵⁵

Temel hadis kaynaklarımıza baktığımızda hadisi, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Şeybe, Ebû Ya’lâ el-Mevsilî ve İbn Hibbân tahrîc etmişlerdir.²⁵⁶

Tirmizî rivâyet hakkında *hasen sahîh*’tir demiştir.²⁵⁷ Muhakkik Şuayb Arnaûd *isnadının sahîh*, Hüseyin Selim Esed ise hadisin *muttefekun aleyh* ve *isnadının hasen* olduğunu zikretmiştir.²⁵⁸

²⁵⁴ Beğavî, *Meâlimü’t-Tenzil*, thk. Abdurrezâk el-Mehdî, I/548.

²⁵⁵ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, XV/209-210, h. no: 4372; *Mesâbîhu’s-Sünne*, III/555-556, h. no: 4349-4350-4351.

²⁵⁶ Müslim, *Sahîh*, Kitâbu’l-Cenne ve’s-Sıfati Naîmihâ ve Ehlihâ, 2, h. no: 2824; 8, 2827; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XV/407, h. no: 9649-9650-9651; İbn Mâce, *Sünen*, Zühd, 39, h. no: 4328, 4335; Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 55, 1, h. no: 3292; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun’im Şelebî, X/56, h. no: 11019; Dârimî, *Sünen*, III/1868, 1875, h. no: 2870, 2880, 2881; İbn Hibbân, *Sahîh*, II/91, h. no: 369; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XVIII/415, h. no: 35107; Mevsilî, *Müsned*, XVI/159, h. no: 6276.

Kütüb-i Tis'a'nın neredeyse tamamında geçen bu hadisin, hakkında yapılan sıhhat değerlendirmeleri de dikkate alındığında rivâyetin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

Âl-i İmrân/ 186

“Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihandan geçirilirsiniz; şüphesiz sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Alla’a ortak koşanlardan birçok üzücü sözler işitirsiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız, bu size gereken davranışlardandır.”

Beğavî ayetin nüzul sebebi olarak İkrime, Mükâtil, Kelbî ve İbn Cüreyc'den gelen şu rivâyeti zikretmiştir.

2.3.63. Hadis

İkrime, Kelbî, Mukâtil ve İbn Cüreyc dediler ki: Bu ayet Ebû Bekir ve Fenhâs hakkında inmiştir. Rasûlullah (s.a.v.), Ebû Bekir'i Benî Kaynuka kabilesi reisi Fenhâs b. Azûra'ya yardım istemesi için gönderdi ve ona bir mektup verdi. Ebû Bekir'e ise: *“Buraya dönene kadar, sakın bize danışmadan kendi kafana göre bir şey yapma”* dedi. Ebû Bekir (r.a.)'de kılıcını kuşanmış bir şekilde Fenhâs'a giderek Allah Rasûlü'nün vermiş olduğu mektubu kendisine iletti. Fenhâs mektubu okuduktan sonra *“sizin rabbiniz, bizden kendisine yardım etmemizi mi istiyor?”* dedi. Ebû Bekir (r.a.), Fenhâs'ın bu sözünü işitince çok sinirlendi ve onu kılıcıyla öldürmeye kalkıştı. Fakat Allah Rasûlü'nün: *“Buraya dönene kadar, sakın benden habersiz bir şey yapma”* sözünü hatırlayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olay üzerine bu ayet indi. **(II/146)**

Ayetin nüzul sebebi olarak zikredilen bu rivâyeti temel hadis kaynaklarında tespit edemedik. Ancak Taberî ve birkaç müfessir nakletmiştir.²⁵⁹ Taberî'nin senedi şu şekildedir: **Kâsım ← Hüseyin ← Haccâc ← İbn Cüreyc ← İkrime.**²⁶⁰

²⁵⁷ Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 55, 1, h. no: 3292.

²⁵⁸ İbn Mâce, *Sünen*, Zühd, 39, h. no: 4328, 4335; Dârimî, *Sünen*, III/1868, 1875, h. no: 2870, 2880, 2881.

²⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/445, h. no: 8316.

²⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/445, h. no: 8316.

Muahhar dönem hadisçilerinden Suyutî, Câmîu'l-Ehâdis'inde, Ali el-Müttekî ise Kenzü'l-Ummâl'inde küçük lafız farklılıklarıyla Taberî ve İbnü'l-Münzîr'in tefsirine atıfla tahriç etmişlerdir.²⁶¹

Zikredilen bu bilgiler dikkate alındığında rivâyetin senedli tarikini sadece Taberî'nin naklettiği ve geç dönem hadisçilerinin de bu kaynaktan aldıkları anlaşılmaktadır. Senedi üzerine herhangi bir değerlendirme tespit edemediğimiz bu hadis hakkında *tevakkuf* etmeyi uygun gördük.

2.3.64. Hadis

Zührî der ki: Bu ayet Kâ'b b. Eşref hakkında inmiştir. O şiirlerinde Rasûlullah (s.a.v.)'ı aşağılıyor, mü'minlere küfrediyor, kâfirleri de Peygamber (s.a.v.)'e ve ashabına karşı kışkırtıyor, mü'min kadınlara sözlü olarak sataşıyordu. Bu durum üzerine Rasûlullah (s.a.v.): "*Kâ'b b. Eşref'e karşı kim benimle olmak ister? O, Allah'ı ve Rasûlünü kırdı*", dedi. Muhammed b. Mesleme el-Ensârî: "Kâ'b b. Eşref'e karşı ben seninleyim ya Rasûlullah! Onu ben öldürürüm diye cevap verdi. Allah Rasûlü (s.a.v.): "*Onu öldürmeye gücün yetiyorsa, git onu öldür*", dedi. Bu sözü işiten Muhammed b. Mesleme evine gitti ve üç gün boyunca hiçbir şey yiyip içmeden hayatına devam etti. Onun bu hali Allah Rasûlü (s.a.v.)'ne haber verilince onu yanına çağırdı ve: "*Yemeyi ve içmeyi neden terkettin?*" diye sordu. O:

"Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)! size bir söz verdim, acaba sözümü tutabilecek miyim yoksa tutamayacak mıyım bilmiyorum" dedi. Rasûlullah (s.a.v.) "*Senin üzerine düşen görev, bu yolda sadece gayret etmek dedi.*" Ve: "Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) size bir şey söylemem gerek", dedi. Rasûlullah (s.a.v.):

"*Dilediğini söyleme konusunda serbestsin*" dedi. Bunun üzerine Kâ'b b. Eşref'i öldürmek için Muhammed b. Mesleme ile birlikte, O'nun iki sütkardeşi Selkân b. Sülâm ile Ebû Nâile, ayrıca Abbâd b. Bişr, el-Hâris b. Evs ve Ebû İsa b. Cübeyr bir araya toplandılar. Rasûlullah (s.a.v.) onlarla birlikte "Bukay el-ğarkad" mevkiine kadar onlarla birlikte geldi. Sonra şu talimatı verdi ve onlara: "*Allah'ı zikrederek gidin, Allahım! Onlara yardım et*" diye dua etti. Sonra geri döndü. Bu gece dolunayın

²⁶¹ Suyutî (ö. 911/1505), Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâlüddîn, *Câmîu'l-Ehâdis*, (Tahriç; Ali Cum'a), XXIV/427, h. no: 27419, (el-Mektebetu'ş-Şâmile Programı); Ali el-Müttekî (ö. 975), Alaaddin Ali b. Hüsameddîn b. Kâdî Han el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, thk. Bekrî Hayyânî-Saffetü's-Sekâ, Müessesetü'r-Risale, y.y., 1401/1981, II/375, h. no: 4289.

olduğu bir geceydi. Rasûlullah (s.a.v.)'ın görevlendirdiği kişiler yola çıktılar. Kâ'b'ın yaşadığı kaleye gelince Ebû Nâile'yi Kâ'b'ın yanına gönderdiler. Ebû Nâile, Kâ'b ile uzun süre muhabbet etti, karşılıklı birbirlerine şiirler okudular. Sonra Ebû Nâile şöyle dedi: “Sana yazıklar olsun Ey Kâ'b! Ben buraya aslında başka bir şey söylemek için gelmiştim. Onu sana söylemek istiyorum ama sana söyleyeceklerimi gizli tut.” Kâ'b: “Söyle bakalım”, dedi. Ebû Nâil'e anlatmaya başladı: “Bu adamın şehrimize gelmesi bizim için bir bela oldu. Araplar bizi yalnız bıraktılar, yollarımızı kestiler, çoluk çocuk ortada kaldı ve insanlar bu durumdan çok yoruldu.“ Kâ'b: “Vallâhi ey Selâme'nin oğlu ben Eşref'in oğluyum, durumun bu hale geleceğini daha önce söylemişim” dedi. Ebû Nâile:

“Arkadaşarımla beraber geldim. Bize yiyecek satmanı ve karşılığında bizden bir şey rehin almanı itiyoruz” dedi. Kâ'b: “Bana oğullarınızı rehin olarak verir misiniz?” diye sordu. Ebû Nâile: “Biz, çocuklarımız hakkında “şu bir yük mala karşılık rehin” “şu iki yük mala karşılık rehin” denilerek şerefimizin zedelenmesinden utanırız”, dedi. Kâ'b: “Bana kadınlarınızı rehin olarak verin”, dedi. Ebû Nâile:

“Sen arapların en yakışıklı olanısın, kadınlarımızı sana nasıl rehin olarak verelim. Bu konuda sana güvenemeyiz. Hangi kadın seninle birlikte olmak istemez ki? Yiyecek karşılığında silahlarımızı rehin olarak sana verelim. Sen bizim silahsız duramayacağımızı bilirsin” dedi. Kâ'b: “Tamam”, dedi. Ebû Nâile, Kâ'b'ın sözünden vazgeçmemesi için hemen silahları getireceğini söyledi. Arkadaşlarının yanına gelerek durumu onlara anlattı.

Hep birlikte kaleye gitmek için yola çıktılar ve akşam vakti kaleye ulaştılar. Ebû Nâile Kâ'b'a seslendi. Kâ'b yeni evliydi. Örtüsünün içinden fırladı. Hanımı:

“Kendisinden kan akan bir ses işitiyorum. Sen savaşıyorsun. Savaşçı biri bu saatte yüksek sele konuşur mu? Kâ'b: Biri Muhammed b. Mesleme, diğeri sütkardeşim Ebû Nâile'dir. Onlar benim uyuduğumu bilselerdi uyandırmazlardı dedi. Asil kişi, gece yarısı küçük bir yara için çağrılrsa bile oraya gider dedi. Kâ'b Onların yanına indi ve bir süre Ebû Nâile ve arkadaşlarıyla sohbet etti. Sonra onlar:

“Ey Eşref'in oğlu! Şi'bil-Acûz'a kadar birlikte yürüyüp gecenin geri kalan kısmında orada sohbet edelim mi” dediler. Kâ'b: “Nasıl isterseniz?” dedi. Birlikte yürüyerek oraya doğru yürüdüler. Ebû Nâile arkadaşlarına bir ara:

“Ben Kâ'b'ın saçlarını okşayacağım. Kafasını tuttuğum anda siz ona kılıçlarınızla vurun” dedi. Sonra elini şakağına götürdü kendine doğru çekerek kokladı ve: “Bu gece kokladığım damat kokusu gibi hiçbir koku koklamamıştım” dedi. Kâ'b: “O filanın annesinin (yani kendisinin eşinin) kokusu dedi. Sonra bir süre daha yürüdüler. Önceki gibi saçını okşadı ve aralarında aynı konuşma geçti. Bu birkaç defa tekrarlandıktan sonra, sonuncusunda saçına yapıştı ve: “Allah düşmanını öldürün” dedi. Hep birlikte kılıç darbeleri Kâ'b'a indi. Ancak bu bir sonuç vermedi. Muhammed b. Mesleme der ki: Kâ'b'a yapıştım. Öyle bir çılgılık attı ki çevremizdeki bütün evlerde ışık yandı. Elimdeki kılıcı göğsüne sapladım. Sonra üzerine atlayarak eteğine darbe indirdim. Kâ'b öldü ve yere düştü. El-Hâris b. Evs bizim kılıçlarımızın darbesiyle yanlışlıkla başından yaralanmıştı. Yola çıktık ancak el-Hâris bizim hızımızı engelliyordu. Çünkü yarası sürekli kanıyordu. Biraz dinlendik. Sonra arkamızdan bizi takip etti. Daha sonra onu taşıyarak gecenin son vaktinde Peygamber (s.a.v.)'e götürdük. Allah Rasûlü namaz kılıyordu. Selam verdik. Yanımıza geldi. Rasûlullah'a Kâ'b'ın öldürüldüğünü bildirdik ve kellesini O'na teslim ettik. Rasûlullah (s.a.v.), el-Hâris'in yarasını tükürüğüyle ıslattı ve tedavi etti. Sonra evimize döndük. Sabah olduğunda yahudiler Kâ'b'a yaptıklarımızdan korkmuşlardı. Rasûlullah (s.a.v.): “*Yahudi erkeklerden her kimi ele geçirirseniz onu öldürün*” dedi. Muhayyisa b. Mes'ûd yakın ilişki içerisinde olduğu ve kendisiyle alışveriş yaptığı yahudi tüccarlardan Sefne'nin üzerine atılarak onu öldürdü. Huvayyisa b. Mes'ûd o gün henüz müslüman değildi ve kardeşi Muhayyisa'dan daha yaşlıydı. Muhayyisa, Sefne'yi öldürünce Huvayyisa ona vurmaya başladı ve: “Ey Allah düşmanı, onu öldürdün. Vallâhi vücudundaki nice yağlar onun malındandır” dedi.

Muhayyisa: “Vallahi onu öldürmeyi emreden kişi seni öldürmeyi emretseydi başını uçururdum” dedi. Huvayyisa: “Muhammed (s.a.v.) beni öldürmeni emretseydi öldürürmüydün?” dedi. Muhayyisa: “Evet” diye cevap verdi.

Huvayyisa: “Vallahi, seni bu hale getiren din ne şerefli dir” dedi ve müslüman oldu. Allah (c.c.) Kâ'b'ın durumu hakkında bu ayeti indirdi. **(II/146-148)**

Beğavî'nin ayetin nüzul sebebi olarak Zührî'den naklettiği Muhammed b. Mesleme'nin Kâ'b b. Eşref'i öldürmesi olayı temel hadis kaynaklarında küçük lafız farklılıklarıyla Buhârî, Ebû Dâvûd ve Hâkim en-Neysabûri tarafından nakledilmiştir.²⁶²

²⁶² Buhârî, *Sahih*, Megâzî, 15, h. no: 4037; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 167, h. no: 2768; Kitabu'l-Harac ve'l-Fey ve'l-İmâre, 22, h. no: 3000; Hâkim, *Müstedrek*, III/492, h. no: 5841.

Buhârî bu hadisi taktî' yöntemiyle üç farklı yerde daha tahriç etmiştir.²⁶³ Buhârî'nin isnadlarından biri şöyledir:

Ali b. Abdullah ← Sufyan ← Amr ←Câbir..²⁶⁴

Kâ'b b. Eşref'i öldürmek için yola çıkan Muhammed b. Mesleme ve yanındakilere ğarkat mevkiine kadar eşlik eden Peygamberimizin, onları uğurlarken yaptığı dua bölümü ise İbn Abbâs'tan naklen Ahmed b. Hanbel, Hâkim, Taberânî ve Heysemî tarafından tahriç edilmiştir.²⁶⁵ İbn Hişâm ve Vâkîdî gibi tarihi kaynaklarda ise daha geniş bir anlatımla nakledilmiştir.²⁶⁶

Önemli muhaddisler tarafından tahriç edilen ve Buhârî de dört farklı yerde zikredilen bu hadisin Buhârî'nin şartlarına göre sahih olduğu rahatlıkla söylenebilir. Muhakkik Şuayb Arnaûd, Ebû Dâvûd'un Sünen'inde yer alan rivâyetin isnadının *sahîh* olduğunu belirtmiştir.²⁶⁷ Biz de yapılan değerlendirmelerden hareketle hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

Âl-i İmrân/ 187-188

“Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz” diyerek sağlam söz almıştı. Ama onlar ise bunu kulak ardı edip kitabı az bir dünyalıkla değiştiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!”

“Sanma ki yaptıklarından memnun olanlar, yapmadıklarıyla övülmeğe hoşlananlar evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır! Onlar için elem verici bir azap vardır.”

Beğavî ayetlerin tefsiri bağlamında şu hadisleri nakleder:

²⁶³ Buhârî, *Sahih*, Rehn, 3, h. no: 2510; Cihad, 158, h. no: 3031.

²⁶⁴ Buhârî, *Sahih*, Megâzî, 15, h. no: 4037.

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXIX/505, h. no: 65; Hâkim, *Müstedrek*, II/107, h. no: 2480; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XI/221, h. no: 11554; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, VI/291, h. no: 10331.

²⁶⁶ İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebeviyye*, II/54-58; Vâkîdî, *Megâzî*, I/95-98; Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Tarih*, II/38.

²⁶⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cihad, 167, h. no: 2768.

2.3.65. Hadis

Ebu'l-Fadl Ziyâd b. Muhammed el-Hanefî ← Ebû Muâz eş-Şâh b. Abdurrahman ← Ebû Bekir Ömer b. Sehl b. İsmail ed-Dîneverî ← Ahmed b. Muhammed b. İsa el-Bertî ← Ebû Hüzeyfe Musa b. Mes'ûd ← İbrahim b. Tahman ← Semmak b. Harb ← Ata b. Ebî Rebâh ← Ebû Hureyre (r.a.) Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini rivâyet etti: “*Kim bildiği bir bilgiyi gizlerse (bir soru sorulduğunda o bilgiyi başkasına açıklamazsa), kıyamet günü o kişiye ateşten bir gem vurulur.*” (II/148-149)

Beğavî hadisi *Şerhu's-Sünne*'sinde aynı isnad ve metinle, *Mesâbîhu's-Sünne*'sinde ise isnad zikretmeden nakletmiştir.²⁶⁸

Temel hadis kaynaklarımıza müracaat ettiğimizde hadisi Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Hâkim; Ebû Hureyre'den, İbn Hibbân ve Heysemî ise Abdullah b. Amr'dan tahrîc etmişlerdir.²⁶⁹

Tirmizî hadisin sıhhati hakkında *hasen*, Şuayb Arnaûd hadisin *sahîh* ancak isnadının *hasen* olduğunu zikretmiş, Hâkim ise isnadının *sahîh* ve şeyhânın şartlarına uygun olduğunu söylemiştir.²⁷⁰ Zehebî'de Hâkim ile aynı kanaattir.²⁷¹

Yukarıda nakledilen bilgiler dikkate alındığında hadisin bazı senedlerinin hasen olmasına rağmen Hâkim'in isnadının sahih olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı bizde hadisin *sahîh* olduğu görüşünü benimsemekteyiz.

2.3.66. Hadis

Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Nuaymî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Saîd b. Ebî Meryem ← Muhammed b. Ca'fer ← Zeyd b. Eslem ← Atâ b. Yesâr ← Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) şöyle anlatmıştır: Rasûlullah (s.a.v.) savaşmak için yola çıktığında münafıklardan bazıları savaşmaktan kaçıyorlar ve bu duruma seviniyorlardı. Peygamberimiz savaştan

²⁶⁸ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, I/301, h. no: 140; *Mesâbîhu's-Sünne*, I/173, h. no: 171.

²⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVI/264, h. no: 10420; Tirmizî, *Sünen*, İlim, 3, h. no: 2649; İbn Mâce, *Sünen*, Mukaddime, 24, h. no: 261; Ebû Dâvûd, *Sünen*, İlim, 9, h. no: 3658; Hâkim, *Müstedrek*, I/181, h. no: 344; Taberânî, *Mu'cemu's-Sağîr*, I/112, h. no: 160; İbn Hibbân, *Sahîh*, I/298, h. no: 96; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I/401, h. no: 743.

²⁷⁰ Tirmizî, *Sünen*, İlim, 3, h. no: 2649; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVI/264, h. no: 10420; Hâkim, *a.g.e.*, I/344, h. no: 344.

²⁷¹ Hâkim, *Müstedrek*, I/344, h. no: 344.

döndüğünde ise münafıklar mazeret belirterek özür diliyorlar, yemin ediyorlar ve yapmadıkları işlerle övülmeyi istiyorlardı. İşte bu münafıklar hakkında: “Sanma ki yaptıklarından memnun olanlar,.....” ayeti indi. (II/150)

Hadisi *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerde tespit edemedik. Temel hadis kaynaklarımızdan Buhârî, Müslim, İbn Hibbân, İbnü'l Esîr ve Tahâvî hadisi tahrîc etmişlerdir.²⁷²

Muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin isnadının *sahîh* olduğunu ve şeyhânın şartlarına uygun olduğunu söylemiştir.²⁷³

Hadisin Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer alması, önemli muhaddislerce zikredilmesi ve hakkında yapılan olumlu sıhhat değerlendirmesi dikkate alındığında hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.67. Hadis

Abdulvâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Nuaymî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← İbrahim b. Mûsa ← Hişâm ← İbn Cüreyc ← İbn Ebî Müleyke ← Alkame b. Vakkâs ← Mervan kapıcısına şöyle dedi:“Ey Rafî! İbn Abbâs'a (r.a.) git ve ona şöyle söyle: Yaptıkları bir şeyden memnun olanlar, yapmadıkları bir şeyle övülmekten hoşlanan herkes azap görecekse, o zaman hepimiz azap göreceğiz demektir.” İbn Abbâs (r.a.): Siz bu ayetten ne anlıyorsunuz. Peygamber (s.a.v.) yahudileri çağırarak onlardan birşey sormuş, onlar ise Allah Rasûlü'nün sorduğu soruyu bildikleri halde o soruya farklı bir cevap vererek peygamberden bilgi saklamışlardı. Peygamber (s.a.v.)'in sorduğu soruya farklı cevap vermeleri nedeniyle, Allah Rasûlü'nün kendilerini övmesini istemişler ve doğruyu söylemedikleri için sevinmişlerdi. Sonra İbn Abbâs (r.a.): **“Hani Allah (c.c.) kendilerine kitap verilenlerden..... ahî almıştı”** ayetiyle, sonraki; **“getirdikleriyle sevinen ve yapmadıkları....”** ayetini okudu. (II/150)

Beğavî'nin ayetlerin tefsiri bağlamında nakletmiş olduğu mevkûf hadisi *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerde tespit edemedik.

²⁷² Buhârî, *Sahîh*, Tefsir, 3, 16, h. no: 4567; Müslim, *Sahîh*, Sıfatü'l-Münafikîn, 7, h. no: 2777; İbn Hibbân, *Sahîh*, XI/34, h. no: 4732; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II/72, h. no: 550; Tahâvî, *Şerhu Müşkîli'l-Âsâr*, V/85, h. no: 1828.

²⁷³ Tahâvî, *Şerhu Müşkîli'l-Âsâr*, V/85, h. no: 1828.

Ayetlerin ehli kitap hakkında indiğini belirten bu rivâyeti Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve Taberî tahrîc etmişlerdir.²⁷⁴ Tirmizî hadisin *hasen sahîh garîb* olduğunu zikretmiştir.²⁷⁵

Muhakkik Şuayb Arnaûd rivâyetin isnadının *sahîh* olduğunu ve şeyhânın şartlarına uygun olduğunu söylemiştir.²⁷⁶

Hadisin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alması, önemli bazı muhaddisler tarafından tahrîc edilmesi, ayrıca hadis hakkında yapılan olumlu sıhhat değerlendirmeleri neticesinde rivâyetin *sahîh* olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur.

2.3.68. Hadis

Katade ve Mukatil: Hayber yahudileri Peygamberimize iman etmedikleri halde yanına gelerek şöyle dediler: “Biz seni biliyor ve tasdik ediyoruz, sizinle aynı fikirdeyiz ve sizi destekliyoruz”, Peygamberimizin yanından ayrıldıklarında mü'minler o Yahudilere: “Ne konuştunuz?” dediler, Onlarda: “Muhammed (s.a.v.)'e iman ettik ve tasdik ettik” dediler. Orada bulunan Müslümanlar: “Çok güzel bir davranışta bulundunuz, bundan sonra böyle davranın” dediler ve yahudileri övdüler, onlar için Allah'a dua ettiler bu olay üzerine Allah (c.c.) bu ayeti indirdi. **(II/151)**

Temel hadis kaynaklarında tespit edemediğimiz bu rivâyeti, aynı ayetin tefsiri bağlamında bazı lafız farklılıklarıyla Taberî, Suyûtî ve Sâ'lebî nakletmişlerdir.²⁷⁷ Taberî'nin isnadı şu şekildedir: **Bişr ← Yezîd ← Saîd ← Katâde.**²⁷⁸

Rivâyetin temel hadis kaynaklarında geçmemesi sadece sınırlı sayıda tefsir kaynağında zikredilmesi, Taberî'nin zikretmiş olduğu isnadda Katâde'nin sahâbî râviyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamberden nakletmesi, rivayetin Mürsel olduğunu göstermektedir. İsnaddaki kopukluğun bariz olmasından dolayı hadisin *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

²⁷⁴ Buhârî, *Sahîh*, Tefsir, 3, 16, h. no: 4568; Müslim, *Sahîh*, Sıfatü'l-Münafikîn, 8, h. no: 2778; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V/444-445, h. no: 2712; Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 4, 23, h. no: 3014; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî, X/56, h. no: 11020; Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/470, h. no: 8348.

²⁷⁵ Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 4, 23, h. no: 3014.

²⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, V/444-445, h. no: 2712.

²⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII/471, h. no: 8350; Suyûtî, *ed-Durrü'l Mensûr*, IV/175; Sâ'lebî, *a.g.e.*, III/230.

²⁷⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII/471, h. no: 8350.

Âl-i İmrân/190

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklîselim sahipleri için elbette ibretler vardır.”

Beğavî ayet bağlamında şu rivâyeti nakletmiştir;

2.3.69. Hadis

Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ebû Nuaym Abdulmelik b. Hüseyin el-İsfirâyînî ← Ebû Avâne Yakub b. İshâk el-Hâfız ← Ahmed b. Abdilcebbâr ← İbn Fudaly ← Husayn b. Abdurrahman ← Hubeyb b. Ebi Sâbit ← Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbâs ← Babası Ali b. Abdullâh b. Abbas (r.a.) Rasûlullah'ın yanında yattı. Bir süre sonra Rasûlullah'ın uyandığını, dişlerini misvakladığını, sonra abdest aldığını gördü. Bu arada; **“Göklerin ve yerin yaratılışında,... açık ibretler vardır”** ayetinden Âl-i İmrân sûresinin sonuna kadar okuyordu. Sonra kalktı kıyâmı, rukûyu ve secdeleri uzatarak iki rekât namaz kıldı. Sonra yatmaya gitti ve uykuya daldı. Daha sonra bu olayı üç defa tekrarladı. Her defasında dişlerini misvaklıyordu. Bu arada iki rekâtta bir selam vererek toplamda altı rekât namaz kılmış oldu. Namazdan sonra tekrar abdest aldı ve bu ayetleri okudu. Sonra üç rekât vitir (gece) namazı kıldı. Bir müddet sonra müezzin ezan okudu ve Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dua ederek namaza gitti: *“Allah'ım gözüme bir nûr, kulağıma bir nûr ver; sağıma bir nûr, soluma bir nûr ver; üstüme bir nûr, altına bir nûr ver; önüme bir nûr, arkama bir nûr ver; Allah'ım bana bir nûr ihsân eyle!”* (II/151)

Beğavî rivâyeti *Şerhu's-Sünne*'sinde aynı isnad ve metinle, *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserinde ise isnadsız olarak nakletmiştir.²⁷⁹

Müslim, Ebû Dâvûd, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'la el-Mevsilî ve Ebû Avâne hadisi tahrîc etmişlerdir.²⁸⁰

Bu rivâyetin dua kısmını aynı zamanda İbn Abbâs'tan (r.a.) Küreyb rivâyet etmiştir. Küreyb'in rivâyet ettiği hadiste şu fazlalık vardır:

“اللهم اجعل في قلبي نورًا وفي بصري نورًا وفي سمعي نورًا وعن يميني نورًا وعن يساري نورًا”

²⁷⁹ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, IV/14-15, h. no: 906; *Mesâbîhu's-Sünne*, I/423-424, h. no: 852.

²⁸⁰ Müslim, *Sahih*, Salâtü'l-Müsafirîn, 181, h. no: 763; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Salat, 314, h. no:1353-1355; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/343, h. no: 2567; Mevsilî, *Müsned*, IV/419-421; Ebû Avâne, *Müsned*, II/54, h. no: 2292.

*“Allah’ım! Kalbimi nurlandır, gözümü nurlandır, kulağımı nurlandır, sağ tarafımı nurlandır, sol tarafımı nurlandır.”*²⁸¹

Hadisin sıhhati hakkında muhakkik Şuayb Arnaûd isnadının *sahîh* olduğunu zikretmiştir.²⁸² Aynı olayın benzer ifadelerle daha ayrıntılı anlatıldığı ve Mevsilî’nin naklettiği rivâyet hakkında ise muhakkik Hüseyin Selim Esed isnadının *sahîh* olduğunu söylemiştir.²⁸³

Hadisin önemli muhaddislerce zikredilmesi ve hakkında yapılan olumlu sıhhat değerlendirmesi dikkate alındığında rivâyetin *sahîh* olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur.

Âl-i İmrân/ 191

“Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) “Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”

Beğavî ayetin tefsiri bağlamında İmrân b. Hüsayn (r.a.)’den gelen şu rivâyeti nakleder;

2.3.70. Hadis

Ebû Osman Said b. İsmail ed-Dabbî ← Ebû Muhammed Abdulcebbâr b. Muhammed el-Cerrâhî ← Ebu’l- Abbâs Muhammed b. Ahmed el- Mahbûbî ← Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî ← Hennad ← Vekî’ ← İbrahim b. Tahmân ← Hüseyin el-Muallim ← Abdullah b. Büreyde ← İmrân b. Hüsayn (r.a.) şöyle anlatmıştır: Rasûlullah (s.a.v.)’a hastanın namazı nasıl kılacağından sordum. Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: *“Namazı ayakta kıl! Eğer namazı ayakta kılmaya gücün yetmezse oturarak kıl! Eğer bu şekilde namaz kılmaya da gücün yetmezse yan tarafına yatarak kıl!”* buyurdu. (II/152)

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, IV/343, h. no: 2567; Mevsilî, *Müsned*, IV/419-421.

²⁸² Ebû Dâvûd, *Sünen*, Salat, 314, h. no: 1353-1355.

²⁸³ Mevsilî, *Müsned*, IV/419-421.

Beğavî rivâyeti *Şerhu's-Sünne*'sinde aynı isnad ve metinle, *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserinde ise isnadsız zikretmiştir.²⁸⁴

Hadisi; Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel tahrîc etmişlerdir.²⁸⁵

Muhakkik Şuayb Arnaûd isnadda geçen Hüseyin el-Muallim'in; Zekvân, İbn Büreyde'nin ise Abdullah olduğunu söylemiştir.²⁸⁶

Tirmizî, İbrahim b. Tahmân'ın rivayetinin benzerini, Hüseyin el-Muallim'den başka nakleden kimseyi bilmiyoruz, demiştir.²⁸⁷

Şuayb Arnaûd hadisin sıhhati hakkında isnadının *sahîh* ve *şeyhânın* şartlarına uygun olduğunu, Elbânî ise hadisin *sahîh* olduğunu söylemiştir.²⁸⁸

Rivâyetin başta Kütüb-i Tis'a müelliflerinin çoğunluğu tarafından zikredilmesi ve hakkında yapılan olumlu sıhhat değerlendirmeleri dikkate alındığında bizde de hadisin *sahîh* olduğu kanaati hâsıl olmuştur.

Âl-i İmrân/ 192

“Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi ateşe sokarsan hiç şüphe yok ki onu rezil etmiş olursun. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.”

Beğavî ayetin tefsiri bağlamında senedsiz olarak Enes (r.a)'den gelen şu rivâyeti nakletmiştir:

2.3.71. Hadis

Enes (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in; “*Allah (c.c.) kıyamet günü bazı insanları Cehennem'e sokacak ve sonra onları cehennemden çıkaracak*” dediğini söylemiştir. (II/152)

Beğavî'nin ayetin tefsiri bağlamında insanların cehennemden çıkarılıp cennete gireceğine dair senedsiz olarak Enes (r.a)'den naklettiği bu rivâyeti farklı lafızlarla

²⁸⁴ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, IV/109, h. no: 983; *Mesâbîhu's-Sünne*, I/437, h. no: 890.

²⁸⁵ Buhârî, *Sahîh*, Taksîru's-Salat, 17, h. no: 554; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Salat, 178, h. no: 952; Tirmizî, *Sünen*, Salât, 158, h. no: 372; İbn Mâce, *Sünen*, Salât, 139, h. no: 1223; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXIII/52, h. no: 19819.

²⁸⁶ İbn Mâce, *Sünen*, Salât, 139, h. no: 1223.

²⁸⁷ Tirmizî, *Sünen*, Salat, 158, h. no: 372.

²⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XXXIII/52, h. no: 19819; İbn Mâce, *Sünen*, Salât, 139, h. no: 1223.

Buhâri, Ahmed b. Hanbel ve el-Mevsilî; Enes (r.a)'den, Ebû Dâvûd ise Amr b. Husayn'den nakletmiştir.²⁸⁹

Muhakkik Şuayb Arnaûd ve Hüseyin Selim Esed, hadisin isnadının *sahîh*, *şeyhânın* şartlarına uygun olduğunu zikretmişlerdir.²⁹⁰ Ancak Amr b. Husayn tarikiyle gelen ve Ebû Dâvûd'un tahrîc ettiği hadis hakkında Şuayb Arnaûd isnadının *zayıf* olduğunu zikretmiştir.²⁹¹

Temel hadis kaynaklarında zikredilen bu rivâyetin bazı tariklerinin zayıf, ancak çoğu isnadın sahih olduğu yapılan değerlendirmelerden anlaşılmaktadır. Biz de bu bilgileri dikkate alarak hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

Âl-i İmrân/195

“Bunun üzerine Rableri, onların dualarına şöyle karşılık verir: “Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun -ki hep birbirinizdensiniz- içinizden, çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin işte onların günahlarını sileceğim. Andolsun ki, Allah katından bir mükâfat olarak onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Şüphe yok ki nimetin güzelliği Allah'ın katındadır!”

Beğavî ayetin nüzul sebebi olarak şu rivâyeti nakleder:

2.3.72. Hadis

Mücahid şöyle anlattı: Ümmü Seleme (r.a.); “Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Allah'ın (c.c.) hicret konusunda sadece erkekleri zikrettiğini, kadınları ise zikretmediğini işittim”, dedi. Bu soru üzerine yüce Allah; **(hep birbirinizdensiniz)** ayetini indirdi. **(II/154)**

²⁸⁹ Buhâri, *Sahîh*, Rikak, 51, h. no: 2520; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIX/369, h. no: 12375; Mevsilî, *Müsned*, V/267, h. no: 2886; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Sünne, 23, h. no: 4740.

²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIX/369, h. no: 12375; Mevsilî, *Müsned*, V/267, h. no: 2886.

²⁹¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Sünne, 23, h. no: 4740.

Beğavî'nin senedsiz olarak naklettiği bu rivâyeti Tirmizî, Humeydî, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Taberânî, Hâkim en-Neysabûri ve Taberî tahrîc etmişlerdir.²⁹²

Tirmizî'nin isnadı şu şekildedir;

İbn Ebî Ömer ← Süfyan ← Amr b. Dînâr ← Ümmü Seleme'nin Oğlu ← Ümmü Seleme...²⁹³

Hâkim, hadisin *sahîh* ve *Buhârî'nin* şartlarına uygun olduğunu söylemiş, Zehebî de aynı kanaati paylaşmıştır.²⁹⁴

Abdürrezzâk el-Mehdî ise hadisin *hasen* olduğunu zikretmiştir.²⁹⁵

Temel hadis kaynaklarımızda zikredilen bu rivâyet hakkında yapılmış, Hâkim ve Zehebî'nin olumlu sıhhat değerlendirmesi doğrultusunda hadisin *sahîh* olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur.

Âl-i İmrân/ 196-198

“İnkâr edenlerin (gönüllerince) diyar diyar dolaşmaları, sakın seni aldatmasın!”

“Az bir faydalanmadan sonra onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü bir mesken!”

“Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlara, Allah tarafından bir ikram olarak, zemininden ırmaklar akan ve orada temelli kalacakları cennetler vardır. Allah katındaki mükâfat (nimetler) iyi kimseler için daha hayırlıdır.”

Beğavî ayetlerin tefsiri bağlamında dünya hayatının geçici olduğunu, asıl ebedi yurdun ahiret olduğunu bildiren şu rivâyeti nakletmiştir:

²⁹² Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 4, 9, h. no: 3023; Humeydî (ö. 219/834), Ebûbekir Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsa b. Abdillâh, *Müsned*, thk. Hasan Selim Esed ed-Dârânî, I-II, Dâru's-Sekâ, Dimeşk, 1996, I/310, h. no: 303; Mevsilî, *Müsned*, XII/391, h. no: 6958; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIII/294, h. no: 651; Hâkim, *Müstedrek*, II/451, h. no: 3560; Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/487-488, h. no: 8369.

²⁹³ Tirmizî, *Sünen*, Tefsir, 4, 9, h. no: 3023.

²⁹⁴ Hâkim, *a.g.e.*, II/451, h. no: 3560.

²⁹⁵ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, I/557.

2.3.73. Hadis

Abdulvâhid el- Melihî ← Ahmed b. Abdullah en-Nuaymî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Abdulaziz b. Abdullah ← Süleyman b. Bilal ← Yahya b. Saîd ← Ubeyd b. Huneyn ← Rasûlullah (s.a.v.)’ın kendisine Ömer (r.a.)’in şöyle söylediğini anlatmıştır. Rasûlullah (s.a.v.)’in huzuruna gittiğimde O’nu bir hasır üzerine uzanmış olarak gördüm. Hasırla vücudu arasında hiçbir şey yoktu. Başının altında deriden yapılmış etrafı lifli bir yastık, ayakucunda ise kurz denen akasya cinsi ağaç dalları bulunuyordu. Başucunda ise bir post asılıydı. Yanaklarındaki hasır izlerini görünce ağladım. Bana: “*Seni ağlatan nedir?*” diye sordu.

“Ey Allah’ın Rasûlü (s.a.v.), Kisra ve Kayser o kadar çok bolluk içerisindeler ki! Sen ise bir Peygamber olmana rağmen, neden bu haldesin?” dedim. Rasûlullah (s.a.v.): “*Dünya onların, ahiret yurdunun ise bizim olmasını istemez misin?*” buyurdu. (II/155)

Beğavî bu hadisi *Mesâbîhu’s-Sünne* adlı eserinde senedsiz nakletmiştir.²⁹⁶ Temel hadis kaynaklarımıza baktığımızda hadisi Buhârî ve Heysemî tahrîc etmiştir.²⁹⁷

Buhârî, rivâyeti İbn Ömer’den çok uzun bir hadisin içerisinde zikretmiş, Heysemî ise Enes b. Mâlik’ten tahrîc etmiştir.

Abdurrezzâk el-Mehdî rivâyetin isnadının *sahîh* ve *Buhârî’nin* şartlarına uygun olduğunu belirtmiştir.²⁹⁸

Mezkûr hadisin temel kaynaklarımızda geçmesi ve muhakkik Abdurrezzâk el-Mehdî’nin olumlu sıhhat değerlendirmesi doğrultusunda *sahîh* olduğu söylenebilir.

Âl-i İmrân/199

“Ehl-i kitaptan öyleleri var ki, hem Allah’a, hem size indirilene, hem de kendilerine indirilmiş olana inanırlar. Allah’a karşı saygı duyup Allah’ın âyetlerini az bir paraya satmazlar. İşte onlar için Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah’ın hesabı çok çabuktur.”

²⁹⁶ Beğavî, *Mesâbîhu’s-Sünne*, III/432, h. no: 4049.

²⁹⁷ Buhârî, *Sahîh*, Tefsir, 66, 2, h. no: 4913; Mezâlim, 26, h. no: 1131; Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, X/586-587, h. no: 18298.

²⁹⁸ Beğavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, I/558.

Beğavî, ayette geçen Ehli Kitabın Necâşî olduğunu ve Peygamberimizin Necâşî'nin ölüm haberini alınca ashabıyla birlikte gıyabî cenaze namazı kıldığını belirten şu olayı naklede;

2.3.74. Hadis

İbni Abbâs (r.a.), Câbir, Enes ve Katâde dedi ki: Bu ayet Habeşistan kralı Necâşî hakkında inmiştir. Onun gerçek ismi Ashamadır. Anlamı ise “bağış”tır. Vefat ettiğinde Cebrâil (a.s.), Necâşî'nin ölüm haberini Rasûlullah (s.a.v.)'a bildirdi. Rasûlullah (s.a.v.)'da ashabına: “Başka bir ülkede ölen kardeşiniz Necâşî'nin cenaze namazını kılmak için araziye çıkın” buyurdu. Kendisi de sahabeyle birlikte araziye çıktı. Habeşistan yurdu, Allah (c.c.) tarafından Rasûlullah'a gösterildi. Peygamberimiz Necâşî'nin naaşını görüyordu. O'nun için dua etti ve dört tekbirle cenaze namazı kıldı. O'nun için istiğfarda bulundu. Münafıklar: Muhammed'e bakın, hiç tanımadığı ve görmediği, kendisine iman etmeyen Habeşistanlı Hristiyan bir kâfirin cenaze namazını kılıyor dediler. Münafıkların bu sözü üzerine Allah (c.c.) bu ayeti indirdi. (II/155)

Olayın içerisinde geçen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabıyla birlikte Necâşî'nin cenaze namazını kıldığına dair rivâyeti Beğavî, *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbihu's-Sünne* adlı eserlerinde de nakletmiştir.²⁹⁹

Kütüb-i Tis'a ve temel hadis kaynaklarımıza baktığımızda ise rivâyeti; Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Beyhakî Ebû Hureyre'den; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî ise Câbir'den tahrîc etmiştir.³⁰⁰ Müslim'in Ebû Hureyre tanrkiyle naklettiği hadis isnadı şu şekildedir;

Yahya b. Yahya ← Mâlik ← İbn Şihâb ← Sâid b. Müseyyeb ← Ebû Hureyre ← Rasûlullah (s.a.v.).

Rivâyet hakkında muhakkik Şuayb Arnaûd ve Hüseyin Selim Esed isnadının *sahîh* ve *şeyhânın* şartlarına uygun olduğunu söylemişlerdir.³⁰¹

²⁹⁹ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, V/339, h. no: 1489; *Mesâbihu's-Sünne*, I/544, h. no: 1173.

³⁰⁰ Buhârî, *Sahîh*, Cenâiz, 4, h. no: 1245; Müslim, *Sahîh*, Cenâiz, 62-63, h. no: 951; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Cenâiz, 62, h. no: 3204; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVI/68, h. no: 16145; Nesâî, *Sünen*, Cenâiz, 72, IV/69, h. no: 1971; Mâlik b. Enes, *Muvatta*, XII/315, h. no: 771; İbn Hibbân, *Sahîh*, VII/338, h. no: 3068; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IV/35, h. no: 7182; Mevsilî, *Müsned*, IV/109, h. no: 389.

³⁰¹ İbn Hibbân, *Sahîh*, VII/338, h. no: 3068; Mevsilî, *Müsned*, IV/109, h. no: 389.

Hadisin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alması ve muhakkiklerin rivâyet hakkında yapmış olduğu sıhhat değerlendirmeleri dikkate alındığında *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

Âl-i İmrân/200

“Ey iman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) kararlı olun; (cihad için) hazırlıklı (birbirinize dayanıp bağlanın) ve uyanık bulunun ve Allah’a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilirsiniz.”

Beğavî ayetin tefsiri bağlamında şu hadisi nakletmiştir:

2.3.75. Hadis

Abdolvâhid el-Melîhî ← Ahmed b. en-Nuaymî ← Muhammed b. Yûsuf ← Muhammed b. İsmail ← Abdullah b. Münîr ← Ebu'n-Nadr ← Abdurrahman b. Abdullah b. Dînar ← Ebû Hâzim ← Sehl b. Sa'd es-Sâ'idî ← Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle söylediğini anlattı: *“Allah yolunda tutulan bir gün nöbet dünyadan ve içindekilerinden daha hayırlıdır. Allah yolunda yenilen bir kırbacın Cennet'teki karşılığı dünya ve içindekilerinden daha hayırlıdır. Bir kulun Allah yolunda sabah akşam yürümesi de dünyadan ve içindekilerinden daha hayırlıdır.”* (II/156)

Müellif hadisi *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserinde isnadsız ve ta'lik yaparak nakletmiştir.³⁰² Kütüb-i Tis'a müelliflerinden Buhârî, Müslim, Tirmizî, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel, diğer muteber muhaddislerden ise Beyhakî hadisi tahrîc etmişlerdir.³⁰³

Hadis hakkında Tirmizî; *hasen sahîh*, muhakkik Şuayb Arnaûd ise *sahîh*, isnadı *hasen, ricali sika'* ve *şeyhânın* şartlarına uygun demiştir.³⁰⁴

Hadisin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde yer alması, Tirmizî ve muhakkik Şuayb Arnaûd'un olumlu sıhhat değerlendirmesi doğrultusunda bizde de hadisin *sahîh* olduğu kanaati hâsıl olmuştur.

³⁰² Beğavî, *Mesâbîhu's-Sünne*, III/38, h. no: 2858-2859.

³⁰³ Buhârî, *Sahîh*, Cihad, 73, h. no: 2892; Müslim, *Sahîh*, İmâre, 112, h. no: 1880; 113, h. no: 1881; Tirmizî, *Sünen*, Fezâilü'l-Cihad, 26, h. no: 1664; Dârimî, *Sünen*, III/1551, h. no: 2443; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVII/513-514, h. no: 22872; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX/38, h. No: 18344.

³⁰⁴ Tirmizî, *Sünen*, Fezâilü'l-Cihad, 26, h. no: 1664; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVII/513-514, h. no: 22872.

2.3.76. Hadis

Ebu'l-Hasen Ali b. Yusuf el-Cüveynî ← Ebû Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Şerîk eş-Şâfî ← Abdullah b. Muhammed b. Müslim Ebû Bekir el-Curbezî ← Yunus b. Abdil-Â'la ← İbn Vehb ← Abdurrahman b. Şurayh ← Abdülkerim b. el-Hâris ← Ebû Ubeyde b. Akabe ← Şurahbîl b. es-Sımd ← Selman b. el-Hayr ← Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle söylediğini aktarmıştır: “Allah (c.c.) yolunda bir gün bir gece nöbet tutan kişiye, cephede olmayan bir kişinin tuttuğu bir aylık oruç sevabı verilir. Her kim de nöbette iken ölürse, yaptığı amelin sevabı kesilmez. O kişiye bol bol rızık verilir ve o kişi fitnecilerin şerrinden güvende olur. “

Beğavî hadisi aynı isnad ve metinle *Şerhu's-Sünne* adlı eserinde de nakletmiştir.³⁰⁵

Temel hadis kaynaklarımıza baktığımızda Selmân-ı Fârisî'den rivâyet edilen bu hadisi Müslim, Tirmizî, Nesâî, Hâkim, Beyhakî ve İbnü'l Esîr tahrîc etmişlerdir.³⁰⁶ İbn Mâce ise hadisi Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.³⁰⁷

Rivâyet hakkında Tirmizî; *hasen*, Hâkim ve muhakkik Şuayb Arnaûd hadisin *sahîh* olduğunu zikretmiştir.³⁰⁸

Yukarıda yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında mezkûr hadisin bazı tariklerinin *hasen*, bazı tariklerinin *sahih* olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca muhakkiklerden bazılarının *sahih* olduğunu belirtmesi de bunu teyit etmektedir. Bundan hareketle biz de hadisin *sahih* olduğu kanaatindeyiz.

2.3.77. Hadis

Ebu'l-Hasen Muhammed b. Muhammed es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed el-Fakîh ← Ebû İshâk İbrahim b. Abdussamed el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← el-Alâ b. Abdurrahman ← Babası ← Ebû Hureyre ← Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle

³⁰⁵ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, X/352, h. no: 2617.

³⁰⁶ Müslim, *Sahîh*, İmâre, 164, h. no: 1913; Tirmizî, *Sünen*, Fezâilü'l-Cihad, 26, h. no: 1665; Nesâî, *Sünen*, Cihad, 39, VI/39, h. no: 3167; Hâkim, *Müstedrek*, II/90, h. no: 2422; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX/38, h. no: 18342; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, IX/469, h. no: 7167.

³⁰⁷ İbn Mâce, *Sünen*, Cihad, 7, h. no: 2767.

³⁰⁸ Tirmizî, *Sünen*, Fezâilü'l-Cihad, 26, h. no: 1665; Hâkim, *Müstedrek*, II/90, h. no: 2422; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, X/352, h.no: 2617.

söylediğini aktardı: “Size, yaptığınız zaman, Allah’ın hatalarınızı örtecek ve derecelerini yükseltecek işleri (ameli) haber vereyim mi? Zorluğa rağmen abdestinizi imkan nispetinde alınız, Allah’ın mescitlerine devamlı gidin, bir vaktin namazını kıldıktan sonra diğer vaktin namazını bekleyin. Böyle yapmak sizin için bir nöbettir (ribat’tır), böyle yapmak sizin için bir nöbettir (ribat’tır).” (II/157)

Beğavi hadisi *Şerhu’s-Sünne*’sinde aynı isnad ve metinle, *Mesâbîhu’s-Sünne* adlı eserinde ise isnadsız olarak nakletmiştir.³⁰⁹

Temel hadis kaynaklarımıza baktığımızda bu hadisi, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân Ebû Hureyre’den; Dârimî ise hadisi Sâid el-Hudrî’den tahrîc etmiştir.³¹⁰

Müslim ve Dârimî’nin rivâyetinde “أخبركم” yerine “أدلكم” lafzı geçmektedir.³¹¹

Rivâyet hakkında Tirmizî; *hasen sahîh*, Şuayb Arnaûd; *isnadi sahîh ve Müslim’in şartlarına uygun*, Hüseyin Selim Esed ise; hadisin *sahîh* isnadının ise *hasen* olduğunu söylemiştir.³¹²

Mezkûr hadisi Kütüb-i Sitte müelliflerinin neredeyse tamamının ve yukarıda ismi geçen diğer meşhur muhaddislerin rivâyet etmesi, Tirmizî’ye ilave olarak adı geçen diğer muhakkiklerin hadis hakkındaki olumlu sıhhat değerlendirmeleri dikkate alındığında biz de hadisin *sahîh* olduğu kanaatindeyiz.

2.4. Hadislerin Kaynak ve Sıhhat Bakımından Sınıflandırılması ve Tablolar Halinde Gösterilmesi

Çalışmamızda Beğavî’nin *Meâlimü’t Tenzîl* isimli tefsirindeki Âl-i İmrân sûresinin 121-200. Ayetlerin tefsirinde geçen hadislerin tahrîcini yaptık. Tahrîcini yaptığımız hadisleri kaynak bakımından *kutsî*, *merfû*, *mevkûf* ve *maktû* olmak üzere dört kısma ayırıp sayılarını belirttik. Kaynak taksimini yaparken ilk olarak *Kütüb-i*

³⁰⁹ Beğavî, *Şerhu’s-Sünne*, I/320, h. no: 149; *Mesâbîhu’s-Sünne*, I/180, h. no: 192.

³¹⁰ Müslim, *Sahîh*, Tahâret, 41, h. no: 251; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII/162, h. no: 7729; XIII/393, h. no: 8021; Mâlik b. Enes, *Muvatta*, II/224, h. no: 169/557; İbn Mâce, *Sünen*, Tahâret, 49, h. no: 428; Mesâcid, 14, h. no: 776; Tirmizî, *Sünen*, Tahâret, 39, h. no: 51; Nesâî, *Sünen*, Tahâret, 107, I/89-90, h. no: 143; İbn Hibbân, *Sahîh*, III/313, h. no: 1038; İbn Huzeyme, (ö. 311/923), Ebû Bekir Muhammed b. İshâk en-Nisâbüri, *Sahîh*, I-IV, thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî, Mektebü’l-İslâmî, Beyrût, ts, Vudu’, 5, I/6, h. no: 5; Dârimî, *Sünen*, I/546, h. no: 725.

³¹¹ Müslim, *Sahîh*, Tahâret, 41, h. no: 251; Dârimî, *Sünen*, I/546, h. no: 725.

³¹² Tirmizî, *Sünen*, Tahâret, 39, h. no: 51; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIII/162, h. no: 7729; Dârimî, *a.g.e.*, I/546, h. no: 725.

Tis'a'da yer alan hadislerin sayısını, daha sonra ise diğer hadis kaynakları ve hadis kaynakları dışında geçen rivâyetlerin sayısını belirttik.

Müfessire ait *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı hadis eserlerinde geçen rivâyetlerin sayısını da ayrıca belirttik. Sıhhat durumu açısından ise hadisleri; *makbûl*, *merdûd* ve *hakkında hüküm verilemeyen rivâyetler* şeklinde üç kısımda gösterdik.

Makbûl hadisler, *sahîh* ve *hasen*; merdûd hadisler ise *zayıf* ve *mevzû'* başlıkları altında ele alınmıştır. Kaynaklarda tespit edip hakkında hüküm veremediğimiz rivâyetler ise *hakkında hüküm verilemeyen hadisler* kısmında değerlendirilmiştir.

Âl-i İmrân Sûresi 121-200. Ayetlerin tefsirinde kullanılan hadislerin ayrıca isnadlı olup olmamaları bakımından aşağıdaki tabloda sınıflandırılmıştır. Son olarak hadislerin sayısı *Kütüb-i Tis'a* bazında da tabloda gösterilmiştir.

2.4.1. Hadislerin Genel Dağılımı

KAYNAK BAKIMINDAN	Kudsî		2	
	Merfû		50	
	Mevkûf		25	
	Maktû		-	
	TOPLAM		77	
İÇİNDE YER ALDIĞI KAYNAK BAKIMINDAN	Kütüb-i Tis'a'da Yer alan Hadisler		58	
	Diğer Hadis Kitaplarında Yer Alanlar		8	
	Hadis Kitapları Dışında Yer Alanlar (Tarih-Tefsir)		10	
	Başvurulan Kaynaklarda Bulunamayanlar		1	
	TOPLAM		77	
SIHHAT BAKIMINDAN	Makbûl Hadisler	Sahîh	55	64
		Hasen	9	
	Merdûd Hadisler	Zayıf	8	9
		Mevzû'	1	
	Hakkında Hüküm Verilemeyen Hadisler			4
	TOPLAM		77	
SENED BAKIMINDAN	Senedli Olarak Verilenler		43	
	Senedsiz Olarak Verilenler		34	
TOPLAM			77	

2.4.2. Kütüb-i Tis'a'da Yer Alan Hadislerin Dağılımı

Buhârî	31
Müslim	24
Ebû Dâvûd	19
Tirmizî	29
Nesâî	19
İbn Mâce	12
Dârimî	10
Mâlik b. Enes	6
Ahmed b. Hanbel	31
TOPLAM	181

2.4.3. Rivâyetlerin Beğavî'nin Hadise Dair Eserlerindeki Dağılımı

Şerhu's-Sünne'de Yer Alanlar	36
Mesâbîhu's-Sünne'de Yer Alanlar	24
Her İkisindedede Yer Alanlar	20

2.4.4. Tabloların Değerlendirilmesi

Beğavî Âl-i İmrân Sûresi 121-200. Ayetlerin tefsiri bağlamında yetmiş yedi hadis zikretmiştir. Ayetlerin tefsirinde kullandığı 77 hadisin kaynak bakımından 2'si Kudsî (% 2.59), 50'si merfû' (% 64.93), 25'i mevkûf (% 32.46) hadistir.

İçinde yer aldığı kaynak bakımından 77 hadisin 58 tanesi (% 75.32) Kütüb-i Tis'ada, 8'i (% 10.38) diğer hadis kaynaklarında, 10'u (% 12.98) ise hadis kaynakları

dışındaki kaynaklarda (Tefsir-Tarih vb.) geçmektedir. Kaynağı tespit edilemeyen rivâyet sayısı ise 1 (% 1.29)'dur.

Müfessir tefsirinde zikrettiği hadislerin 36'sını (% 46.75) *Şerhu's-Sünne'de*, 24'ünü (% 31.16) ise *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserinde tahrîc etmiştir. Her iki eserinde zikrettiği hadis sayısı ise 20 (% 25.97)'dir.

Sihhat bakımından 77 rivâyetin 64'ü (% 83.11) makbûl, 9'u (% 11.68) merdûd rivâyettir. Hakkında hüküm verilemeyen rivâyet sayısı ise 4 (% 5.19)'tür. Makbûl rivâyetlerin 55'i (% 71.42) sahîh, 9'u (% 11.68) hasendir. Merdûd rivâyetlerden 8'i (% 10.38) zayıf, 1'i (1.29) ise mevzû'dur.

İsnad bakımından zikredilen 77 hadisin 43'ü (% 55.84) isnadlı, 34'ü (% 44.15) ise isnadsız olarak zikredilmiştir.

Yapılan inceleme doğrultusunda Beğavî'nin, Âl-i İmrân sûresi 121-200 ayetlerin tefsirinde zikrettiği hadislerin çoğunluğu (% 83.11) *sahîh* rivâyetlerden oluşmaktadır. Zayıf hadislerin sayısı 8, mevzû' rivâyet olarak kabul edilen hadis sayısı ise sadece 1'dir. Bu da gösteriyor ki müfessir Beğavî, ayetlerin tefsirinde çoğunlukla sahîh kabul edilen rivâyetlere yer vermiştir.

SONUÇ

Hız. Peygamber, Kur'an'ı Kerim'in ilk muhatabı ve müfessiridir. Kur'an'ın hayata tatbik edilmesinde ve doğru anlaşılmasında Rasûlullah'ın hadisleri vazgeçilmez bir kaynaktır. Bu yüzden hadislerin peygamberimize aidiyeti büyük önem taşımaktadır. İslâm âlimleri ilk dönemlerden itibaren Kur'an ayetlerini tefsir ederken peygamberimizin hadislerine sıkça müracat etmişler ve ayetlerin tefsirinde kullandıkları rivâyetleri çoğunlukla sahîhrivâyetlerden seçmişlerdir.

Bu çalışmamızda *Muhyi's-Sünne* olarak isimlendirilen ve ayetleri hadislerle tefsir eden Beğavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* adlı tefsirindeki (Âl-i İmrân sûresi 121-200. Ayetler) hadislerin tahrîc ve değerlendirmesini yapmaya çalıştık. Müfessirin, ayetlerin tefsirinde zikrettiği rivâyetlerin kaç tanesinin makbûl, kaç tanesinin merdûd olduğunu, isnadlı ve isnadsız zikredilen rivâyetlerin sayısını, başta Kütüb-i Tis'a olmak üzere kullanılan rivâyetlerin ilk dönem hadis kaynaklarında geçip geçmediğini tespit etmeye çalıştık. Yine ayetlerin tefsiri bağlamında tespit ettiğimiz hadislerin ne kadarının, Beğavî'nin hadis eserleri olan *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne*'de geçtiğini belirttik. Böylece Beğavî'nin ayetlerin tefsirinde zikrettiği hadisleri seçerken ne kadar titiz davrandığını göstermeye çalıştık.

Müfessir, ayetlerin tefsirinde kullandığı hadisleri çoğunlukla isnadlı hadislerden seçmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Beğavî, Âl-i İmrân sûresi 121-200. Ayetlerin tefsirinde kullandığı hadislerin 36 tanesini *Şerhu's-Sünne*'de, 24 tanesini ise *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserinde zikretmiştir. Her iki eserde tahrîc edilen hadis sayısı ise 20'dir. Beğavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl*'de kullanmış olduğu hadislerin isnadları genelde *Şerhu's-Sünne* isimli eserindeki rivâyetlerin isnatlarıyla aynıdır. *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserinde ise hadisleri isnadsız ya da sadece sahâbî raviyi zikrederek ta'lik yapmıştır. Zaten müfessirin konuyla ilgili hadisleri zikrederken bazen metnin tamamını bazen de sadece konuyla ilgili kısmını zikrettiği görülür.

Beğavî'yi diğer müfessirlerden farklı kılan, ayetlerin tefsirinde kullanmış olduğu isnadsız rivâyetlerdir. Çünkü Beğavî kullanmış olduğu tahrîc yöntemiyle haber kabilinden olan zayıf rivâyetleri azda olsa nakletmiştir. Bunun en güzel örneği *Mesâbîhu's-Sünne*'de geçen rivâyetlerdir.

Beğavî, Âl-i İmrân sûresi 121-200. Ayetlerin tefsirinde toplamda yetmiş yedi hadis nakletmiştir. Zikrettiği hadislerin 58 tanesi Kütüb-i Tis’ada yer almıştır. Bu durum Beğavî’nin, ayetlerin tefsiri bağlamında kullanmış olduğu hadislerin ilk dönem temel hadis kaynaklarında geçmesi konusunda ne kadar titiz olduğunu göstermektedir. Tespit ettiğimiz kadarıyla yetmiş yedi hadisin 63 tanesi makbûl (*sahîh-hasen*), 10 tanesi merdûd (zayıf-mevzû), 4 tanesi ise *hakkında hüküm verilemeyen* rivâyetlerdir. Buradan, Beğavî’nin zikrettiği hadislerin çoğunluğunun *sahîh* olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında kullanmış olduğu 10 tane merdûd rivâyetin 9 tanesi zayıf, 1 tanesinin ise mevzu olması, müellifin tefsirde zayıf ve mevzû’ rivâyetlerden de az da olsa faydalandığını göstermektedir.

Çalışmamız bir tahrîc çalışması olması ve tezin hacmini aşacak endişesiyle rivâyetlerde geçen her ravinin cerh ve ta’dil değerlendirmesini, ihtilaflı konular barındıran rivâyetlerin sened ve ve metin tahlilini ayrıntılı olarak yapamadık. Takdir olunacağı üzere tahrîci yapılan yetmiş yedi hadisin her biri bir tez çalışma konusu olabilecek niteliktedir.

Hadis ilmi açısından Beğavî’nin Meâlimü’t-Tenzîl isimli tefsirinde geçen hadislerin tamamına yönelik bir çalışma yapılması, hadis ilmine büyük bir katkı sağlayacaktır. Tefsirde geçen diğer rivâyetlerin tahrîci yapıp Hz. Peygamber’e aidiyetinin tespit edilmesi ve sıhhat değerlendirmesinin yapılması, ilim âlemine katkısı bakımından faydalı olacağı kanatindeyiz.

KAYNAKÇA

AHMED B. HANBEL, Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaûd, I-XXXXX, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1420/1999.

ALİ EL-MÜTTEKÎ (ö. 975), Alaaddin Ali b. Hüsameddîn b. Kâdî Han el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, thk. Bekrî Hayyânî-Saffetü's-Sekâ, Müessesetü'r-Risale, y.y., 1401/1981.

ALİYYU'L-KÂRÎ, Ebu'l-Hasan Nüreddîn el-Herevî, *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, I-IX, Beyrut, 1422/2002.

ALÛSÎ (ö. 1270), Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Seyyid Muhammed, *Rûhu'l-Meânî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, I-XXV, Dâru İhyâu't-Turas, Beyrut, Lübnan, ts.

AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

AYNÎ, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru'l İhyâu't-Turas, Beyrut.

AZÎMÂBÂDÎ, Ebu't-Tayyîb Muhammed Şemsü'l-Hak, Avnu'l-Ma'bud, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1388/1968, IX/968, (Mektebetü'ş-Şamile).

BAĞATARHAN, Hüseyin, *Beğavî'nin Meâlimu't-Tenzîl İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahrîç ve Değerlendirilmesi (Fatıha ve Bakara Sûreleri)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2015.

BAKIRCI, Saffet, "Meâlimü't-Tenzîl", *DİA*, I-XXXXIV.

BEĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Meâlimu't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a ed-Damîriyye, Süleyman Müslim el-Haraş, I-VIII, Dâru't-Tayyibe, Riyad, 1409/1989.

_____, *Meâlimu't-Tenzîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, I-V, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1420/1999.

_____, *Mesâbîhu's-Sünne*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı v.dğr., I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1407/1987.

_____, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Muhammed Züheyr eş-Şâvîş, I-XVI, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1403/1983.

BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Horâsânî Ebûbekr, *Sünenu'l-Kebîr*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, I-X, Beyrût, 1424/2003.

_____, *Delâilu'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-Şerî'a*, thk. Abdul Mû'ti Kal'acî, I-VII, Beyrut, 1408/1988.

_____, *Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Cevher Nâkî, Meclisü Dairati'l-Meârif, Haydarâbâd, 1344/1925.

BEZZÂR, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdulhâlik, *Müsned*, thk. Mahfûz er-Rahmân Zînullah, I-IX; Âdil b. Sa'd, X-XVII; Sabrî Abdulhâlik eş-Şâfiî, XVIII, I-XVIII, Medînetu'l-Münevvere, 1409/1988-2009.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz, I-V, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998.

_____, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nasır en-Nâsır, I-IX, Beyrut, 1422.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân es-Semerkandî, *Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed, I-IV, Dâru'l-Muğnî, Suudi Arabistan, 1412/2000.

EBÛ AVÂNE, Celil Ya'kub b. İshâk el-İsferânî, *Müsnedü Ebî Avâne*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî, I-XVI, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1419/1998.

EBÛ DÂVÛD ET-TAYÂLİSÎ, Süleyman b. Dâvud b. el-Cârûd el-Basrî, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî, I-IV, Dâru'l-Hicr, Mısır, 1419/1999.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Muhammed Kâmil Karabelli, I-VII, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut, 1430/2009.

ELBÂNÎ, Muhammed Nâsîru'd-Dîn, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Dâife ve'l-Mevzûa*, I-XV, Dâru'l-Meârif, Riyad, 1412/1992,

_____, *Zaîfü Sünen-i Ebî Dâvud*, I-II, Kuveyt, 1423/2002, (Mektebetü'ş-Şamile Programı).

_____, *Zaîfü Süneni't-Tirmizî*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1991, (Mektebetü'ş-Şamile Programı).

EROĞLU, Ali, *Müfessir Beğavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1987.

GÖRMEZ, Mehmet, "Tahrîc", *DİA*, I-XXXXIV.

GÜNGÖR, Mevlüt, "Beğavî", *DİA*, I-XXXXIV.

HÂKİM, (ö. 465/1072), Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Neysâbüri, *Müstedrek ala's-Sahîhayn*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'âşlî, I-IV, Beyrut-Lübnan, ts.

_____, *Müstedrek ala's-Sahîhayn*, Thk. Mustafa Abdulkadir Ata, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

HANBELÎ, Ebû Hafs Amr b. Adil ed-Dimeşkî, *el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitab*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, I-XX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1419/1998.

HÂZİN, Alâû'ddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer eş-Şeyh Ebu'l-Hasan, *Lubâbu't-Te'vil fî Me'âni't-Tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1415/1995, (el-Mektebetü'ş-Şamile Programı).

HEYSEMÎ, Hafız Nureddin Ali b. Ebî Bekir, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

HUMEYDÎ (ö. 219/834), Ebûbekir Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsa b. Abdillâh, *Müsned*, thk. Hasan Selim Esed ed-Dârânî, I-II, Dâru's-Sekâ, Dimeşk, 1996,

ISFAHÂNÎ (ö. 430/1039), Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah Ahmed b. İshak b. Mihrân, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî, I-VII, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1419/1998, IV/2187, h. no: 5485.

_____, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Esfiyâ*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1409/1988.

IŞIK, Emin "Âl-i İmrân Sûresi", *DİA*, I-XXXXIV.

İBN EBÎ ŞEYBE, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman, *Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, I-XXVI, Muessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, Suudi Arabistan, 1427/2006.

İBN HACER, Şihabüddin Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-XII, Dâiratü'l-Maârif, Mekke, 1325.

İBN HALLİKÂN, Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebîbekr, *Vefeyâtu'l-Â'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, thk. İhsân Abbâs, I-VIII, Beyrut, 1414/1994.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Ahmed Ebu Hâtîm et-Temîmî el-Bustî, *es-Sikât*, thk. Seyyid Şerafeddin Ahmed, I-IX, Dâru'l-Fikr, 1395.

_____, *Sahîh*, thk. Şuayb Arnaûd, I-XVIII, Beyrut, 1408/1988-1993.

İBN HİŞÂM, Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî el-Meâfirî Ebû Muhammed Cemâluddîn, *Sîretu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdu'l-Hafız eş-Şiblî, I-II, Haleb, 1375/1955.

İBN HUZEYME, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk en-Nîsâbûrî, *Sahîh*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, I-IV, Mektebü'l-İslâmî, Beyrût, ts.

İBN İSHAK, Muhammed b. Yesâr el-Medenî, *Sîretün-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1398/1978.

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. el-Kuraşî el-Basrî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme, I-XV, Dâru't-Tayyibe, y.y., 1420/1999.

_____, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, I-XXI, 1418/1997.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Âdil Mürşid, Muhammed Kâmil, I-V, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut, 1430/2009.

İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd el-Haşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, Ali Muhammed Amr, I-VIII, Beyrut, 1968, (Mektebetu'ş-Şâmîle Proğramı).

- İBNÜ'L-ESİR**, Ebû Saâdat el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî, *Câmiu'l Usûl fî Ehâdisu'r-Rasûl*, thk. Abdulkadir Arnaûd, I-XII, Mektebetü Dâru'l-Beyan, 1389/1969.
- İBNÜ'L-MÜNZİR**, Ebubekir b. İbrahim en-Neysabûrî, *Tefsîru'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Sa'd b. Muhammed es-Sa'd, I-II, Dâru'l-Me'sûr, Medine-i Münevvere, 1423/2002.
- KARAMAN**, Hayrettin, ÇAĞRICI, Mustafa, DÖNMEZ, İbrahim Kâfî, GÜMÜŞ, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB. Yayınları, I-V, Ankara, 2006.
- KAZVİNÎ**, Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd, *Asâru'l-Bilâd ve Âhbâru'l-İbâd*, Beyrût, ts.
- KEHHÂLE**, Ömer b. Rızâ b. Muhammed Râğıb b. Abdulğani ed-Dimeşkî, *Mu'cemu'l-Müellifin*, I-XIII, Beyrut, ts.
- KILIÇ**, Habib, *Beğavî'nin Meâlimü't-Tenzil İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirilmesi (Nisa ve Maide Sûreleri)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2015.
- KURTUBÎ**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî el-Hazrecî Şemsü'd-Dîn, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Etfiş, I-XX, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1427/2006.
- MÂLİK B. ENES**, Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-Â'zâmî, I-VIII, Müessesetü Zâyd b. Sultan Âl-Nihyân, y.y., 1425/2004.
- MEVSİLÎ**, Ebû Ya'la Ahmed b. Ali b. Müsenna b. Yahya b. İsa b. Hilâl et-Temîmî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, I-XIII, Dimeşk, 1984.
- MİZZÎ**, Cemâluddîn Ebu'l-Haccâc el-Kudâî el-Kelbî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1415/1994, XXV/246.
- MÜBÂREKFÜRÎ**, Ebu'l-Ali Muhammed Abdurrahman, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, I-X, Dâru'l Fıkr, y.y., 1353/1683.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmû's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki, I-V, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1991.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'îm Şelebî, I-XII, Müesseset'ür-Risâle, Beyrût, 1421/2001.

_____, *es-Sünen*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde, I-VIII, Haleb, 1406/1986.

_____, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Şuayb Arnaûd, I-XII, Beyrut, 1421/2001.

POLAT, Selahattin, *Mursel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, TDV. Yayınları, Ankara, 1985.

RÂZÎ, Fahreddîn Muhammed b. Ömer el-Hüseyin, *Mefâtihu'l-Ĝayb*, I-XXXII, Dâru'l-Fikr, y.y., 1401/1981.

SÂ'LEBÎ, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Ebû İshâk, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. İmâm Ebû Muhammed b. Âşûr, I-X, Beyrût, 1422/2002, (el-Mektebetu's-Şâmile Programı).

SANCAKLI, Saffet, *Beğavî ve Şerhu's-Sünne'deki Şerh Metodu*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1996.

SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâlûddîn, *ed-Durrul-Mensûr fi't-Tefsir bil-Me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, I-VIII, Kahire, 1424/2003.

_____, *Câmiu'l-Ehâdis*, (Tahrîç; Ali Cum'a), XXIV/427, h. no: 27419, (el-Mektebetu's-Şâmile Programı);

_____, *Tabakâtu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1403/1983, (el-Mektebetu's-Şâmile Programı).

SÛBKÎ, Takyiddîn Tâcuddîn Abdulvehhâb, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Abdulfettâh Muhammed el-Huluv, I-X, Hücr li't-Tıbbâti ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1383/1964.

ŞEYBÂNÎ, Ebu'l Hasan Ali b. el-Kerim Muhammed b. Muhammed Abdulkarim, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, I-XI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1987.

- TABERÂNÎ**, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Tarık b. İvadullah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, I-X, Dâru'l-Harameyn, Mısır, 1990.
- _____, *Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdulmecîd es-Selefi, I-XXV, Kâhire, 1415/1994.
- _____, *Mu'cemu's-Sağîr*, thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc, I-II, Beyrut, 1405/1985.
- TABERÎ**, Muhammed b. Cerir b. Kesîr Ebû Ca'fer, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, I- XVI, Müessesetu'r-Risâle, 1420/2000.
- _____, *et-Târih*, thk. Muhammed Ebul-Fazl İbrahim, I-XI, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407.
- TAHÂVÎ**, Ebû Câ'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâm, *Şerhu Müşkîli'l-Âsâr*, thk. Suayb Arnaûd, I-XVI, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1415/1994.
- TİRMİZÎ**, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, thk. Sâlih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim, Dâru's-Selâm, Riyad 1999.
- TUĞLU**, Nuri, "Niyet Amel İlişkisi Bağlamında 'Ameller Niyetlere Göredir' Hadisi Üzerine Bir Yorum Denemesi", *Mârife Dergisi*, Yaz, 2012, (9-25).
- VÂHİDÎ**, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nîsâbüri eş-Şâfiî el-Vasîti, *Esbâbu'n-Nuzûl*, thk. Asım b. Abdulmuhsin el-Cümeýdan, Dâru'l-Islâh, Demmam, 1412/1992.
- VÂKİDÎ**, Ebû Abdullah Muahammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Megâzi*, thk. Mârisdin Cons, I-III, Âlimu'l-Kitab, Beyrut, ts.
- YA'MURÎ** (ö. 734), Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Seyyidinnâs, *Uyûni'l-Eser fi Fünûni'l-Megâzi ve's-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, Beyrut, ts., II/67-69.
- YAHYA B. MAÎN**, Ebû Zekeriyyâ, *Tarih*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf, I-IV, Dâru'l-Me'mûn, Dimeşk, 1400/1979.
- ZEHEBÎ**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânü'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed Becâvî, I-III, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

ZEMAŞSERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed Cârullâh, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekavil fî Vucûhu't-Te'vil*, thk. Şeyh Âdil Ahmed Mevcûd, Şeyh Ali Muhammed Avvâd, I-VI, Riyad, 1418/1998.

EKLER

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Yakup KILIÇ
Öğrenci Numarası	151212101
Enstitü Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Hadis
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Ekrem YÜCEL
Tez Başlığı (Türkçe)	Beğavî'nin Meâlimü't-Tenzil İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirilmesi (Âl-i İmrân Sûresi 121-200. Ayetler)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 128 sayfalık kısmına ilişkin, 04/07/2018 tarihinde Enstitü Görevlisi (Ahmet ASLAN) tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 29'dur.

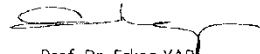
Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin yüksek lisans tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Ekrem YÜCEL
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Erkan YAR
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü. LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- Intihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

Yakup KILIÇ; 1985 yılında Konya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Konya'da tamamladı. 2007-2015 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığında imam hatip olarak görev yaptı. 2015 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2016 yılı Şubat ayından itibaren Milli Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak göreve başladı. Hâlen Konya ili Beyşehir ilçesinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.